

Журнал «Ғылым», 2014 ж. қыркүйек, N3 (42). Жылына төрт рет шығады.
 Меншік иесі: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Қостанай академиясы
 Бас редакторы: **Қызылов М.А.**, заң ғылымдарының кандидаты, профессор (Қостанай қ.)
 Бас редактордың орынбасары: Сәтбаева Қ., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қостанай қ.)

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қостанай қ.)
 Борчашвили И.Ш., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
 Горяинов К.К., заң ғылымдарының докторы, профессор (Мәскеу қ.)
 Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
 Қайыржанова С.Е., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
 Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қостанай қ.)
 Лебедев В.А., заң ғылымдарының докторы, профессор (Челябі қ.)
 Мизанбаев А.Е., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қостанай қ.)
 Тоқубаев З.С., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қарағанды қ.)
 Ұқанов Қ.Ш., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
 Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент (Қостанай қ.)
 Шуақмайтов Д.С., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)

Журнал ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитеті Алқасының шешімімен (2006 жылғы 1 шілдедегі №10 хаттама) 12.00.00 «Заң ғылымдары» саласы бойынша диссертациялардың негізгі нәтижелерін басуға ұсынылған басылымдар тізіміне енгізілді.

Журнал 2013 жылғы 20 мамырда Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде қайта тіркелді. N13618-Ж куәлік.

Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді. Қолжазба рецензияланбайды және авторға қайтарылмайды. Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты. Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

Журнал «Ғылым», N3 (42), сентябрь 2014 г. Выходит четыре раза в год.
 Собственник: Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

Главный редактор: **Кызылов М.А.**, кандидат юридических наук, профессор (г. Костанай)
 Заместитель главного редактора: **Сатбаева Қ.**, кандидат юридических наук, доцент (г. Костанай)

Члены редакционного совета:

Акимжанов Т.Қ., доктор юридических наук, профессор (г. Костанай)
 Борчашвили И.Ш., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
 Горяинов К.К., доктор юридических наук, профессор (г. Москва)
 Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор (г. Шымкент)
 Каиржанова С.Е., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
 Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор (г. Костанай)
 Лебедев В.А., доктор юридических наук, профессор (г. Челябинск)
 Мизанбаев А.Е., доктор юридических наук, профессор (г. Костанай)
 Тоқубаев З.С., доктор юридических наук, профессор (г. Караганда)
 Уқанов Қ.Ш., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
 Чукмаитов Д.С., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
 Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент (г. Костанай)

Решением Коллегии Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки МОН РК (прот. №10 от 1 июля 2006 г.) журнал включен в Перечень научных изданий, рекомендованных для публикации основных результатов диссертаций по отрасли 12.00.00 «Юридические науки».

Перерегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 20 мая 2013 г. Свидетельство N13618-Ж.

Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции. Рукописи не рецензируются и не возвращаются. За достоверность предоставленных материалов ответственность несет автор. При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

МАЗМҰНЫ

ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ (КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ, ӘКІМШІЛІК, ҚЫЛМЫСТЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ, ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ, КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ)

Корнейчук С.В. Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдеріндегі тұрмыстағы психологиялық зорлық үшін әкімшілік жауапкершілік.....4

Бойко А.А. Ішкі істер органдарындағы іздестіру жұмысының құқықтық негіздері.....10

Алибекова А.Б. Кәмелетке толмағандар арасында құқыққа қарсы мінез-құлықтың қалыптасуына әсер етуші факторлар.....15

Альжанов Д.М. ҚАЖ түзеу мекемелеріндегі ұйымдасқан қылмыстылықтың алдын алу мен криминологиялық сипаттамасы.....18

Смагулов М.К. Адам құқықтары мен бостандықтары институтының пайда болуы мен дамуы тарихынан.....24

Калкаманулы Д. Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті әкімшілік-құқықтық қорғау негіздері туралы мәселесіне.....28

ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Елешов Т.Р., Бузаканова А.Б. Сотталғандар арасындағы зорлықтың сипаты мен өзара қарым-қатынастың ерекшеліктері.....32

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Құрманғалиева Б.Х. Жеке тұлғалардың құқықтарын сотта қорғау.....39

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (КОНСТИТУЦИОННЫЕ, АДМИНИСТРАТИВНЫЕ, УГОЛОВНЫЕ, УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ, КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Корнейчук С.В. Административная ответственность в странах Восточной Европы и Центральной Азии за психологическое насилие в быту.....4

Бойко А.А. Правовые основы розыскной работы в органах внутренних дел.....10

Алибекова А.Б. Факторы, влияющие на формирование противоправного поведения среди несовершеннолетних.....15

Альжанов Д.М. Криминологическая характеристика и предупреждение организованной преступности в исправительных учреждениях УИС.....18

Смагулов М.К. Из истории становления и развития института прав и свобод человека 24

Калкаманулы Д. К вопросу об основах административно-правовой охраны общественного порядка и общественной безопасности.....28

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Елешов Т.Р., Бузаканова А.Б. Особенности взаимоотношений и характер насилия среди осужденных.....32

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Курманғалиева Б.Х. Защита прав физических лиц в суде.....39

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ
ІЛІМНІҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Таукенова А.М., Таукенов Т.М.
Жоғары оқу орындарының болашақ мамандарын тәжірибелік қызметке даярлаудың теориялық аспектілері.....44

Чиржова О.В. Құқық қорғау қызметкерлерін кәсіби дайындаудың тәжірибесі мен мәселелері.....48

Таукенов Т.М., Божко П.Н., Мухлыгина Т.В.
Дағдарыс жағдайлары кезінде ішкі істер органдары қызметкерлерін арнайы тактикалық даярлау әдістемесінің кейбір аспектілері.....55

Өтенов Б.Қ., Ақылбеков А.Ә. ҚР ІІМ оқу орындарының тыңдаушыларын оқыту және тәрбиелеудегі шешуші факторлар 60

Абдықалықов Б.Т.
Сотталғандарды бостандыққа шығуға дайындаудың кейбір мәселелері.....65

Мукажанов А.Е., Қаражан А.А.
Қоғамдық қатынастарды гуманизациялау жағдайларындағы зорлықтың шектері 69

Кинжебаева Л.Т.
Тілдік емес мамандықтар бойынша тыңдаушыларға кәсіби орыс тілін оқытудың когнитивті әдісінің кейбір мәселелері.....75

Игликова С.Д. Тақырып қазіргі лингвистиканың зерттеу объектісі ретінде.....80

Анайбаева Г.Ш. Қазіргі орыс тілінің кейбір аспектілері.....85

Федотова Е.С. Бас бостандығынан айыруға сотталған кәмелетке толмағандардың кінәлілігін сезіну ерекшеліктері.....91

Щур Ю.В., Круглик Г.Н., Исергенов К.Ш.
Спортшыларды психологиялық дайындау туралы мәселесіне.....96

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Таукенова А.М., Таукенов Т.М.
Теоретические аспекты подготовки будущих специалистов высших учебных заведений к практической деятельности..44

Чиржова О.В. Опыт и проблемы профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.....48

Таукенов Т.М., Божко П.Н., Мухлыгина Т.В.
Отдельные аспекты методики специальной тактической подготовки сотрудников органов внутренних дел при кризисных ситуациях.....55

Утенов Б.К., Акильбеков А.А.
Решающие факторы в обучении и воспитании слушателей МВД РК 60

Абдықалықов Б.Т.
Некоторые проблемы подготовки осужденных к освобождению.....65

Мукажанов А.Е., Қаражан А.А.
Границы насилия в условиях гуманизации общественных отношений 69

Кинжебаева Л.Т. К проблемам когнитивной методики преподавания профессионального русского языка для слушателей неязыковых специальностей.....75

Игликова С.Д. К вопросу о заголовке как объекте исследования современной лингвистики.....80

Анайбаева Г.Ш. Некоторые аспекты современного русского языка.....85

Федотова Е.С. Особенности переживания чувства вины несовершеннолетними осужденными к лишению свободы 91

Щур Ю.В., Круглик Г.Н., Исергенов К.Ш.
К вопросу о психологической подготовке спортсменов.....96

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (КОНСТИТУЦИОННЫЕ, АДМИНИСТРАТИВНЫЕ, УГОЛОВНЫЕ, УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ, КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

УДК 347.72.036.04

С.В. Корнейчук
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Административная ответственность в странах Восточной Европы и Центральной Азии за психологическое насилие в быту

Аннотация. В статье изложен сравнительный анализ юридической ответственности за правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений в странах Восточной Европы и Центральной Азии. Обоснованы авторские предложения о том, что отдельные механизмы привлечения правонарушителей в исследуемой сфере могут быть адаптированы в национальном законодательстве.

Ключевые слова: административные взыскания, физическое насилие, психологическое (эмоциональное) насилие, сексуальное насилие, административное правонарушение.

При оценке масштабности применения мер административной ответственности за психологическое (эмоциональное) насилие в сфере семейно-бытовых отношений следует учитывать то обстоятельство, что не все административные правонарушения выявляются, имеется определенный объем их латентности, а потому обоснованные прогнозы относительно реальной ситуации с административными правонарушениями затруднены.

Административная ответственность в странах Восточной Европы и Центральной Азии (далее - ВЕЦА) является наиболее распространенным и востребованным видом юридической ответственности в сфере быта. Законодательство об административных правонарушениях призвано комплексно выполнять охранительные функции от посягательств на широкий круг отношений, в том числе по вопросам семейно-бытовых отношений. Кроме того, одной из задач административной

ответственности является противодействие не только правонарушениям, но и уголовным деяниям, предусмотренным конкурирующими нормами Уголовного кодекса. То есть мы отмечаем позитивную роль административной ответственности в борьбе с преступностью, в профилактике преступлений. В этих условиях возрастает актуальность научных исследований института административной ответственности в сфере быта как целостного правового явления, факторов и условий развития и совершенствования законодательства в этой области, его материальных и процессуальных аспектов.

Но не за все виды бытового насилия предусматривается административная ответственность. Например, ни в одном кодифицированном административном законодательстве стран ВЕЦА не предусмотрена административная ответственность за сексуальное насилие. В то же время российское законодательство вообще не проводит различий между административными правонарушениями и правонарушениями, связанными с насилием в семейно-бытовой сфере. И им еще предстоит решить вопрос: как законодательно закрепить административную ответственность за совершение насильственных правонарушений в семье?

Юридическая ответственность за психологическое насилие в семейно-бытовой сфере Азербайджанским законодательством прямо предусмотрена ч. 2 ст. 38-2 КоАП с диспозицией: «Действия, направленные на психическое насилие на бытовой почве, то есть оказание лицом на другое лицо умышленного психического давления или создание невыносимых психических условий...» [1].

Здесь не совсем понятно, что законодатель имел в виду под «невыносимыми психическими условиями». Не проясняет ситуацию и специализированный закон Азербайджана «О предотвращении бытового насилия», который дает понятие психологическому насилию в следующей редакции: «Психологическое бытовое насилие – умышленное использование пси-

хологического давления или действий, направленных на создание невыносимой психологической атмосферы лицами, на которых распространяется настоящий закон, в отношении друг друга» [2].

Здесь имеется еще ошибка, связанная с несовпадением понятий психологического насилия, которое в Кодексе об административных правонарушениях называют «психическим».

В Казахстане юридическая ответственность за психологическое насилие в быту косвенно предусмотрена статьей 79-5 «Противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений» КРКоАП: «Нецензурная брань, оскорбительное приставание, унижение, повреждение предметов домашнего обихода и другие действия, выражающие неуважение к гражданам, состоящим с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях, нарушающие их спокойствие, совершенные в пределах индивидуального жилого дома или квартиры, если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния» [3].

Так как диспозиция данной статьи предусматривает: «если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния», то конкурирующим нормами права психологического бытового насилия следует считать следующие нормы УК РК: 112 «Угроза», 130 «Оскорбление», 187 «Умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества», 257 «Хулиганство» [4]. Вышеперечисленные статьи УК РК следует относить к психологическому бытовому насилию только в том случае, если они совершены на почве семейно-бытового мотива.

Заслуживает внимание очень подробное толкование психологического насилия в быту в Республике Молдова: «Навязывание воли или личного контроля, провоцирование состояния напряженности и психического страдания посредством оскорбления, насмешки, поношения, обиды, обзывания, шантажа, демонстративной порчи предметов, словесных угроз, запугивания оружием или истязания домашних

животных; пренебрежение; вмешательство в личную жизнь; проявление ревности; изоляция посредством заточения, в том числе в семейном жилище; изоляция от семьи, общества, друзей; запрет профессиональной реализации, запрет посещения учебного заведения; изъятие документов, удостоверяющих личность; умышленное лишение доступа к информации; другие действия аналогичного характера» [5].

Последние слова о других действиях аналогичного характера говорят о том, что вышеперечисленные противоправные действия не являются полным перечнем. Хотя, по нашему мнению, некоторые действия включены ошибочно. Например, «истязание домашних животных» не должно относиться к бытовому насилию, так как животные не являются субъектами семейно-бытовых отношений. Или как можно запретить ревновать, а еще и наказывать за это. Но, не смотря на такое расширенное толкование психологического насилия в быту, в административном кодексе отсутствует специализированная статья, предусматривающая административную ответственность за психологическое бытовое насилие.

Кодекс Республики Киргизии об административных правонарушениях был дополнен специальной нормой «Семейное насилие», которая не разделяет отдельно административную ответственность по видам семейно-бытового насилия. «Насилие в семье - любые умышленные действия (физические, психические, сексуальные) одного члена семьи против другого, если эти действия ущемляют конституционные и иные права и свободы члена семьи, причиняют легкий вред здоровью, физические или психические страдания, наносят вред физическому или психическому развитию члена семьи, независимо от его возраста, пола, и эти действия не содержат квалифицирующих признаков, за которые предусмотрена уголовная ответственность...» [6].

Административная ответственность по Кодексу об административных правонарушениях Украины предусматривает на-

казание за все виды бытового насилия, кроме сексуального, а также за неисполнение требований защитного предписания: «Совершение насилия в семье, то есть преднамеренное совершение любых действий физического, психологического или экономического характера (применение физического насилия, не причинившего физической боли и не повлекшего телесных повреждений, угрозы, оскорбления или преследование, лишение жилья, еды, одежды, другого имущества или средств, на которые потерпевший имеет предусмотренное законом право, и тому подобное), в результате чего мог быть или был нанесен вред физическому или психическому здоровью потерпевшего, а также неисполнение защитного предписания лицом, в отношении которого оно вынесено...» [7].

Во многих странах ВЕЦА отсутствуют специализированные нормы, напрямую охраняющие общественные отношения в сфере семейно-бытовых отношений. В этой связи в Белоруссии, России, Узбекистане, Таджикистане, Туркменистане и др. к административной ответственности за правонарушения в сфере быта привлекают в основном по статье «Мелкое хулиганство» с квалифицирующими признаками:

- 1) пренебрежение к правилам поведения в обществе [8];
- 2) нецензурная брань в общественном месте;
- 3) оскорбительное приставание к гражданам;
- 4) умышленные действия, нарушающие общественный порядок, деятельность организаций или спокойствие граждан;
- 5) умышленные действия, выражающиеся в явном неуважении к обществу и т.п.

Все вышеперечисленные действия следует относить к психологическому насилию. Объектом мелкого хулиганства является общественный порядок – урегулированные правом поведения граждан в их общении с другими физическими лицами [9, с. 207]. Такое хулиганство бу-

дет относиться к сфере семейно-бытовых отношений, только если оно совершено в пределах жилого дома или квартиры, а также в общественном месте, если причиной хулиганства явились неприязненные отношения по бытовым мотивам.

В этой связи возникает обоснованный вопрос: «Нужны ли специальные нормы в Кодексе об административном правонарушении, защищающие граждан от пси-

хологического бытового насилия?». Для решения этого вопроса сравним деяния «мелкое хулиганство» и «противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений» по казахстанскому законодательству. Сравнение проведем по составу административных правонарушений и отдельно по объективной стороне правонарушения, то есть по его квалифицирующим признакам.

№ п/п	Ст. 330 КРКоАП. Мелкое хулиганство	Ст. 79-5 КРКоАП. Противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений
1	нецензурная брань в общественных местах	оскорбление нецензурной бранью лиц, состоящих с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях
2	оскорбительное приставание к физическим лицам	оскорбительное приставание к гражданам, состоящими с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях
3		унижение граждан, состоящих с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях
4	осквернение жилых помещений, загрязнение мест общего пользования, парков, скверов, в том числе выброс коммунальных отходов в неустановленных местах	активные хулиганские действия, повлекшие повреждение предметов домашнего обихода
5	другие подобные действия, выражающие неуважение к окружающим, нарушающие общественный порядок и спокойствие физических лиц	другие действия, выражающие неуважение к гражданам, состоящими с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях

Из содержания таблицы видно, что многие квалифицирующие признаки исследуемых составов правонарушений совпадают: нецензурная брань; оскорбительное приставание; другие действия, выражающие неуважение к гражданам. Приведенная характеристика мелкого хулиганства почти полностью совпадает с понятиями стран ВЕЦА. Квалифицирующие признаки, указанные в четвертой строке, не совпадают, а ответственность по административному законодательству других стран предусматривается отдельными статьями Кодекса об административных правонарушениях.

Например, статьей 489 Кодекса Кыргызской Республики об административных правонарушениях предусмотрена отдельно административная ответственность за «выброс, сжигание мусора в неустановленных местах» [10].

Подобная ответственность предусмотрена статьей 149 Кодекса Республики Молдовы о правонарушениях «Загрязнение окружающей среды с причинением ущерба», диспозиция которой содержит квалифицирующий признак о выбросе коммунальных отходов в неустановленных местах [11].

	Ст. 330 КРКоАП Мелкое хулиганство	Ст. 79-5 КРКоАП. Противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений
Родовой объект	Общественный порядок и нравственность	Семейно-бытовые отношения
Факультативный объект	Общественная безопасность	Общественная безопасность
Субъект правонарушения	Физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста	Физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста
Объект посягательства	Общественный порядок, а также граждане, имеющие с правонарушителем обоюдные личные неприязненные отношения	1) граждане, проживающие совместно с правонарушителем; 2) супруги, состоящие в официальном или гражданском браке; 3) бывшие супруги; 4) близкие родственники
Субъективная сторона	Умышленная форма вины	Умышленная форма вины
Место совершения	Общественное место	Пределы жилого дома или квартиры
Санкция	Штраф и или административный арест до 15 суток	Штраф и или административный арест до 15 суток

Сравнение составов правонарушений позволяет сделать вывод, что они отличаются объектами посягательств, местом совершения, а также субъектом правонарушения, который при бытовом хулиганстве должен являться родственником потерпевшего или членом семьи. А если еще глубже проанализировать субъективную сторону правонарушения, где совершенно разные цель и мотив хулиганских действий, то приходим к выводу, что эффективнее административная ответственность применяется в странах, где есть специальные нормы в кодифицированном законодательстве.

Исследовательский интерес представляет анализ и характеристика квалифицирующих признаков мелкого бытового хулиганства, которое во многом характеризует ответственность за психологическое насилие в семейно-бытовых отношениях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Кодекс Азербайджанской Республики

об административных проступках: Закон Азербайджанской Республики от 11 июля 2000 года №906-IQ.

2 О предотвращении бытового насилия: Закон Азербайджанской Республики от 22 июня 2010 года №1058-IIIQ.

3 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2001 года №155 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2001. - N 5-6. - Ст. 24.

4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 года №167.

5 О предупреждении и пресечении насилия в семье: Закон Молдовы №45-XVI от 01.03.2007 // Мониторул Официал №55-56/178 от 18.03.2008.

6 О социально-правовой защите от насилия в семье: Закон Кыргызской Республики от 25 марта 2003 года №62.

7 Кодекс Украины об административных правонарушениях от 7.12.1984 года №8073-X.

8 Кодекс Узбекистана об администра-

тивных правонарушениях от 22.09.1994 г. №2015-ХІІ. Введен в действие с 01.04.1995 г. в соответствии с Постановлением Верховного Совета Республики Узбекистан от 22.09.1994 г. №2016-ХІІ.

9 Агапов А.Б. Административная ответственность: учебник. – М.: «Статут»,

2000. – 251 с.

10 Кодекс Кыргызской Республики об административных правонарушениях от 4 августа 1998 года №115.

11 Кодекс Республики Молдова о правонарушениях от 24 октября 2008 года №218-ХVI.

ТҮЙІН

Корнейчук С.В.,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

ШЫҒЫС ЕУРОПА ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ ТҰРМЫСТАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗОРЛЫҚ ҮШІН ӘКІМШІЛІК ЖАУАПКЕРШІЛІК

Мақалада Шығыс Еуропа мен Орталық Азия елдеріндегі жанұялық-тұрмыстық қатынас аясында құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің салыстырмалы талдауы мазмұндалған. Құқық бұзушыларды жауапкершілікке тартудың зерттеліп отырған саладағы жеке механизмі ұлттық заңнамада бейімделе алатыны туралы автордың ұсынымы негізделген.

RESUME

Korneichuk S.V.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN EASTERN EUROPE AND CENTRAL ASIA FOR PSYCHOLOGICAL DOMESTIC VIOLENCE

The article describes a comparative analysis of countries in Eastern Europe and Central Asia, the legal responsibility for offenses in the sphere of family relations. The author's suggestions that separate mechanisms to bring offenders in the study area could be adapted to national legislation.

А.А. Бойко

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Правовые основы розыскной работы в органах внутренних дел

Аннотация. В статье рассматриваются нормативные правовые акты, являющиеся правовой основой розыскной работы в органах внутренних дел в современных условиях.

Ключевые слова: розыскная работа, органы внутренних дел, розыск, оперативно-розыскная деятельность, уголовно-процессуальное право.

Идущие в стране процессы, в том числе проводимая правовая реформа, определили задачи по обеспечению внутривластной стабильности и усилению борьбы с преступностью, в том числе с ее организованными формами, коррупцией, терроризмом и религиозным экстремизмом, решение которых невозможно без повышения эффективности ОРД.

В этой связи повышение эффективности борьбы с преступностью требует пересмотра стратегии и тактики ОРД, разработку теоретических положений и практических мероприятий, приведения в соответствие действующих нормативных актов, адаптации оперативной работы к современным условиям борьбы с преступностью. На современном этапе развития общества возрастает необходимость постоянного совершенствования деятельности ОВД, призванных активно вести борьбу с преступностью и другими правонарушениями, всемерно содействовать укреплению правопорядка, неуклонному соблюдению законности, одним из направлений которых является розыскная работа.

Ее осуществление на основе правильной организации и постоянного совершенствования способствует обеспечению неотвратимости наказания за совершенные преступления, их предупреждению.

При обеспечении неотвратимости наказания многое зависит от быстрого и эффективного розыска обвиняемых, подсудимых, скрывшихся от следствия и суда. Проведение целеустремленных, активных розыскных мероприятий с использованием всех возможностей ОВД позволяет пресечь разлагающее влияние разыскиваемых преступников, не допустить совершения

ими новых преступлений, выяснить судьбу пропавших без вести граждан.

В деятельности ОВД важное значение имеет правильная организация и постоянное совершенствование розыскной работы.

В сочетании с ОРД ОВД по предупреждению и раскрытию преступлений розыскная работа оперативных аппаратов нацелена на обеспечение защиты законных интересов граждан и государства.

Важным признаком розыскной работы является ее достаточно четкая и детальная правовая регламентация. Она осуществляется, как и в целом ОРД, на основе широкого круга правовых источников. В строгом соответствии с Конституцией РК, законодательством РК и стран СНГ, нормами уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, а также подзаконных нормативных актов МВД РК. Они определяют необходимость этой работы, ее субъектов, средства, формы и методы, основания, порядок и пределы ее осуществления.

Полагаем, что правовую основу следует исследовать как составную часть ОРД. Рассмотрим содержание ст. 4 «Правовая основа оперативно-розыскной деятельности» Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [1], в которую были внесены существенные изменения Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности» от 17 июля 2009 №187-IV [2]:

«1. Правовую основу оперативно-розыскной деятельности составляют Конституция Республики Казахстан, настоящий Закон и иные нормативные правовые акты Республики Казахстан.

1-1. Если международным договором, ратифицированным Республикой Казахстан, установлены иные правила, чем те, которые содержатся в настоящем Законе, то применяются правила международного договора.

2. Органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность по согласованию

с Генеральным Прокурором Республики, издают в пределах своей компетенции на основании настоящего Закона нормативные правовые акты, регламентирующие организацию и тактику проведения оперативно-розыскных мероприятий».

Как видим, статья носит бланкетный характер, «а следовательно, для правильного его уяснения следует руководствоваться пластом законодательных, подзаконных нормативно-правовых актов» [3, с. 21].

Из анализа данной нормы видно, что правовая основа ОРД представляет собой единую целую совокупность нормативно-правовых актов, ее регламентирующих, имеет свою структуру, состоящую из четырех основных уровней, имеющих свои подуровни:

- конституционный;
- международно-правовой;
- законодательный;
- подзаконный.

К первому уровню относится Конституция Республики Казахстан [4, с. 44], принятая 30 августа 1995 года. Данное обстоятельство неоспоримо, так как Конституция Республики Казахстан имеет высшую юридическую силу и прямое действие на всей территории Республики (ч. 2 ст. 4). Законы и иные правовые акты, принимаемые в Республике Казахстан, не должны противоречить Конституции. Ряд конституционных положений имеет непосредственное отношение к осуществлению ОРД.

Второй уровень правовой основы ОРД – международно-правовой. Данный уровень предопределен п. 3 ст. 4 Конституции Республики Казахстан: «Международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона» [4]. В большинстве договоров о правовой помощи и взаимном сотрудничестве, заключенных Казахстаном, есть пункты, регламентирующие международный розыск и выдачу преступников (экстрадиция).

Третий уровень – законодательный. Состоит из норм самого Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», в котором собраны, систематизированы и изложены основные нормативно-правовые положения, определяющие содержание ОРД, осуществляемой на территории Республики Казахстан, закреплена система правовых гарантий законности при ее проведении. На этом же уровне и другие законы и иные нормативные акты, имеющие отношение к правовому регулированию ОРД.

ОРД базируется на сложной системе правовых норм, предусмотренных многообразными источниками права. В этой системе действуют правовые нормы, непосредственно регламентирующие ОРД, то есть и розыскную, а также применяются определенные нормы права, которые напрямую не рассчитаны на правовую регламентацию ОРД, однако служат основанием для решения правовых, организационных и тактических вопросов оперативно-розыскной работы в силу органической связи между собой различных правоохранительных функций. Например, нормы уголовно-процессуального права, определяющие обстоятельства, исключающие уголовное преследование (ст. 37 УПК РК) [5], используются как основания прекращения ОРМ, то есть и розыска. Необходимо отметить, что действующее уголовно-процессуальное законодательство, например ст. 267 УПК РК, возлагает обязанности по розыску обвиняемого как на органы дознания, так и на следователей. Последние обязаны принимать все зависящие от них меры к установлению местонахождения таких разыскиваемых. Это тоже свидетельствует о широком использовании в розыске не только оперативно-розыскных, но и предусмотренных уголовно-процессуальным законодательством мер, в частности, следственных действий.

Четвертый уровень составляют нормативные акты органов исполнительной и судебной власти и органов, осуществляющих ОРД, согласованные с Генеральным Прокурором Республики, регламентирую-

щие организацию и тактику проведения ОРМ.

К рассматриваемому уровню относятся, кроме законов, иные правовые акты Республики Казахстан. Ими являются:

- акты Президента Республики Казахстан в соответствии с п. 1 ст. 45 Конституции Республики Казахстан (указы и распоряжения, имеющие обязательную силу на всей территории Республики Казахстан);

- акты Палат Парламента Республики Казахстан в соответствии со ст. 53, 54 Конституции Республики Казахстан;

- акты Правительства Республики Казахстан в соответствии со ст. 69 Конституции Республики Казахстан (постановления Правительства и распоряжения Премьер-Министра);

- акты государственных органов судебной власти, Конституционного Совета Республики Казахстан в соответствии со ст. 74 Конституции Республики Казахстан (решения); Верховного Суда Республики Казахстан в соответствии со ст. 76 Конституции Республики Казахстан (решения, приговоры и иные постановления).

Нормативные акты органов, осуществляющих ОРД, согласованные с Генеральным Прокурором Республики, регламентирующие организацию и тактику проведения ОРМ, по нашему мнению, можно условно разделить на две подгруппы. К первой подгруппе относятся только ведомственные и межведомственные нормативные акты, издаваемые органами, правомочными осуществлять ОРД, как правило, согласованные с Генеральным Прокурором Республики Казахстан. Ко второй подгруппе следует отнести нормативные акты, издаваемые органами, правомочными осуществлять ОРД совместно с другими государственными органами и негосударственными учреждениями, организациями, предприятиями, которые в силу тех или иных причин попадают в сферу оперативно-розыскных отношений.

Нормативные акты первой подгруппы органов, осуществляющих ОРД, в основном имеют служебный характер, с ограничительным грифом секретности в связи с

их основным предназначением регламентировать исключительно организацию и тактику проведения ОРМ. Законодательством республики для таких нормативных актов предусмотрен специальный порядок вступления в силу, с обязательным согласованием с Генеральной Прокуратурой.

Нормативные акты второй подгруппы органов, осуществляющих ОРД, издаваемые совместно с другими государственными органами и негосударственными учреждениями, организациями, предприятиями, в силу тех или иных причин попавшими в сферу оперативно-розыскных отношений, в основном посвящены вопросам организации и тактики проведения отдельных ОРМ.

В Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» розыск регламентируется следующими нормами:

Статья 2. Задачи оперативно-розыскной деятельности: «- осуществление мер по розыску лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовной ответственности, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законом, а также идентификация обнаруженных неопознанных трупов».

Статья 7. Обязанности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность: «б-2) исполнять судебные акты о розыске скрывающегося подсудимого по уголовному и ответчика по гражданскому делам, должника по исполнительному производству;

г) выполнять на основе договоров (соглашений) о правовой помощи запросы соответствующих международных правоохранительных организаций и правоохранительных органов иностранных государств».

Статья 10. Основания проведения оперативно-розыскных мероприятий: «1. Основаниями для проведения оперативно-розыскных мероприятий являются:

б) поступившая в органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, информация о: - лицах, скрывающихся

от органов дознания, следствия и суда или уклоняющихся от уголовного наказания;

- безвестном отсутствии граждан и обнаружении неопознанных трупов;

в) судебные акты о розыске подсудимого по уголовному и ответчика по гражданскому делам, должника по исполнительному производству;

г) запросы международных правоохранительных организаций и правоохранительных органов иностранных государств в соответствии с договорами (соглашениями) о правовой помощи».

Таким образом, правовая основа ОРД, то есть и розыскной работы, имеет строгую систему и тенденцию к развитию, связанную с совершенствованием оперативно-розыскного законодательства Республики Казахстан.

Содержащиеся в приведенных выше законах правовые нормы определяют компетенцию ОВД (их оперативных аппаратов) в области розыскной работы, в том числе:

- представляют ОВД правомочия применять розыскные меры;

- формируют задачи, решаемые путем такого применения;

- устанавливают общий порядок.

Детальная правовая регламентация осуществляется подзаконными ведомственными актами МВД РК. Они призваны в организационно-правовом порядке обеспечить неукоснительное и единообразное исполнение законов применительно к розыскной деятельности оперативных аппаратов, других служб и подразделений ОВД, начиная с низового звена, внедрение в их практику новейших достижений науки, передового опыта и т.д.

Эти акты имеют и комплексный, и специально розыскной характер. Комплексными являются решения коллегии МВД РК по основным направлениям деятельности ОВД на отдаленную и ближайшую перспективу, где наряду с другими рассматриваются и регламентируются вопросы розыскной работы.

К такому следует отнести и поло-

жение о той или иной службе, так как в них в перечне задач предусматривается и обязанность осуществления этой работы, формы и методы ее ведения.

Нормативные акты, специально посвященные вопросам розыскной работы, определяют цели, правомерность, организационные формы и тактику ее осуществления. К ним относятся такие акты, которые регламентируют розыск.

Проведенный нами анализ показал, что определение в ведомственных актах МВД понятия «розыск» не в полной мере соответствует понятию «розыск», изложенному в п.п. 24 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности: «Розыск - система организационных, процессуальных и оперативно-розыскных мероприятий, направленных на установление местонахождения лиц, скрывшихся от следствия, дознания или суда, уклоняющихся от уголовной ответственности, без вести пропавших и иных лиц, в случаях, предусмотренных законом, а также утраченных документов и изделий, содержащих сведения, составляющие государственные секреты».

Следовательно, необходимо внести из-

менения в приказы МВД РК.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года (с изм. и доп. от 7 апреля 2014 года) // ИПС «Эділет»: РГП на ПХВ Республиканский центр правовой информации МЮ РК.

2 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 17.07.2009 № 187-IV.

3 Киселев А.П. Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности»: Постатейный. – М.: «Ось-89», 2007. – 224 с.

4 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 г. - Алматы: Издательство «Юрист», 2007. - 44 с.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года №206 (с изм. и доп. от 17 января 2014 года // ИПС «Эділет»: РГП на ПХВ Республиканский центр правовой информации МЮ РК.

ТҮЙІН

Бойко А.А.,

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ІЗДЕСТІРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада қазіргі жағдайда ішкі істер органдарындағы іздестіру жұмысының құқықтық негіздері болып табылатын нормативтік құқықтық актілер қарастырылады.

RESUME

Boiko A.A.,

Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

LEGAL BASES OF DETECTIVE WORK IN THE INTERNAL AFFAIRS BODIES

There is an analysis of actual problems the legal bases of detective work in the internal affairs bodies in modern conditions.

А.Б. Алибекова

магистр права
Костанайская академия МВД РК

Факторы, влияющие на формирование противоправного поведения среди несовершеннолетних

Аннотация. В статье рассматриваются факторы, влияющие на формирование противоправного поведения несовершеннолетних.

Ключевые слова: преступность среди несовершеннолетних, девиантное поведение, факторы преступного поведения несовершеннолетних.

Преступность среди несовершеннолетних всегда вызывала повышенное внимание как их исследователей, так и практических работников. Для того чтобы исследовать эти проблемы, необходимо определиться в основных понятиях «преступление» и «преступность», выявить их признаки и особенности.

Преступление – это предусмотренное уголовным законом конкретное общественно опасное деяние, посягающее на общественное или государственное устройство РК, ее политическую и экономическую систему, государственную, общественную и частную собственность, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права и свободы граждан, а равно иное виновно совершенное общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом [1].

Социальные науки рассматривают преступность в качестве социального явления, которое носит деструктивный для общества характер. Это относительно устойчивая распространенная форма девиантного поведения, достигшая степени общественной опасности. Понятие преступности среди несовершеннолетних связано с возрастом 14-18 лет, хотя ряд тенденций имеет место и в младших возрастных группах [2].

Л.И. Божович отмечала, что в моральной сфере подростков возникают следующие две особенности:

- вопросы, связанные с нормами и правилами общественного поведения и взаимоотношения между людьми, привлекают их пристальное внимание;
- у подростков начинают складываться устойчивые и независимые от случайных влияний моральные взгляды, суждения, оценки. Причем в тех случаях, когда мо-

ральные требования и оценки той или иной подростковой группы, возникающие под влиянием собственного (нередко искаженного) опыта не совпадают с требованиями взрослых, подростки часто следуют моральным нормам, принятым в их среде, а не морали взрослых [3].

Многие ученые установили взаимосвязь между девиантным поведением несовершеннолетних и уровнем их самооценки. По данным исследования, понижение уважения к себе статистически связано со всеми видами девиантного поведения – принадлежностью к преступным группам, совершением правонарушений, пьянством, употреблением наркотиков и психическими аномалиями [4].

По мнению большинства специалистов, подростки представляют собой особую социальную группу. Преступность несовершеннолетних имеет ряд своих специфических особенностей, которые отличают ее от взрослой преступности. Во-первых, таковыми являются особенности возраста. Подростковый возраст всегда трактуется как переходный, критический.

Социальные факторы можно разделить на две группы: макросоциальные и микросоциальные.

Макросоциальные факторы:

1. Низкий уровень жизни большой части населения, сильный контраст распределения доходов в обществе. Среди малообеспеченных слоев наиболее ярко выражен уровень наркотизации и алкоголизации, которые во многом являются причинами преступности. Но так же часто подросткам из бедных семей приходится совершать преступления, чтобы просто выжить.

2. Недостатки в развитии досуговой системы: слабая организация сети клубов, кружков, спортивных секций, отсутствие заботы о вовлечении и закреплении в них несовершеннолетних, находящихся в неблагоприятных условиях жизни и воспитания. Нередко эти учреждения являются платными, а значит - недоступными для подростков из бедных семей.

3. Недостатки учебно-воспитательной

работы общеобразовательных школ и профессионально-технических учебных заведений (проявления формализма, отказ от индивидуального подхода и т.д.), в результате чего не реализуется должным образом задача формирования чувства гражданской ответственности учащихся, управления своим поведением, нередко обучающиеся отчуждаются от учебного коллектива, утрачивают интерес к учебе. Контингент несовершеннолетних преступников пополняется за счет подростков, бросивших школу, второгодников, отстающих. Указанные обстоятельства приводят к ослаблению и потере социальных связей, что облегчает контакт с источниками отрицательных влияний.

4. Недостатки в организации трудоустройства несовершеннолетних, а также воспитания их в трудовых коллективах. Речь идет о несвоевременном устройстве лиц в возрасте от 14 до 18 лет, оставивших или окончивших школу и не продолжающих учебу; о недостатках профориентации, неправильном отношении к работающим несовершеннолетним (нарушение законодательства об условиях труда, отсутствие заботы об их вовлечении в вечерние и заочные учебные заведения и в профессиональную учебу, в жизнь коллектива). Все эти явления – особенно с учетом того, что контроль семьи за работающим несовершеннолетним ослабляется, в его распоряжении оказываются личные деньги и он стремится доказать свою «взрослость», - способствуют бесцельному времяпрепровождению в свободное время, контакту с криминогенной структурой.

5. Проникновение в молодежную среду стереотипов поведения, не совместимых с общественными ценностями. Это пропаганда наркотиков, культивирование распущенности, насилия и жесткости. Большую роль здесь играет СМИ: фильмы, сериалы, телепередачи, газетные и журнальные статьи, а также Интернет.

Микросоциальные факторы:

1. Отрицательное влияние в семье. Семья является важнейшим социальным институтом. Именно в семье происходит

становление личности подростка. Но не всегда семьи являются благоприятным фоном для развития ребенка. Вклад неблагоприятных семей в преступность несовершеннолетних по некоторым подсчетам составляет 30-35% [5].

Хотелось бы отметить, что подростковый возраст полон различных противоречий, в целом это период вырастания из детства, и хотя он достаточно кратковременный, он во многом определяет всю дальнейшую жизнь.

Анализ причинных факторов преступного поведения несовершеннолетних на протяжении многих десятилетий неизменно остается в фокусе интересов отечественных и зарубежных исследователей в различных областях научного знания: юриспруденции, психиатрии, социальных науках, медицине, педагогике и т.д. Современные знания о расстройствах поведения позволяют сделать вывод, что они являются сложными формами социального поведения личности, детерминированными системой взаимосвязанных факторов.

Мы убедились, что на формирование криминогенной мотивации влияет целый комплекс факторов. Без знания этих факторов нецелесообразно рассуждать о преимуществах профилактики преступности среди несовершеннолетних, влияющих на развитие нашего общества.

ТҮЙІН

Алибекова А.Б., құқық магистрі,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР
АРАСЫНДА ҚҰҚЫҚҚА ҚАРСЫ
МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНА
ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Мақалада кәметке толмағандар арасында құқыққа қарсы мінез-құлықтың қалыптасуына әсер етуші факторлар қарастырылады.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Алибеков С.Т., Абдрахманов С.Т., Бегалиев Е.Н., Ескиндириев А.А. и др. Предупреждение правонарушений несовершеннолетних. - Алматы: «Дайк – Пресс», 2007. - 473 с.

2 Конвисарь А.А. Применение наказаний, альтернативных лишению свободы в отношении несовершеннолетних // Проблемы реализации Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: сб. республ. науч.-практ. конф. – Караганда: Болашак - Баспа, 2009. - С. 225-233.

3 Волошин П.В. Анализ изменений уголовного законодательства Республики Казахстан в сфере ответственности в отношении несовершеннолетних // Алдамжаровские чтения: материалы междунар. науч.-практ. конф. Костанай, 4-5 декабря 2008 г. – Костанай, 2008. - С. 50-53.

4 Лахтина О.Ф. О совершенствовании системы принудительных мер воспитательного воздействия // Проблемы реализации Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: сб. республ. науч.-практ. конф. – Караганда: Болашак - Баспа, 2009. - С. 233-243.

5 Альтернативы тюремному заключению в Российской Федерации: материалы междунар. конф. - М., 2007- С. 39-40.

RESUME

Alibekova A.B., master of law,
Kostanay Academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

THE FACTORS INFLUENCING
ON FORMATION OF ILLEGAL
BEHAVIOR AMONG MINORS

The article considers the factors influencing on formation of illegal behavior among minors.

Д.М. Альжанов

магистр правоохранительной
деятельности
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Криминологическая характеристика и предупреждение организованной преступности в исправительных учреждениях УИС

Аннотация. В статье рассматриваются криминологическая характеристика и вопросы предупреждения организованной преступности в исправительных учреждениях УИС.

Ключевые слова: организованная преступность, исправительные учреждения УИС.

В отличие от общих мер специально-профилактические меры предупреждения прямо и непосредственно влияют на преступность.

Специальные меры профилактики правонарушений включают разработку и реализацию республиканских и региональных программных документов, направленных на:

- 1) профилактику отдельных видов правонарушений;
- 2) выявление и устранение причин и условий, способствующих формированию противоправного поведения среди определенных социальных групп населения [1].

Специально-профилактические мероприятия разрабатываются и осуществляются по отношению к различным видам преступности и типам преступного поведения, к отдельным сферам общественной жизни, разным социальным группам, отраслям хозяйства, поскольку они характеризуются спецификой процессов детерминации. Также необходимо выделить криминологический контроль, который реализуется в различных формах и разными методами - путем уголовно-статистического наблюдения, надзора за определенными категориями лиц, склонных к совершению преступлений, наблюдения за состоянием материальных объектов (их охраны, сохранности на них материальных и денежных средств), определенной микросреды, средств коммуникации [2].

Меры специального предупреждения преступности разнообразны и классифицируются по различным основаниям. Их разграничивают по содержанию на экономические, политические, культурно-воспитательные и др. По масштабам действия они подразделяются на обще-

государственные, региональные и др. В зависимости же от момента применения могут быть разграничены на раннее и непосредственное предупреждение первичных и предупреждение рецидивных преступлений, которые тесно связаны с организованной преступностью. По степени радикальности они подразделяются на предупреждающие возможность возникновения криминогенных ситуаций и явлений, нейтрализующие такие явления и ситуации, полностью их устраняющие. По правовой характеристике они делятся на базирующиеся на нормах права, но ими не регламентированные и детально урегулированные юридическими нормами, а по механизму действия - на меры-сигналы и меры прямого действия [3].

Успешность проведения профилактики правонарушений зависит от полноты понимания и выявления фактического состояния преступности и реальных достижений правоохранительных органов. Первой концептуальной основой предупреждения преступности должен стать криминологический мониторинг, который формирует необходимую фактическую базу. Он должен представлять собой систему наблюдения, позволяющую отслеживать и исследовать состояние преступности, выявлять и прогнозировать негативные ее тенденции, а также контролировать деятельность государства и общества в сфере предупреждения преступности [4].

Эффективность применения специально-профилактических мер предупреждения организованной преступности в ИУ зависит от фактического знания организации преступных групп, микросреды в преступных группах, отношения внутри организованной группы и отношения между различными преступными группами. Необходимо принимать во внимание контингент осужденных, прибывающих в исправительное учреждение, поскольку в процессе адаптации к новой среде возможны правонарушения.

Структура малых групп осужденных складывается из следующих характеристик:

1) количественный состав (как правило, малые группы осужденных немногочисленны по составу);

2) ролевая структура (каждый член группы выполняет определенную роль, и занимает то или иное положение);

3) причины образования (группа, как правило, образуется на основе «землячества», сходства интересов и т.п.);

4) система общения членов группы:

а) каналы связей;

б) средства связи;

в) место и время «сходок» (встреч);

г) способы маскировки целей и действий;

5) направленность, то есть цели, нормы поведения и «санкции» в случае отклонения от этих норм;

6) устойчивость и время существования группы;

7) положение данной группы среди других групп осужденных [5].

Исходя из этих характеристик, необходимо рассмотреть меры по выявлению и разоблачению малых преступных групп осужденных в исправительных учреждениях.

Положительный результат в работе по разложению преступных групп осужденных может быть достигнут путем:

- воздействия на лидера (самый эффективный способ - самоосуждение или развенчание лидера). Несмотря на особенности различных групп лидер - центральная фигура. Как правило, он инициатор преступления, разрабатывает план его совершения, подбирает участников, распределяет роли и т.д. Поэтому своевременное выявление, развенчание или изоляция «вожака» могут привести к распаду группы. Также эффективным может быть способ разъяснения осужденным неприглядности действий лидеров и активных членов групп отрицательной направленности, развенчание их авторитета. Целесообразно также оглашать и обстоятельства особой жестокости, цинизма преступлений, совершенных лидерами, случаи расправы с соперниками;

- выявления претендентов на лидерство.

В преступных группах постоянно ведется скрытая или явная борьба за лидерство. Правильное использование этого фактора способствует разобщению группы;

- количественного и качественного изменения состава группы. В некоторых случаях на этапе, когда группа только формируется, и ее члены в подавляющем большинстве пока еще не являются злостными нарушителями режима, а нездоровые мнения и настроения распространяются в ней одним-двумя участниками, возможно принятие решения о переориентации ее на социально полезные цели. Это достижимо при условии введения в группу ядра осужденных, твердо вставших на путь исправления, изоляции лиц, активно противящихся полезной переориентации, проведение необходимой разъяснительной работы с членами группы;

- выявления каналов, способов информационного общения членов с целью перекрытия этих каналов, расшифровки способов обмена информацией о целях группы, установления контроля в местах сбора группы, за частотой, временем, продолжительностью, содержанием контактов, встреч;

- выявления нравственно-психологической атмосферы в группе. Преступники объединяются в группу на основе совместной преступной деятельности, общих интересов небольшого числа людей, между которыми поддерживаются непосредственные, личные контакты. Члены такой группы находятся в постоянном общении друг с другом. Поэтому необходимо обращать внимание и на личные контакты и отношения осужденных. Целью объединения осужденных в преступную группу является стремление лучше «устроиться» в колонии, чувствовать защищенность, возможность вести паразитический образ жизни, получение материальной выгоды за счет поборов с других осужденных. Поэтому вполне возможно, что не все бывают удовлетворены своей долей, имеются «недовольные», которых можно использовать в целях разобщения группы;

- выявления лиц, тяготящихся участием

в преступной деятельности. Такие лица, как правило, играют второстепенные роли и не могут найти в себе сил порвать с группой. Однако соответствующая профилактическая работа с ними может оказать неоценимую помощь в разобщении преступной группы;

- развенчания отрицательных традиций и обычаев малых групп осужденных. Пресекаются поборы группы с зависимых осужденных, организуется строгий учет выполнения производственной нормы каждым участником, исключая возможность сдачи продукции, изготовленной другими осужденными [5].

Деятельность по разобщению организованных групп в исправительных учреждениях складывается из следующих этапов:

1. Подготовка к разложению преступной группы. Этот этап предполагает выявление преступной организованной группы, ее лидеров и членов, а также целей возникновения, системы общения, причины действия. На этом этапе принимается решение о выборе методов разложения группы.

2. Непосредственное разложение организованной преступной группы. На этом этапе необходимо учитывать аналитическую работу, проведенную на первом этапе. Следует помнить, что лидеры преступных групп зачастую маскируют свое истинное отношение к активу, скрывают свое положение и полномочия в преступной группе. Эффективность деятельности по разложению преступной группы зависит от успешного внедрения методов по разложению группы, и влияние их на обычаи и субкультуру преступной среды.

3. Анализ и подведение итогов работы. Необходимо тщательно проанализировать проделанную работу для дальнейшего изучения и последующей работы в этом направлении.

Для выработки и проведения оперативно-розыскных мероприятий по разложению преступной организованной группы наиболее важное значение приобретает информированность оперативных работников

о субъективной стороне действий разрабатываемых осужденных отрицательной направленности. И хотя конкретное содержание этой субъективной стороны в значительной степени зависит от особенностей каждой формирующейся или уже действующей либо разоблаченной группировки осужденных отрицательной направленности, можно отметить и некоторые общие положения, характерные для большинства преступных групп.

К ним относятся:

- различное субъективное отношение членов группировки к замышляемому, подготавливаемому или совершенному преступлению;

- противоречия между ними, обусловленные различными индивидуальными интересами и целями, связанными с совершением преступления;

- различие их намерений относительно поведения после совершения преступления.

Хотя члены группировки осужденных отрицательной направленности и связаны между собой решением совершить задуманное преступление, однако их решимость довести до конца обычно не бывает одинаковой, несмотря даже на внешне высказанное единодушие. При этом несомненно, что каждый из них обеспокоен мыслью о возможном разоблачении и неизбежно следующим наказанием, а это порождает колебания и неуверенность как в отношении задуманного предприятия в целом, так и относительно надежности других членов группировки осужденных отрицательной направленности. Наиболее твердую решимость в совершении преступления проявляют лидеры и активные члены группировки осужденных отрицательной направленности, хотя они, как правило, редко бывают уверены в том, что можно полностью довериться простым членам группировки. Тем более такого рода сомнения присущи простым членам группировки. Данное положение, подтвержденное опытом оперативной работы, находит свое подтверждение в теории уголовного права.

По уголовному праву единство намерений соучастников относительно совершения преступления нельзя отождествлять с общностью их целей и мотивов, так как единство намерений вовсе не свидетельствует ни об общности целей, которые ставят перед собой соучастники, ни об общности мотивов, которыми они руководствуются. Намереваясь совершить одно и то же преступление, члены группировки осужденных отрицательной направленности часто преследуют самые различные цели. Например, при убийстве исполнитель может преследовать корыстную цель, а подстрекатель действовать из мести. Следовательно, общность целей и мотивов не является необходимым признаком соучастия.

Исходя из вышеизложенного, применение норм уголовного права о соучастии в оперативно-розыскной деятельности способствует успешному выполнению одной из основных задач оперативно-розыскной деятельности - предотвращению и раскрытию преступлений.

Особое место в системе предупреждения организованной преступности занимает постпенитенциарное попечительство, то есть забота об освобожденных из мест лишения свободы. Перед человеком, освобождающимся из мест лишения свободы, одним из первых в новых условиях возникает вопрос: куда пойти работать? От правильного ответа на него зависит его дальнейшая жизнь [6]. Постпенитенциарное воздействие на лиц, отбывших наказание, является в некоторых случаях единственным условием для успешного завершения исправительного ресоциализационного процесса, а также для предупреждения организованной преступности. По велению времени у реформатов пенитенциарной системы возникла необходимость задуматься над проблемами дальнейших судеб лиц, освободившихся из мест лишения свободы [7]. Известно значение контроля за поведением освобожденных из учреждений, исполняющих наказания, и оказания им помощи в трудовом и бытовом устройстве именно

в период адаптации к условиям жизни на свободе. При организации такого контроля следует учитывать, что из колонии освобождаются не только лица, в отношении которых в полной мере удалось достичь цели исправления. В этой связи следует упомянуть три весьма многочисленных группы освобожденных:

а) исправившихся за время отбывания наказания, но потенциально способных в неблагоприятных социальных условиях вновь совершить преступление;

б) исправившихся не в полной мере, не до такой степени, которая предусматривается уголовным законом и не до того уровня, которого хотелось бы сотрудникам УИС достичь в ходе работы с данными осужденными в процессе отбывания ими уголовного наказания;

в) вообще не поддавшихся исправлению, несмотря на усилия сотрудников исправительных учреждений в пределах всего срока уголовного наказания.

В последнем случае приходится освобождать из мест лишения свободы человека, в законопослушном поведении которого на свободе администрация уголовно-исполнительных учреждений вообще не уверена. Все вышеупомянутые категории освобожденных нуждаются в эффективном контроле со стороны различных служб органов внутренних дел с целью недопущения совершения ими новых преступлений. Между тем, уровень такого контроля, к сожалению, пока еще очень низок. Не применяются достаточные усилия к организации работы по предотвращению повторных преступлений. Они в криминогенном отношении наиболее опасны, поскольку представляют собой проявление сложившихся антиобщественных установок у освобожденных из мест лишения свободы.

В связи с этим, мы поддерживаем научную точку зрения представителя науки уголовно-исполнительного права Самалдыкова М.К. о необходимости включения в число главных целей уголовно-исполнительного законодательства ресоциализацию осужденных [8].

Постпенитенциарное предупреждение принято подразделять на добровольное и принудительное. Добровольное предупреждение возникает в результате обращения освободившегося лица за помощью к официальным государственным органам и общественным организациям.

В уголовно-исполнительном законодательстве РК предусмотрено средство постпенитенциарного предупреждения преступности, а именно глава 23 УИК РК «Помощь осужденным, освобожденным от отбывания наказания, и контроль над ними». Выход из сложившейся ситуации нам видится в следующем:

- налаживание связей с родственниками освобождающихся для того, чтобы они оказывали посильную помощь;

- налаживание связей с предпринимателями;

- пропаганда среди общественных организаций, состоятельных граждан необходимости помощи осужденным.

Принудительное же постпенитенциарное воздействие реализуется через систему административного надзора. В профилактике преступности традиционно на индивидуальном уровне предупреждения преступности участвуют участковые инспектора. Ст. 179 УИК РК устанавливает обязанность административного надзора за лицами, освобожденными из мест лишения свободы за преступления, совершенные при особо опасном рецидиве, за тяжкие и особо тяжкие преступления или судимыми два и более раза к лишению свободы за умышленные преступления, если во время отбывания наказания их поведение свидетельствовало об упорном нежелании встать на путь исправления и остаются опасными для общества. Административный надзор за лицами, освобожденными из мест лишения свободы, регламентируется Законом РК «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы» от 15 июля 1996 г.

Определенные претензии к осуществлению контроля за лицами, освобожденными из ИУ, могут быть предъявлены

к участковым инспекторам. Недостатки проводимой ими работы являются следствием незнания, даже в общих чертах, оперативной обстановки в соответствующих микрорайонах, их формального подхода к решению вопросов по охране общественного порядка и предотвращению назревающих правонарушений. Это происходит и из-за отсутствия в распоряжении участковых необходимой информации о проживающих на обслуживаемой ими территории лицах, способных совершить преступление в силу своих низких моральных устоев или отрицательного влияния микросреды, преобладания в работе с состоящими на профилактическом учете разъяснений и советов. Профилактическая работа - это не только разъяснения, беседы и советы. В соответствующих случаях следует применять меры принуждения к лицу, не желающему считаться с требованиями законов. Загруженность участковых инспекторов также снижает эффективность надзора как меры предупреждения профессиональной преступности. По нашему мнению, отказываться от этой работы нельзя, поскольку административный надзор является первоначальным этапом в системе официального реагирования на индивидуальное поведение лица, ранее

привлекавшегося к уголовной ответственности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О профилактике правонарушений: Закон Республики Казахстан от 29.04.2010 года №271-4.

2 Горшенков А. Контроль над преступностью // Предупреждение преступности. - 2005. - №4.

3 Алексеев А.И. Криминология: курс лекций. - М., 1998.

4 Сартаева Н. Концептуальные основы предупреждения преступности // Правовая реформа в Казахстане. - 2004. - №1.

5 Кутлумуратов Е.Е. Предупреждение групповых преступлений, совершаемых осужденными в учреждениях по исполнению наказания: магистерская диссертация. - Ташкент, 2004.

6 Имендинова К. Адаптация осужденного на воле // Исполнение наказаний. - 2006. - №8.

7 Омиржанов А. Бывшие осужденные на свободе. А нужна ли она им? // Исполнение наказаний. — 2005. - №9.

8 Самалдыков М.К. Цели уголовного законодательства Республики Казахстан требуют кардинального изменения режима. - Алматы, 2002.

ТҮЙІН

Альжанов Д.М., құқық магистрі,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

RESUME

Alzhanov D.M., master of law,
Kostanay Academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

ҚАЖ ТҮЗЕУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ МЕН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

CRIMINAL CHARACTERISTIC AND PREVENTION OF ORGANIZED CRIME IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS OF CES.

Мақалада түзеу мекемелеріндегі ұйымдасқан қылмыстылықтың алдын алу бойынша арнайы профилактикалық және жеке профилактикалық шаралар мәселелері қарастырылады. «Құқық бұзушылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының қабылдану маңыздылығы көрсетіледі.

The article considers the questions of specifically and individually prophylactic measures for the prevention of organized crime in correctional institutions. Emphasizes the importance of adopting the Law of the Republic of Kazakhstan «On prevention of offenses».

Смагулов М.К.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

Адам құқықтары мен бостандықтары институтының пайда болуы мен дамуы тарихынан

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы адам құқығы мен бостандығының басқа шетелдермен ерекшелігі қарастырылған, ең алдымен «өмір» және «өмір сүру» ұғымдарының түсінігі мен арақатынасы анықталған.

Түйін сөздер: адам, адамзат, құқық, бостандық, тұлға, конституция, мәртебе, демократия.

Адам құқығы — азаматтың басты игілігі. Қазіргі заманда өркениеттің басты жетістігі адам құқығы мен бостандығын нақты қалыптастыру болып табылса, барлық мемлекет оны қорғап, оған кепіл болуы тиіс. Осындай ізгілікті үрдістен тәуелсіз Қазақстан да шет қалып отырған жоқ.

Адам құқықтарын бекітуге, оларға кепілдік беру, қамтамасыз ету, қорғау және іске асыруға ұмтылыстың артуы құқықтық мемлекеттің (қалыптасқан немесе енді ғана қалыптасып келе жатқан) сипаты мен тегіне, оған тән басқару, реттеу және ықпал жасаудың құқықтық құралдарының басымдылықтарына, онда байқалып отырған гуманистік бастаулардың, демократияландырудың күшеюіне, мемлекеттік құрылымдардың халық бұқарасы үшін ашықтығына байланысты. Құқықты (немесе оны құруды аяқтап келе жатқан) мемлекет мәжбүрлеу және күш қолдану шараларын шектен тыс қолдана алмайды, өйткені оның нәтижесі қолданылған тәсілдерге барабар болып шығады.

Жақын болашақтағы міндет - жаңа ғасырдың мыңжылдық басындағы кезеңде басымдықтарды дамытудың жаңа перспективаларын есепке алып жүзеге асыру болып табылмақ.

Қазақстан Республикасының адам құқықтарын қорғауға байланысты маңызды халықаралық құжаттарды мақұлдағаны жөн, өйткені бұл үкіметке ықпал жасау үшін халықаралық механизмдерді қолдануға, құқықтары мен мүдделері үшін аяққа басылып, ұлттық заңмен қорғалмаған адамдарға тиімді көмектесуге мүмкіндік береді.

Бостандық адам өмірінің табиғи, экономикалық, әлеуметтік жағдайларымен

байланысты, сондықтан «бостандық» ұғымы Солтүстік Америкада, Еуропа мен Шығыста әр түрлі мағынада қарастырылады. ХІХ ғасырдың аяғында бұл құрылымдарда адамдардың әр түрлі жағдайы мен сан алуан тарихы адам құқығының қазіргі көзқарасының қалыптасуына әсерін тигізді. Американың ерікті де шұрайлы жерінде мемлекет тек сыртқы және ішкі жаулардан қорғану үшін ғана құрылды, сол себепті бұл жерлерде мемлекетке тәуелді болмау көзқарасы қалыптасты. Тәуелсіздік Декларациясына сәйкес американдықтарға бақытқа құлшыну үшін бостандықтар берілді, ал мемлекет бұл салада оған кедергі жасайтын түнгі сақшы ролінде ғана әрекет етуі қажет болады.

Нәтижесінде мемлекеттік билікте конституцияға сәйкес оған азаматтардың ерікті түрде берген құзіреттері ғана болатыны туралы американдық конституциялық дәстүр идеясы қалыптасады.

Адам құқығы мен бостандығына қатысты мәселелерді талдап қарайтын болсақ, мемлекетіміздің оған ерекше мән беріп келе жатқандығын байқаймыз. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-ші бабының 2-ші тармағында бекітілген «адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютты деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік-құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады» деген нормаға қатысты өз ойымды білдіргім келеді [1].

Осы норма жөнінде отандық ғалымдар Қ.К. Айтхожин мен Е. Сексембаева былай дейді: «Тұлғаның құқықтық мәртебесі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының абсолютті, айыруға келмейтін және әрқайсысына тумысынан бітуінен туындайтыны оларды заңсыз шектеуге жол берілмеу презумпциясына негізделген».

Адамның бұл аталған құқықтары мен бостандықтарын абсолютті деп тану – олар Қазақстан Республикасында тұратын әрбір адамға оның Республика азаматтығында болу-болмауына қарамастан, қолданылады дегенді білдіреді. Бұл құқықтар мен

бостандықтардың ажырағысыздығы Конституцияда белгіленген құқықтар мен бостандықтардан Конституцияда және соған сәйкес қабылданған заңдарда көзделген жайлардан басқа реттерде адамды ешкім де, соның ішінде мемлекет те айыра алмайтындығын танытады. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатына қажетті шамада ғана және тек заңмен шектелуі мүмкіндігі атап көрсетілген.

Оған аз уақыт ішінде еліміздің демократияға айқын бет бұрып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын конституциялық құрылыстың негізі етіп қалағаны, ішкі және сыртқы саясатты қалыптастырғаны дәлел. Біздің негізгі Заңымызда адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, одан ешкім айыра алмайды деп жазылып, баға берілген.

Адамзат баласы ғасырлар бойы адам құқығы мәселесіне ерекше назар аударумен келеді. Талай-талай қақтығыстар, соғыстар, көтерілістер болғанда да әрбір жаңа ұрпақ адам құқықтарын қорғай отырып, адам құқықтары мен бостандықтарының субъектілердің кең шеңберіне таралуына ұмтылыстар жасады.

Мемлекеттердің тарихи даму кезеңдері олардың қоғамдағы ерекше құбылыстарымен ерекшеленеді. Қоғамның ең басты негізі – жеке тұлғаның өмір сүру жағдайын қамтамасыз ететін маңызды құқықтар мен бостандықтар. Мемлекетіміздің адам құқықтарын қамтамасыз етуде қоғамдық өмірге тигізетін ықпалын елімізде жүріп жатқан реформалардан, мысалы, «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасынан айқын көреміз [2]. Қазақстан Республикасының құқықтық, демократиялық мемлекет ретінде алдына қойған және 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциямызда бекітілген негізгі мақсаты - адам мүддесін мемлекет мүддесінен жоғары ұстап, оны қамтамасыз ету [1].

1995 жылғы Конституция ең алдымен, Қазақстан қоғамының ерікті нормативі

негізінде жүзеге асырылған елдің егемендігі мен мемлекеттік биліктің бірыңғай организмі, адам және азаматтың құқығы мен бостандығының тұтас жүйесі мен Қазақстан қоғамының болашаққа бастаған өз жолы. Оның конституциялық негіздемелері мен нормаларының бірлігі құрамында бір мезгілде объективті және оң құқықтарды ұстай отырып, Қазақстан Республикасының барлық территориясында Конституция мен оның жоғарғы заңдылық күшінің тура әрекет етуін көрсетуімен олардың синтезін күшейте түседі.

Конституцияның маңызды ерекшеліктерінің бірі – адам мен азаматтардың құқықтық мәртебесінің жариялануы болып табылады.

Көптеген елдердің конституцияларының мазмұнын салыстырмалы-құқықтық талдау әдісімен зерттеу нәтижесінде (Ресей, Болгария, ҚХР, ФРГ, Түрікменстан, Бельгия елдері, Украина, Қырғызстан Республикасы, т.б.) жазба конституциялардың бәрінде де, әдеттегідей, адам мен азамат құқығы, оның бостандығы мен міндеттері белгіленіп, бекітіліп берілетініне көзімізді жеткіздік.

Конституция әрдайым теңдік, бостандық және міндеттер құқығы теңдігі принциптерін жариялайды. Мысалы, Ресей Федерациясы Конституциясының 6-бабында: «Ресей Федерациясының әрбір азаматы оның аумағында барлық құқықтар мен бостандыққа ие болып, әрі Ресей Федерациясы Конституциясында көрсетілгендей барлық міндеттер теңдей жүктеледі», - деп жазылған [3]. Сондай-ақ, Конституцияда мемлекет тарапынан құқық пен бостандықты шектеу мүмкіндіктері де айтылады. Мысалы, Хорватия Конституциясының (1990 ж.) 16-бабында: «Құқықпен бостандық тек заң арқылы ғана, басқа адамдардың бостандығы мен құқығын, құқық тәртібін, қоғамдық мораль мен денсаулықты қорғау мақсатында, шектелуі мүмкін», - деп нақты көрсетілген Ресейдің, Болгарияның, Өзбекстанның және т.б. елдердің Конституцияларында төтенше жағдайларда (соғыс, стихиялы бақытсыздық, жаппай тәртіпсіздік, т.б.) құқық пен бостандықтың кейбір тұстарына

шектеу енгізу жақтары айтылған.

Әлбетте, мұндай құқық пен бостандық шектеулері ақылға сыйымды да қисынды әрі жалпыға бірдей адам құқы декларациясы нормаларына сәйкес келеді. Осыған орай бұл декларацияның 29-бабының 2-тармағында: «Әрбір адам өзінің құқы мен бостандығын жүзеге асыруда демократиялық қоғамдағы жалпы әл-ауқат пен қоғамдық тәртіпті, моральдың әділетті талаптарын қанағаттандыру, басқалардың құқығы мен бостандығын танып, оны құрметтеуді қамтамасыз ету мақсатында ғана заңда көрсетілген шектеулерге тартылуы мүмкін», - деп жазылған [4].

Жазба конституциялардың бәрінде де мемлекет құқық пен бостандықты жариялай отырып іс жүзінде кепілдік береді. Әрине, мұндай маңызды мәселе қазіргі заманғы мемлекеттердің көпшілігінде (мысалы, АҚШ, Франция, Ресей, Англия, т.б.) соттарға жүктелген.

Сөз соңында, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтау – бұл Конституцияның және Қазақстан Республикасындағы барлық құқықтық тәртіптің ең басты міндеті екендігін атап айтқан дұрыс. Адам өзінің тағдырын өзі айқындайтынына және де өзінің шешімдері үшін тек қана өзі жауапты екендігіне сенімді болуы тиіс. Ол заң шеңберінде өз қалағаны бойынша өмір сүреді және ешкім оның мінез-құлқын айқындауға құқығы жоқ.

Қорытындылай келгенде, Қазақстан Республикасындағы адам құқығы мен бостандығының басқа шетелдерден ерекшелігі қарастырылған мәселелерді түйіндейтін болсақ, ең алдымен «өмір» және «өмір сүру» ұғымдарының түсінігі мен арақатынасын анықтағанымызды көрсеттік.

Қазақстан Республикасының Конституциясында айтылатын адам құқықтары мен бостандықтары оның жалпы құқықтық мәртебесін құрайды. Көрсетілген адам құқықтары мен бостандықтарын абсолютті деп тану, оның Республика азаматтығына жату-жатпауына қарамастан Қазақстан Республикасы аумағында жүрген әрбір

адамға таралатынын білдіреді. Құқықтар мен бостандықтардың бөлінбейтіні, конституцияда және соның негізінде қабылданған заңдарда көзделген жағдайларды қоспағанда, Конституция бекіткен адам құқықтары мен бостандықтарынан ешкім, соның ішінде мемлекет те айыра алмайтынын білдіреді.

Сөз соңында, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтау – бұл Конституцияның және Қазақстан Республикасындағы барлық құқықтық тәртіптің ең басты міндеті екендігін атап айтқан дұрыс.

Адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, қоғам мен мемлекеттік заңмен қорғалатын мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу болып табылады Адам өзінің тағдырын өзі

айқындайтынына және де өзінің шешімдері үшін тек қана өзі жауапты екендігіне сенімді болуы тиіс. Ол заң шеңберінде өз қалағаны бойынша өмір сүреді және ешкім оның мінез-құлқын айқындауға құқығы жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған. - Алматы, 2012.

2 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. - 2012. - 14 желтоқсан.

3 Ресей Федерациясының Конституциясы: 1993 жылғы 12 желтоқсанда қабылданған.

4 Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы: БҰҰ Бас Ассамблеясының 217 А (III) резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған.

РЕЗЮМЕ

Смагулов М.К.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

В статье рассматриваются особенности реализации прав и свобод человека в Республике Казахстан.

RESUME

Smagulov M.K.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

HISTORY AND DEVELOPMENT THE INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM

The article considers the peculiarities of realizations of human rights and freedom in the Republic of Kazakhstan.

Д. Калкаманулы
магистр юридических наук

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

К вопросу об основах административно- правовой охраны общественного порядка и общественной безопасности

Аннотация. В статье раскрывается понятие «общественная безопасность», дается определение понятия «общественный порядок», рассматриваются административные правонарушения как действия, посягающие на жизнь, здоровье общества.

Ключевые слова: охрана общественного порядка, общественная безопасность, органы внутренних дел, органы национальной безопасности, оперативно-розыскная деятельность.

Юридический энциклопедический словарь понятие «общественная безопасность» трактует как систему общественных отношений и юридических норм, регулирующих эти отношения в целях обеспечения общественного спокойствия, неприкосновенности жизни и здоровья населения, нормального труда и отдыха граждан, нормальной деятельности государственных и общественных организаций, учреждений и предприятий.

Представление общественной безопасности в виде системы дает уникальную возможность увидеть все составляющие элементы безопасности личности, общества и государства, исследовать связи между элементами общей системы, смоделировать сложные процессы обеспечения общественной безопасности, спрогнозировать возможные состояния системы, а также помогает выработать необходимые рекомендации органам государственной власти.

Достаточно близким к понятию «общественная безопасность» является понятие «общественный порядок» - система общественных отношений, закрепленная нормами права, морали и правилами общежития, определяющая права и обязанности участников этих отношений, призванная обеспечить жизнь, неприкосновенность, честь, достоинство и иные права граждан, охрану государственного и общественного имущества, спокойствие в общественных местах, поддержание необходимых условий для нормального функционирования предприятий, организаций и должностных лиц.

Деятельность по охране общественного порядка является важнейшей частью обеспечения общественной безопасности, поскольку подчинена в значительной степени защите норм организации социального бытия, представляющих, по сути, условия и факторы общественной безопасности.

В связи с этим представляется необходимым принять специальный нормативный правовой акт, который бы определил условия, порядок организации органов охраны общественного порядка, их цели, задачи и функции, условия деятельности и т.д.

В систему обеспечения общественной безопасности и общественного порядка должно быть включено законодательство, регламентирующее отношения в сфере безопасности.

Одним из главных направлений совершенствования системы обеспечения общественной безопасности и общественного порядка является создание научно обоснованной концепции законодательства в этой области, которая должна способствовать укреплению системных связей, выработке стратегических и тактических приоритетов законодательской деятельности в этой области, определить последовательность принятия и совершенствования необходимых законов, исходя из потребности граждан, общества и государства в целом.

Юридической базой формирования законодательства в исследуемой области является Конституция РК, что в определенной мере обеспечивает целостность всей системы общественной безопасности и общественного порядка, взаимную согласованность разноуровневых нормативных правовых актов, общность их исходных принципов [1].

Систему статусных нормативных правовых актов Республики Казахстан составляют конституционные законы, законы охватывают конкретную сферу общественных отношений.

На сегодняшний день сложилась ситуация, когда не только не существует целостной

системы законодательства в сфере обеспечения общественной безопасности и общественного порядка, но и правовое регулирование охватывает только часть общественных отношений, связанных с противодействием различного рода опасностям и угрозам.

Существенную часть законодательства Республики Казахстан в сфере обеспечения общественной безопасности и общественного порядка составляет законодательство субъектов Казахстана.

Практика подтвердила мнение, что система обеспечения общественной безопасности и общественного порядка должна иметь как минимум три уровня управления.

Первый уровень, так называемый тактический (территориальный) - наиболее простой и включает в себя силы и средства территориальных подразделений, дислоцированных на этой территории. В этот уровень должны войти органы охраны общественного порядка.

Второй уровень, региональный, является более высоким по сравнению с предыдущим, значительно отличается от него и включает в себя подразделения, расположенные в его границах. На наш взгляд, это основной уровень в первую очередь по объему решаемых задач.

Третий уровень управления, стратегический (в некоторых источниках его называют еще политическим), включается в работу, когда возникает угроза безопасности значительной части населения страны, требуются дополнительные и значительные усилия для устранения угрозы или ликвидации негативных последствий.

В современных условиях высокого уровня технизации общества имеет важнейшее значение для обеспечения его безопасности то, что возможность административных правонарушений посягать на общественную безопасность признана законодательством.

Сам по себе этот факт еще далеко не исчерпывает проблемы. Подход к ее решению требует ответа на многие вопросы.

Задача заключается в том, чтобы сформировать представление о подлинном составе административного правонарушения, посягающего на общественную безопасность и общественный порядок, в полном взаимодействии образующих его признаков [2].

Принятие нового КоАП РК должно послужить поводом для коренного совершенствования административной правоприменительной деятельности, обеспечения положения, при котором сила закона будет целенаправленно и эффективно использоваться для укрепления общественного порядка и безопасности, а принимаемые меры воздействия будут находить понимание общественности.

В решении этой задачи первоочередной мерой является выпуск доброкачественных комментариев КоАП, содержание которых должно быть тесно увязано между собой. Комментарии к Общей части должны быть подготовлены высококвалифицированными специалистами, не обремененными устоявшимися, но явно устаревшими, взглядами, способными глубоко проанализировать механизм современных реально происходящих событий, дать им такую юридическую характеристику, которая позволила бы практическим работникам быстро находить бесспорное решение.

Отсутствие критериев по наложению того или иного административного наказания ставит перед необходимостью руководствоваться административным усмотрением. Отсюда возникает проблема законности, которая все больше утверждает себя как объективная необходимость.

Вероятно, важное значение при этом будет иметь научная обоснованность административно-правовых актов. Полагаем, что в сфере применения административных наказаний необходимо усилить роль прокурорского, судебного надзора [3].

Институт обжалования и пересмотра постановлений, вынесенных по делам об административных правонарушениях, можно усовершенствовать, закрепив право лица, подающего жалобу, подать

ее в любой орган, в том числе и в суд, независимо от иерархичности органов, обладающих правом рассмотрения жалоб [4].

Для усиления гарантий законности по делам об административных правонарушениях представляется необходимым предусмотреть в установленных случаях возможность пересмотра постановлений, вступивших в законную силу (например, по вновь открывшимся обстоятельствам), в том числе и Верховным Судом РК.

Предложенные нововведения отнюдь не исчерпывают всех проблем, связанных с применением административных наказаний, поскольку настоящее время, называемое посттоталитаризмом, переходным периодом от одного состояния государственности, экономики, социальной сферы в качественно иное, неизбежно требует решения новых вопросов, связанных с рассмотрением и применением административно-правовой наказуемости за совершенные правонарушения.

Необходимо отметить, что в Кодексе имеются существенные недостатки, касающиеся вопросов применения мер административного наказания. Он не предписывает рассмотрение административных дел только судом.

По всем делам об административных правонарушениях предусмотрена, на основании Конституции РК, судебная защита прав и законных интересов граждан и юридических лиц. Для усиления гарантий законности по таким делам предусмотрен также судебный пересмотр постановлений, вступивших в законную силу, в том числе Верховным Судом РК. Однако представляется, что наилучшим вариантом защиты прав и свобод граждан было бы возложение обязанности рассматривать все дела по административным правонарушениям в сфере охраны общественного порядка на административные суды. Обновление российского законодательства об административной ответственности происходит сегодня стремительно, что характерно и для правовой базы других отраслей права.

Представляется, что при разработке изменений и дополнений в КоАП РК следует пойти по пути сокращения числа органов, уполномоченных рассматривать дела об административных правонарушениях и налагать меры административного наказания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Конституция Республики Казахстан:

ТҮЙІН

Қалқаманұлы Д.,
заң ғылымдарының магистрі,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІП ПЕН ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ НЕГІЗДЕРІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕСІНЕ

Мақалада «қоғамдық қауіпсіздік» түсінігі түсіндіріледі, «қоғамдық тәртіп» түсінігінің анықтамасы беріледі, қоғам өмірі мен денсаулығына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар қарастырылады.

принята 30 августа 1995 года.

2 Дмитриев Ю.А. Общая теория права. – М., 1996.

3 Попов Л.А. Административное право: учебник. – М.: Изд. Юристъ, 2005.

4 Об органах национальной безопасности: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 1995.

5 Коренев А.П. Административное право Казахстана. – М.: Юрист, 2001. – 390 с.

RESUME

Kalkamanuly D.,
master of law,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

ON THE BASIS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF PUBLIC ORDER AND PUBLIC SAFETY

The article explains the concept of «public safety», it gives the concept of «public order», considers the administrative offences against the life and health of society.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

ОӘЖ 343.85:343.829

Т.Р. Елешов
заң ғылымдарының кандидаты

А.Б. Бузаканова

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

Сотталғандар арасындағы зорлықтың сипаты мен өзара қарым-қатынастың ерекшеліктері

Андатпа. Мақалада бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыскерлерді түзеу процесі мен түзеу мекемесінің жұмысын бұзатын негізгі факторлардың бірі - зорлау сұрақтары қарастырылады. Қылмыскерлер арасындағы жанжалдық қатынастардағы зорлаудың түрлері мен ауырлығы алуан түрлі: дәрекі сөздер мен тыйым салынатын сөздерден денеге ауыр зиян келтіру мен адам өлтіруге дейін.

Түйін сөздер: гуманизация, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, қоғамдық бірлестіктердің қарым-қатынастары, мекемедегі заңдар, заң, құқыққа қарсы іс әрекеттер.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.А. Назарбаевтың 2010 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында: «Жаңа онжылдықта біз өзіміздің экономикалық жоспарларымыздың табыстарын дәйекті саяси жаңғырту арқылы бекемдеп, саяси жүйемізді жетілдіруді жалғастырамыз. Және мұнда құқықтық реформа маңызды рөл атқаратын болады.

Біз құқық қорғау жүйесін реформалау бойынша байыпты жұмыс жүргізуге тиіспіз. Бүгінде, өкінішке қарай, біздің барлығымызға тиімсіз басқарудан, құқық қорғау органдары функцияларындағы жанжалдан, тиісті кадрлық жұмыстың болмауынан, сондай-ақ ел құқық қорғау жүйесі қызметінде мөлдірлік пен бақылаудың жоқтығынан туындаған проблемалар анық көрінеді.

Бұл сектор өткен жүйенің көптеген кем-кетіктерін сақтап қалған. Біздің жүйемізде жазалау айыптары 5%-дан аз болса, түзеу жұмыстары – 0,4%-ды, қоғамдық жұмыстар 0%-ды құрайды.

Жазалаудың негізгі түрі бас

бостандығынан айыру болып қалып отыр. Ешкім қамау орындарынан босағандарды оңалтумен айналыспайды.

Осының салдарынан олар қылмыскерлер қатарын толықтыруда.

Бәрінен бұрын, құқық қорғау жүйесін оңтайландырып, әрбір мемлекеттік органның нақты құзыретін түзеу керек.

Біздің заңдарымызды ізгілендіріп, олардың сапасын арттыру қажет.

Құқық қорғау жүйесінің қызметінде «екпін ішківедомстволық мүддеден азаматтардың құқы мен мемлекеттің мүддесін қорғауға қарай ауыстырылуы тиіс», - деп айтылған [1].

Криминология бойынша әдебиеттерде «қылмыстың алдын алу» туралы көптеген пікірлер айтылған, бірақ та нақты, жалпы танылған тұрақты анықтама жоқ [2, 78 б.].

Сотталғандар арасындағы жанжалдар, зорлықпен, қол сұғушылықпен қоса жүреді, сондықтан қылмыстың жоғары деңгейі және зорлау түріндегі құқық бұзушылық бас бостандығынан айыру мекемелерінің қызметіне кері әсерін тигізіп, қылмыстық жазаны орындау тәртібін тұрақсыздандырады [3, 5 б.].

Пенитенциарлық жүйе мекемелерінде зорлық-зомбылықпен күресу үшін алдымен бұл құбылыстың жағдайын сипаттау қажет. Түзеу мекемелеріндегі сотталғандар арасындағы зорлық-зомбылық туралы көптеген ғылыми еңбектер жазылған [4, 23 б.; 5, 126-140 б.]. Зерттеушілер бұл проблеманың криминологиялық, қылмыстық-құқықтық, түзеу және әлеуметтік-психологиялық мәселелер аспектілеріне назар аударған. Түзеу мекемелеріндегі зорлық-зомбылықтың себептері мен оның алдын алу бойынша шаралар кешенін өңдеу жолдары қарастырылған [6, 78 б.].

Сотталғандар арасындағы құқық бұзушылық және зорлық-зомбылық қылмыстарын талдау көрсеткендей, түзеу мекемелерінің қызметін зерделеген көптеген авторлар түзеу (тәрбиелеу) колонияларындағы режим қаншалықты жеңіл болса, соншалықты көп қылмыс

жасалатыны туралы нақты қорытынды жасаған. Құқық бұзушылықтың ең көбі, топпен жасалынған тәртіп бұзушылық пен басқа сотталғандарға қатысты зорлық сипатындағы қылмыстар режимі жалпы және күшейтілген түрдегі түзеу колонияларында орын алған [7, 32 б.].

Ерекше түрдегі режимді түзеу колонияларында топпен жасалынған құқық бұзушылықтар болмағанын атай отырып, авторлардың көбісі бас бостандығынан айыру орындарында жазаны өтеу режимін күшейту, сотталғандарды бақылауды ұйымдастырудың жаңа нысандары мен әдістерін іздеу қажеттігін айтып, қатаң жағдайлар тәртібі теріс бағыттағы сотталғандар үшін ең тиімді деп есептейді [8, 56 б.]. Бірақ авторлардың көбі бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталғандар ішіндегі зорлық-зомбылық сипатындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың себептері мен олардың жаза өтеу жағдайлары, режиммен байланысын ашып көрсетпейді, сондай-ақ қылмыскерлердің тұлғаларын жеткілікті ескермейді [9, 45-46 б.].

Зерттеушілердің көбі түзеу мекемелеріндегі зорлық-зомбылық сипатындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудағы әлеуметтік, құқықтық және психологиялық, педагогикалық проблемаларды айтқанда, профилактикалық қызметке, қылмыстардың алдын алуда кешенді жоспарлар құрастыруға негізінен назар аударады. Олар бас бостандығынан айыру орындарында зорлық-зомбылық іс-әрекеттер жасауға бейімді тұлғаларды анықтау үшін ғылыми критерийлер өңдеу қажеттілігін айтады [10, 69 б.].

Бірақ, құқық бұзушылықтарды сапалы талдауға, қылмыс жасауға мүмкіндік жасайтын жағдайлар мен себептер туралы, құқыққа қарсы іс-әрекеттерге бару туралы, сотталғандар ортасында болып жатқан терең процестер туралы пікір айтуға мүмкіндік беретін теориялық әзірлеулер жеткіліксіз. Сотталғандар арасында жасалынған қылмыстарға үлкен көңіл бөлу қажет екендігі туралы айтылады, өйткені, қоғамдағы және

қоршаған ортадағы өзгерістерге байланысты қылмысқа өзгеше қарау мүмкін.

Қазіргі уақытта қоғам өмірінің әлеуметтік және экономикалық салаларында болып жатқан және сотталғандар ішінде болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, бас бостандығынан айыру орындарындағы зорлық-зомбылық мәселесіне жаңа көзбен қарауымыз керек.

Қазақстан Республикасы ІІМ ҚАЖ комитетінің мәліметтері бойынша, 2003-2010 жылдары сотталғандар арасында криминогенді деңгей өте жоғары болып, олардың құқыққа қарсы әрекеттер саны азайған жоқ. 2004 жылы (2003 жылмен салыстырғанда) жасалынған қылмыс саны 16,4 пайызды құрады, яғни 201 қылмыс тіркелді (2003 жылы - 158) [11, 12 б.]. 2005 жылы - 130, 2006 жылы - 131, 2008 жылы - 212, 2009 жылы - 262, 2010 жылдың 9 айы ішінде 80 қылмыс тіркелді [12].

Қылмыстық жазаны өтеушілер мен олардың бостандықтағы сыбайластары арасында топтасу процестері күшейді. Қылмыстық топтардың жетекшілері мен белсенді мүшелері, рецидивистер сотталғандарды кейін тұрақты қылмыстық қауымдастық болып өзгертін әр түрлі топтарға қосып, сотталғандар арасында психологиялық жұмысты белсенді жүргізе бастады.

Ю.М. Антонян, И.Б. Бойко және В.А. Верещагиннің пікірінше, материалды және рухани игілікті пайдалану саласын реттейтін формальды нормалардың әсерінің әлсіреуі және сотталғандардың бейресми ұйымдастыру құрылымдарының күшейуі түзеу мекемелеріндегі жағдайды тұрақтандыру механизмінің өзгеруіне, яғни беделді сотталғандарға сүйеніп, олармен кейбір жағдайларда қарым-қатынас орнатуға әкеліп соқты [13, 66-67 б.].

Қылмыстық ортада жоғары мәртебе сатып алу мүмкіндігі бар тұлғалардың жағдайын күшейтуге бағытталған күштер мен бейресми құндылықтарды қайта қарастыру орын алды. ҚАЖ органдары қызметкерлерінің байқауы бойынша, бұрын белсенділер қатарында болу үшін

түзеу мекемесі әкімшілігіне қарсы іс-әрекеттер жасау жеткілікті болса, қазір – ақша бәрін шешеді.

Нарықтық қарым-қатынас енгізгенге дейін, «общак» колония ішіндегі алым арқылы жиналды. Қазіргі уақытта рәкеттер мен бостандықтағы басқа да қылмыс топтары «общакқа» едәуір материалдық жинақ аударады, ол бас бостандығынан айыру орындарындағы өз өкілінің беделін көтереді. Осындай күшті орналастыру және ықпал аясындағы өзгерістер сотталғандар арасындағы беделді адамдарға қатысты жақтырмаушылықты және сотталғандар арасында шиеленісті туғызады.

2009-2010 жылдары түзеу мекемелерінде тыйым салынған заттар тәркіленді:

– 2009 жылдың он айында 1252 ақша тәркілеу фактісі, 2010 жылдың он айында 788 факті тіркелді;

– спирт ішімдігін тәркілеудің: 2009 жылдың 1 қарашасында -1593 фактісі (7303,28 литр), 2010 жылдың 1 қарашасында — 1462 фактісі (6982 литр) тіркелді;

– есірткі заттарды тәркілеудің: 2009 жылдың 1 қарашасында — 196 фактісі (33251,763 гр.), 2010 жылдың 1 қарашасында — 172 фактісі (26187,9 гр.) тіркелді;

– шанышқыш-тілгіш заттарды тәркілеу фактісі - 1393, 2010 жылдың 1 қарашасында - 1409 факті тіркелді;

– мобильді байланыс заттарын тәркілеу фактісі — 2075 (саны - 2450), 2010 жылдың 1 қарашасында — 2145 факті (саны 2806) тіркелді.

Сонымен қатар, түзеу мекемелерінің маңайында 17 млн. тенге ақша, 14 мың спирт ішімдігі және 59 кг 397 гр есірткі заттар тәркіленді.

Сотталғандарға тыйым салынған заттарды беру әрекеті үшін 2379 азамат ұсталды. Олардың барлығы ҚР ӘК-нің 367-бабы бойынша әкімшілік жазаға тартылды [14].

Пенитенциарлық мекемелердегі жедел жағдай бейресми топтардың құрылуымен күрделенеді, олардың ішінде әлеуметтік әділетсіздікке қарсы наразылық сезімі туындайды, ол өз кезегінде, ерте ме, кеш пе, тікелей наразылыққа немесе түзеу

мекемесі қызметкерлері мен аталған бейресми топтар мүшелерінің арасындағы жанжалға әкеліп соқтыруы мүмкін. Қылмыстық ортаның өзін-өзі басқаруға, күштері мен құралдарын үйлестіруге беталысы байқалады және ол ең алдымен түзеу жолына түскен адамдарға және мекеменің ұнамсыз қызметкерлеріне қатысты әр түрлі зорлық-зомбылық әрекеттерге әкеп соғады [15, 9-10 б.]. Пенитенциарлық қызметке кедергі болатын жағдайлардың бірі бұл сотталғандар арасында бейресми топтардың құрылуы [16, 164 б.].

Сотталғандар арасындағы зорлық-зомбылық әрекеттерді зерттеу бойынша материалдар жоғарыда айтылғандарды дәлелдейді.

Сауалнама нәтижелері бойынша, оған қатысушылардың 64 пайызы жазаны өтеу кезінде құқық бұзушылық әрекеттерді 2, 3, 4 және одан да көп рет жасаған. Олардың 76 пайызы нақты адамдарға қатысты дене зақымы және ауызша қысым көрсету:

- түзеу колониясының әкімшілігі өкілдеріне қарсы (9,5 пайыз);
- басқа да сотталғандарға қарсы (90,5 пайыз).

Сауалнамаға қатысқандардың 57 пайызы, яғни жартысынан көбі, түзеу мекемесіндегі өз жағдайынан күдер үзгені, өзінің беделі мен абыройын түсіріп алам деп мазасыздануы, ал егер олардың өміріне сотталғандардың жағынан қауіп төнсе, оған ешкім кедергі бола алмайды деп есептеуі кездейсоқтық емес.

Айта кететін жайт, сотталғандардың көбісі (89 пайызы) «зорлық-зомбылық әрекеттердің құрбаны болуым мүмкін» деп есептейді, ал 75 пайызы зорлық-зомбылық әрекеттердің куәгері болған.

Түзеу мекемесінде жаңадан келген адамдарды зорлықпен «тіркеуге қою дәстүріне» 27 пайызы оң көзбен қарайды, ал 46 пайызы бейтараптық сақтауда.

Жаңадан келген сотталғандарды қорлау және кемсіту бас бостандығынан айыру орындарындағы кіші мәдениеттің белгісі болып табылады. Бұл бұрынғы

құрбандар, қолайлы жағдай болғанда, өздері де зорлық-зомбылық әрекеттерге бара алады деген сөз.

Қазақстан Республикасы ӘДМ ҚАЖ комитеті мәліметтері бойынша, 2007 жылы пенитенциарлық мекемелерде денсаулыққа қасақана зиян келтірудің 56 оқиғасы; қызтекеліктің 21 оқиғасы; бұзақылық іс әрекеттердің 121 оқиғасы тіркелген.

25 қылмыс ашылмаған, сонымен қатар денсаулыққа қасақана зиян келтірудің 12 оқиғасы орын алған [17, 13 б.].

2008 жылы Қазақстан Республикасы ӘДМ ҚАЖ комитеті пенитенциарлық мекемелерінде 212 қылмыс жасалған. Қылмыстардың барлығы заңға қарсы және жазаны орындауға қарсы сипатта болды [18, 13 б.].

ҚР ӘДМ ҚАЖК мәліметтері бойынша, 2009 жылдың 10 айы ішінде пенитенциарлық мекемелерде 262 қылмыс жасалынды. Оның ішінде:

- адам өлтіру - 5;
  - зорлау - 2;
  - денсаулыққа қасақана зиян келтіру - 2 [14].
- 2010 жылдың 10 ай ішінде пенитенциарлық мекемелерде 80 қылмыс жасалынды. Олардың ішінде:
- адам өлтіру - 1;
  - зорлау, қастандық жасау - 1;
  - денсаулыққа қасақана зиян келтіру - 3;
  - бұзақылық - 1 [14].

Алдын ала дайындалып жасалған қылмыс саны, 2005 жылмен салыстырғанда, 32 пайызға өсті. 523 қылмыс сотталғандармен арақ немесе есірткі заттардың әсері күйінде жасалынған. 2006-2007 жылдар аралығында түзеу мекемесі қызметкерлеріне сотталғандармен 43 шабуыл жасау фактісі тіркелді. Сонымен қатар, түзеу мекемесінің әкімшілігіне бағынбау кезінде сотталғандарға қатысты арнайы құрал-жабдықтар (резеңке таяқтар, қол кісендері, «черемуха» газы) қолданылды (мәселен, Алматы облысы Заречный ауылында).

2008 жылы қылмыстық-атқару мекемелерінде әкімшілікке қасақана

бағынбау бойынша 150 оқиға, 2009 жылы - 175, 2010 жылдың 10 айы ішінде 28 оқиға тіркелді.

2001-2012 жылдары Қазақстан Республикасы ҚАЖК Алматы қаласы және Алматы облысы бойынша түзеу мекемелерінде жедел жағдай өте қиын болды (ЛА-155/8 ТМ-де дене мүшесін зақымдаушылық және жаппай бағынбаушылық, ҚАЖК ОҚО бойынша мекемелерде дене мүшесін зақымдаушылық фактілері және ҚАЖК Жамбыл облысы бойынша мекемелерде сотталғандардың қашуы). Республиканың аталған аумақтарында, басқа жерлерге қарағанда, жасалынатын қылмыстар екі есе көп және өте ауыр қылмыстар жасалынып, сотталғандардың қашу фактілері тіркелген қылмыс деңгейінің көрсеткіші өте жоғары.

Айта кететін жайт, ҚАЖК қызметкерлері 2006-2013 жылдары түзеу мекемелерінде жедел жағдайдың нашарлауына жол берген жоқ.

Сонымен, аталған уақытта 1000 сотталғанға есептегенде, түзеу колонияларында, тәрбие колонияларында және тергеу изоляторларында қылмыстылық 6,98-ден (2006 жылы) 5,32-ге немесе 25,1 пайызға төмендеді, ал олармен жасалынған қылмыс саны 439-дан 358-ге дейін (18,8 пайыз) қысқартылды.

2013 жылы жасалған қауіпті қылмыстар саны азайды, атап айтқанда:

– түзеу мекемесінің жұмысына кедергі келтіріп, тәртіпті бұзу іс әрекеттері 72,2 пайызға;

– денсаулыққа қасақана зиян келтіру 18,8 пайызға;

– қашу 34,2 пайызға қысқартылды.

2002-2013 жылдары кепіл тұтқындарды жаулап алу фактілері болған жоқ, бірақ бұл қылмыс түрі Астана қаласы СИ-12 (1999), Алматы қаласы ЛА-155/6 (2000) орын алды. Барлық жаулап алу фактілері медициналық бөлімдерде қолдан жасалған қару қолдану арқылы орындалды. Оларды босатуға арналған арнайы іс-шара кезінде түзеу мекемесі әкімшілігі жағынан зардап шеккендер болған жоқ [19, 14 б.].

Өкінішке орай, өте қауіпті сотталған қылмыскерлер тарапынан жаппай зорлық-зомбылық әрекеттері басталғанда, түзеу мекемелері қызметкерлері абыржушылық көрсетті. Түзеу мекемесі әкімшілігі мекемедегі криминогендік жағдайдың күрт нашарлауына қарсы іс-шараларды қолдануға дұрыс шешім қабылдап, заңды дұрыс қолдануға дайын болмай шықты.

Айта кететін жайт, Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару заңнамасы нормаларының өзі зорлық-зомбылықтың табысты алдын алуға мүмкіндік туғызбайды және оның жедел-режимді жұмысты ұйымдастыруға кедергі жасайтын көп кемшіліктері бар.

Тәртіпті бұзудың алдын алу бойынша жұмыс және қылмыскерлерді түзеу процесі бас бостандығынан айыру мекемелері қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады [20, 56-57 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Новое десятилетие — новый экономический подъем — новые возможности Казахстана: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 29 января 2010 года. — Астана, 2010. — 32 с.

2 Аванесов Г.А. Криминология. — М.: Наука, 1984. — 245 с.

3 Филимонов О.В. Индивидуальная профилактика преступлений. — Томск, 1985. — 287 с.

4 Старков О.В. Причины преступлений. — М.: Юристъ, 2005. — 270 с.

5 Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под ред. С.П. Щербы. — М.: ООО Издво «Юрлитинформ», 2002. — 384 с.

6 Бойко И.Б. Психологические методики исследования агрессивности преступников // Насильственные преступления: природа, расследование, предупреждение. — М.: ВНИИ МВД России, 1994. — 290 с.

7 Ефимов М.А. Причины и условия, способствующие преступности в исправительно-трудовых учреждениях

- и пути ее предотвращения. - Рязань: РВШ МВД СССР, 1979. - 289 с.
- 8 Каретников И.В. Некоторые криминологические характеристики групповых эксцессов осужденных // Актуальные проблемы укрепления режима в ИТУ. — Рязань: РВШ МВД СССР, 1979. — 288 с.
- 9 Карпец И.И. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. — 290 с.
- 10 Огурцов Н.А., Маруков Ф.С. Вопросы борьбы с преступностью в исправительно-трудовых колониях. — Рязань, 1978. — 230 с.
- 11 Статистические данные о состоянии дисциплины в исправительных учреждениях КУИС МЮ РК (2003-2004 гг.). — Астана, 2005. — 190 с.
- 12 Статистические данные о состоянии дисциплины в исправительных учреждениях КУИС МЮ РК (2004-2005 гг.). — Астана, 2006. — 185 с.
- 13 Антонян Ю.М., Бойко И.Б., Верещагин В.А. Насилие среди осужденных. — М., 1994. — 310 с.
- 14 Основные показатели деятельности УИС за 10 месяцев 2009-2010 гг. // Приложение 1 к приказу Комитета УИС от 24.06.2008 г. № 55-ОД (с изм., внес. приказом Комитета УИС №121-ОД от 30.12.2008 г.).
- 15 Чукмаитов Д.С. Вопросы организации профилактики преступного поведения в условиях исправительного учреждения // Исполнение наказания. - 2006. - №2. - 30 с.
- 16 Костюченко А.Н. Неформальные нормы криминальной субкультуры и особенности их проявления среди осужденных в пенитенциарных учреждениях // Современные проблемы и тенденции развития уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права Республики Казахстан: мат-лы междуна-род. науч.-практ. конф.: в 2-х т. / отв. ред. д.ю.н., проф. С.Е. Еркенов, д.ю.н., проф. И.Ш. Борчашвили, Заслуженный деятель науки РФ, д.ю.н., проф. Ю.М. Антонян, Заслуженный деятель науки РФ, д.ю.н., проф. С.В. Гирько. - Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. — Т. 2. — 300 с.
- 17 Статистические данные о состоянии профилактики преступности (2004-2007) // КУИС Министерства юстиции Республики Казахстан. - Астана, 2008. — 200 с.
- 18 Статистические данные о состоянии профилактики преступности за 2008 г.) // КУИС Министерства юстиции Республики Казахстан. — Астана, 2009. — 56 с.
- 19 Отчет о состоянии и новых подходах к реформе уголовно-исполнительной системы в отношении несовершеннолетних осужденных (1995-2007 гг.) // КУИС Министерства юстиции Республики Казахстан. — Астана, 2008. — 156 с.
- 20 Павлухин А.П. Борьба с умышленными убийствами в исправительно-трудовых колониях. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. — 293 с.

РЕЗЮМЕ

Елешов Т.Р., к.ю.н.,
Бузаканова А.Б.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

**ОСОБЕННОСТИ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ
И ХАРАКТЕР НАСИЛИЯ СРЕДИ
ОСУЖДЕННЫХ**

В статье рассматриваются вопросы насилия в обществе и его история, а также само понятие насилия. Республика Казахстан стремится воплощать принципы ненасилия как во внешней, так и во внутренней политике. А вот пределы государственного насилия могут и должны ограничиваться гражданским обществом по мере его развития, открытости, толерантности и перспектив достижения лучших демократических образцов современности.

RESUME

Eleshov T.R., PhD in Law,
Buzakanova A.B.,
Kostanay academy of IAM
of the Republic of Kazakhstan

**PARTICULARITIES
OF RELATIONS AND VIOLENCE
NATURE AMONG THE CONVICTS**

The article considers the questions of violence in society and its history, also the notion of violence itself. The Republic of Kazakhstan tries to personify the principles of non-violence, both external and internal politics. But the limits of state violence can and should be limited by civil society as its development, openness, tolerance and prospects of the achievement the best democratic sample of modern democratic.

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ОӘЖ 343.211

Б.Х. Құрманғалиева

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

Жеке тұлғалардың құқықтарын сотта қорғау

Андатпа. Мақалада жеке тұлғалардың құқықтарын сотта қорғау мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасында әркім өзінің құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға құқылы екендігі көрсетілген.

Түйін сөздер: азаматтық құқық, жеке тұлға құқықтары, сот, қорғау, құқық түрлері, азаматтың құқықтары мен бостандығы.

Адам құқығы - азаматтың басты игілігі. Қазіргі заманда өркениеттің басты жетістігі адам құқығы мен бостандығын нақты қалыптастыру болып табылса, барлық мемлекет оны қорғап, оған кепіл болуы тиіс.

Азамат құқығы - табиғи құқықтар жинақталып, жүйеге келтіріліп мемлекеттің заңдарында, нормативтік актілерде көрсетіліп, мемлекеттің қорғауында болып, адамдар сол қоғамның азаматы болу.

Қазақстан Республикасы азаматтарына тиесілі құқықтарды олар қоғамдық әр түрлі қарым-қатынастарда қолданады.

Құқық адамдар арасында, олар мен ұйымдар және т.б. арасындағы қарым-қатынасты реттейді. Құқық адам мен заттың арасындағы қатынасты реттемейді, ал заттарға және материалдық емес игіліктерге қатысты қатынастарды реттейді. Осылайша барлық құқықтар мен міндеттер тек адамға, жеке тұлғаға немесе адамдар қауымдастықтарына тиесілі, сондықтан оларды кең мағынада жеке құқықтар деп атауға болады. Бірақ азаматтар әр түрлі қоғам салаларына қатысып, әрбір саланың өзгешеліктеріне байланысты әр түрлі құқыққа ие болады. Заң әдебиеттерінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мынадай шартты түрдегі топтарға бөледі: саяси,

жеке, әлеуметтік-экономикалық және мәдени құқықтар мен бостандықтар. Демек, «жеке құқықтар» деп азаматтарға тиесілі барлық құқықтарды емес, белгілі бір әлеуметтік-экономикалық және саяси құқықтардан айырмашылығы бар құқықтарды айтады [1, 44 б.].

Жеке құқықтарда жеке мүдде, тұрмыс саласы, жеке адам өмірі, адам қауіпсіздігі конституциялық қорғау объектісі болып саналады; мұнда азамат жеке творчестволық тұлға ретінде алдыңғы сапта көрінеді. Сондықтан гуманизм идеясы көрсетілген құқықтарда өзінің айқын конституциялық-құқықтық мәнін көрсетеді.

Жеке құқықтардың ерекшеліктерінің бірі олардың адамның жеке игіліктерінен ажыратылмайтын ар-ожданы, жеке өмірі, жеке қауіпсіздігі тәрізді құқықтарды білдіреді. Ажырамайтын бұл құқықтар басқа адамдарға келісім немесе басқа жолмен берілуі мүмкін емес және олардың мүліктік сипаты жоқ. Олардың өзгешелігі рухани, олар қамтамасыз ететін ажырамайтын игіліктердің материалдық емес сипатында.

Адам құқықтары мен бостандықтарының заң табиғаты оларды қоршаған адамдардың бұздан бойын аулақ ұстау міндеттігін көрсетеді. Бұл құқықтардың жария құқықтық қорғау тұрғысынан азаматтардың мемлекет алдындағы міндеттерінен тыс шеңберде жатқан жеке құқықтары саласына мемлекеттің араласпауы мұнда алдыңғы қатарға шығады. Мемлекет сонымен бірге қажет болған жағдайда азаматтарды мемлекеттік органдардың, лауазымды тұлғалардың, азаматтардың тарапынан болған заңсыз әрекеттерінен қорғауды қамтамасыз етеді.

Жеке құқықтар мен бостандықтардың белгілі ішкі құрылымы болатын жеке жүйеге қатысты (дәлірек айтқанда, азаматтың құқықтың мәртебесінің шағын жүйесінде) қасиеттері бар. Жеке құқықтардың жіктелуінің негізіне жеке адам бостандығының ең маңызды атап айтқанда: азаматтың жеке қауіпсіздігі, оқшаулану мүмкіндігі мен жеке өмірі, оның ар-ожданы мен абыройының қорғалуы, жанұясы мен некесінің қорғалуы,

рухани өмірінің құпия тараптары, ар-ожданының қорғалуы тәрізді құқық нысандарын алуға болады. Жеке бостандықтың мұндай нысандарының көрініс табуы маңызды әлеуметтік игіліктер болып табылады және Конституцияның баптарында бекітілген заң нормаларының көмегімен қамтамасыз етіледі.

Тұлғаның құқығы - жеке адамның құзіреті, іс-әрекет жасау мүмкіншілігі. Оның шеңбері жеке тұлғаның саяси-қоғамдық, әлеуметтік, экономикалық мәртебесінің шеңберіне байланысты. Қазіргі заманда мемлекеттердің көпшілігі бұл үш ұғымды бір мағынада қолдана береді. Жеке адамдардың құқықтарында объективтік және субъективтік деген түсініктер бар. Енді солардың мазмұнына тоқталайық [2].

Объективтік құқық - заңды нормалардың бір жүйесі, оның мазмұны, нормалардың өмірге келуі жеке адамдармен қатысы жоқ.

Субъективтік құқық - субъектілердің бостандығы мен құқықтары объективтік құқықтағы іс-әрекеттерді орындауға байланысты.

Азаматтардың, адамдардың негізгі құқықтары мен бостандығы халықаралық актіде және әр мемлекеттің Конституциясында толық көрсетіледі.

Оның түрлері: азаматтық, экономикалық, саяси, әлеуметтік, мәдени, экологиялық, ақпараттық құқықтар. Енді оларға қысқаша түсінік берейік.

Азаматтық құқық - адамның табиғи бостандығы мен құқықтары.

Адам не істесе де ерікті. Тек қоғамға жеке азаматтарға зиян келтірмеуге міндетті.

Экономикалық құқық - табиғи бостандық пен құқықтың экономикалық талаптары - жеке меншік құқығы кооперацияға мүше болу, акционерлік ұйымдарға қатысу, жұмыс істеу, бизнеске қатысу, т.б.

Саяси құқық - қоғамды, мемлекетті, өндірісті, шаруашылықты басқару, қоғамдық ұйымдар, партия құру, жиналыс, митинг, демонстрация өткізу, сайлауға қатысу, сайлану, т.б.

Әлеуметтік құқық - қоғамның

экономикалық, материалдық дамуы сол арқылы адамдардың әлеуметтік жағдайын жақсарту, еңбек, үй құқығы, денсаулықты жақсарту, т.б.

Мәдени құқықтар - білім алу, рухани сананы жақсарту; әдебиет, өнермен шұғылдану; тіл, дін құқықтары т.б.

Экологиялық құқық - адамды қоршаған ортаны, табиғатты жақсарту, ол туралы мәліметтер алу, зиянға ұшыраса төлету, т.б.

Ақпараттық құқық - ойлау, сөйлеу бостандығы, газет-журнал шығару, мақалалар жазу, т.б. құқықтар.

Халықаралық құқықтар - жоғарыда көрсетілген құқықтардың көпшілігін адамдар басқа елдерге барғанда да пайдаланады. Адамдардың саяхат жасауына, жүріп тұруына шектеу қойылмайды.

Қазақстанда адам құқықтарының жүзеге асырылуының мынадай түрлері жатады:

1) адам құқығының жағдайына қатысты альтернативтік заңдарды әзірлеуі;

2) адам құқығының сақталуын бақылаушы мемлекеттік органдардың белсенділігін арттыруы;

3) сот, прокуратура қызметінің адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы халықаралық нормаларға, атап айтқанда азаматтық (жеке) және саяси құқықтары мен бостандықтарын сәйкестендіруі;

4) Қазақстан Республикасы Парламентінің адам құқықтары мен бостандық мәселелері бойынша кәсіби деңгейін көтеруі;

5) адам құқығы саласындағы халықаралық шарттарға еліміздің қосылуы немесе оларды ратификациялауы [3].

Қандайда бір мемлекеттегі жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғауда сот органының орны ерекше. Себебі, әр азамат құқық субъектісі бола отырып, өзінің құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін барлық әрекеттермен қорғауға құқылы. Осы заңды әрекеттерді жүзеге асыратын орган, ол - сот органы болып табылады. Мысалы, Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 2-тармағында: «Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот

арқылы қорғалуына құқығы бар», - деп атап көрсетілген.

Қазақстан Республикасында әркім өзінің құқықтары мен бостандықтары заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға құқылы. Барлық жеке тұлғалар өзінің бұзылған немесе талас тудыратын құқықтарын қорғауды өтініп, сотқа жүгінуге бірдей құқылы. Сот тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың басты құралы ретінде қарастырылады. Көптеген елдердің конституциялары сотқа жүгіну құқығын жеке тұлғаның жеке және ажыратылмас құқығы ретінде тұжырымдайды. Ешкім де оның ісін сотта қарау құқығынан ажырата алмайды.

Еліміз егемендік алып, Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекетке айналды. Тәуелсіз мемлекеттің бүтіндігін қорғап, ішкі және сыртқы саясатының да пәрмендігін арттыру үшін, оның мызғымас заңы және заңды қорғайтын әділ сотының болуы басты шарт. Сот әділдігін жүзеге асыру мемлекеттік өкімет билігінің ерекше түрі. Азаматтар құқығы-заңдармен қорғалады, ал заңдар бұзылса әділ сот билігімен қорғалады. Сондықтан сот билігі жүйесіндегі мәселелер терең қамтылып, заңдарымыз уақыт ағымымен сәйкес тірілу бағытында. Жоғарыда айтқанымыздай Қазақстан Республикасы адам құқықтарын қорғау саласында оң қадамдар жасауда. Біздің республикамыз келешекте де адам құқығы жөніндегі айтулы халықаралық, экономикалық, әлеуметтік және саяси пактілерге қосылуға бет бұрып, үнемі басты назарда ұстауға кепілдік берді

Әділ сот - бұл заңда белгіленген процессуалдық тәртіпке сай іске асырылатын және азаматтық, қылмыстық, әкімшілік және басқа да құқық салаларының нормаларын шындық немесе жорамал бұзылуларымен байланысты дау-дамайларды қарау мен шешудің құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың сенімді кепіліне айналып келеді. Өркениетті қоғамда сот бүкіл құқық жүйесінде орталық орын алады. Сот нағыз әділеттілікті бейнелейді. Х.К. Халиков: «Кеңес дәуірінде бірыңғай мемлекетті игіліктің құрамдас бөлігі ретінде қалыптасқан

сот билігі ұғымының өзі іс жүзінде оның ресми мемлекеттік саясатты жүргізуші және оның идеологияландырылуы деп түсінілді, бұл Қазақстанда әлі күнге дейін едәуір дәрежеде табылып отыр және жеке тұлғаның құқықтарын қорғау мен қамтамасыз ету тұрғысынан алғанда белгілі дәрежеде қайта қарауды және басқаша бағыттауды қажет етеді», - деген пікір айтады [3, 60 б.]. Ал, Б. Топорнин мынадай пікір айтады: «Соттың, жеке тұлғаның, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды демократияның басты мән-мағынасы және өзінің басты міндеті деп тануы әділетті нәрсе. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау және қорғау-мемлекеттің міндеті» деген конституциялық формуланы сот декларациядан шындыққа айналдырады. Соттың ұстанымы өте дұрыс, өйткені адам құқықтары мен бостандықтарын бұзушылық тек оған қатысты жеке тұлғалар үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін де қауіпті, оның тірегін шайқалтып, адамдарды мемлекеттен бездіреді» [5].

Сот төрелігін іске асыру жеке тұлғаның жеке, саяси, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық құқықтары мен барлық заңды тұлғалардың, оның ішінде мемлекеттің заңды мүдделерін іске асырудың түбегейлі мәселелері бойынша шешім қабылдаумен байланысты. Нақ осы сот төрелігі нақты тұлғаны қылмыс жасауға кінәлі деп тануға және оған жазалау шарасын немесе заңда белгіленген басқа ықпал қолдануда, сонымен бірге заңсыз жауапқа тартылғандарды ақтауға шешуші рол атқарады. Сот сонымен бірге мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың араларында кәсіпкерлік әрекет барысында туындайтын дауларды қарау нәтижесінде туындайтын құқықтық салдарларды анықтайды [6, 46 б.].

Соттардың жұмыс бастылығына байланысты заңды деңгейде шетелдік азаматтық сот атқару практикасын және дауларды шешу жөніндегі халықаралық мемлекеттердің практикасын бекіту қажет. Қазіргі кезде дауларды шешудің тек жеке және заңды тұлғаларға ғана байланысты емес, сонымен

бірге халықаралық құқық субъектілерінің араларындағы қарым-қатынаста да тиімді қолданылатын келісу рәсімі деп аталатын әдісі кеңінен тарады. Дауды реттестірудің бұл әдісі дауласушылардың дау тудыратын немесе даудың шығуына алып келген нақтылы жағдайларды бағалауда пікір аралығы туған жағдайда қолданылады.

Қазіргі кезде Қазақстанда экономикалық және саяси жағдай тұрақтанған кезде, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беру және олардың жүзеге асырылуы маңызды болып отыр. Құқықтар мен бостандықтар мәселесін қараған кезде құқықтар мен бостандықтардың барлығының толық көлемде жүзеге асуы нақты демократиялық құқықтық мемлекет болған жағдайда орын алатындығын және Қазақстан Республикасының Конституциясы адамның құқықтық мәртебесіне қатысты халықаралық-құқықтық актілердің барлық ережелерін бекітетінін атап өткен жөн [7, 30 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған. - Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2013. - 44 б.

2 Халиков К.Х. Проблемы судебной власти в Казахстане: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Алматы, 1998.

3 Стонов Л. Концепция прав человека при реформе судебной и пенитенциарной систем. - Алматы, 1996.

4 Мурзаев К.Б. Конституционно-правовые основы организации деятельности судебных органов в обеспечении прав и свобод граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Алматы, 2006.

5 Топорнин Б. Конституционный Суд Российской Федерации - эффективный фактор развития права // Российская юстиция. - 2002. - №10.

6 Права человека. - Алматы: «Данекер», 1999.

7 Төлеуғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының азаматтық құқығы. - Алматы, 2001.

РЕЗЮМЕ

Курманғалиева Б.Х.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СУДЕ

В статье рассматриваются вопросы защиты прав физических лиц в суде. Показаны не противоречащие закону способы защиты прав и свобод каждого человека и гражданина Республики Казахстан.

RESUME

Kurmangalieva B.Kh.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
IN COURT**

The article considers the protection of individual rights in court. Showing not contradicting the law methods to protect the rights and freedoms of man and citizen of the Republik of Kazakhstan.

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

УДК 378

А.М. Таукенова
кандидат филологических наук

Т.М. Таукенов

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Теоретические аспекты подготовки будущих специалистов высших учебных заведений к практической деятельности

Аннотация. Наиболее обобщенной формой отношения человека к профессии является профессиональная направленность, которая определяется как интерес к профессии и склонность заниматься ею. Успешное формирование профессионализма личности и деятельности будущих специалистов базируется на их готовности к труду. Ведущей составляющей готовности к профессиональной деятельности является психологическая готовность.

Ключевые слова: психологическая готовность, профессиональная деятельность, профессиональная направленность, психологическая готовность

Успешное формирование профессионализма личности и деятельности будущих специалистов базируется на их готовности к труду. Ведущей составляющей готовности к профессиональной деятельности является психологическая готовность, которая понимается учеными как комплексное психологическое образование, как сплав функциональных, операциональных и личностных компонентов.

В условиях смены образовательных парадигм, новых социально-экономических условий профессиональная деятельность существенно усложняется, актуализируя внутренние, психологические ресурсы личности. Устойчивость, стабильность и качество профессиональной деятельности обуславливается особенностями психологической готовности специалиста.

В зависимости от определения психологической готовности, различными авторами выделяются её структура, главные составляющие, строятся пути ее формирования.

Если определяющая составляющая –

профессиональное мышление, то формирование психологической готовности строится через обучение приемам анализа (М.М. Кашапов).

Там, где в основу кладется профессиональная направленность и формирование профессиональных способностей (профессионализма), определяющих психологическую готовность, проходит через профессиональную направленность (В.Г. Кузнецов, М.А. Паламарчук, С.Ф. Ступницкая).

Маркова А.К. определяет, что профессионализация, включающая в себя в том числе и психологическую готовность, как многоканальный процесс, идет сразу по нескольким направлениям. У нее через обучение и воспитание формируется мотивационная и операциональная сферы. Психологическую готовность к профессиональной деятельности в таком случае характеризует динамика изменений в мотивационной сфере личности, формирования в ней профессионально значимых установок, изменение ценностно-смысловой структуры мировосприятия личности. Согалаев В.В. отмечает что в структуру психологической готовности входят мотивационный, ориентационный, эмоционально-волевой, личностно-операциональный и оценочно-рефлексивный компоненты.

Знания и умения, как отмечает член-корреспондент РАО Г.И. Ибрагимов, - лишь мизерная часть личностных свойств, влияющая на успешность деятельности, общения, поведения специалиста. И пока результативным критерием качества подготовки специалистов будет успеваемость по предметам, руководители и преподаватели, студенты и их родители основные усилия по прежнему станут направлять именно на этот компонент – на формирование знаний. Поэтому вопрос о критериях качества подготовки специалистов – ключевой, определяющий всю направленность образовательного процесса в учебном заведении. Чтобы реально решать задачу по ориентации образования на формирование нового качества подготовки будущего специалиста, необходимо ввести в критерии

оценки качества образования наряду со знаниями и другие параметры.

Поскольку общей конечной целью обучения в вузе является профессиональная подготовка специалистов, то отношение слушателей к своей будущей профессии можно рассматривать как форму и меру принятия конечных целей обучения. Наиболее обобщенной формой отношения человека к профессии является профессиональная направленность, которая определяется как интерес к профессии и склонность заниматься ею.

Готовность к профессиональной деятельности определяется как психическое состояние, предстартовая активизация человека, включающая осознание человеком своих целей, оценку имеющихся условий, определение наиболее вероятных способов действия; прогнозирование мотивационных, волевых, интеллектуальных усилий, вероятности достижения результата, мобилизацию сил, самовнушение в достижении целей.

К.К. Платонов, М.А. Котик, В.А. Соновский, Р.Д. Санжаева, Л.И. Захарова под психологической готовностью понимают психический феномен, посредством которого объясняют устойчивость деятельности человека в полимотивированном пространстве.

По мнению О.М. Краснорядцевой, психологическая готовность к профессиональной деятельности проявляется:

- в форме установок (как проекции прошлого опыта на ситуацию «здесь и сейчас»), предшествующих любым психическим явлениям и проявлениям;
- в виде мотивационной готовности к «приведению в порядок» своего образа мира (такая готовность дает человеку возможность осознать смысл и ценность того, что он делает);
- в виде профессионально-личностной готовности к самореализации через процесс персонализации [1].

В работе Одинцовой Л.А. и Завицкой С.В. «Реализация профессиональной подготовки учителя математики...» встречается следующее определение психологической

готовности:

«Психологическая готовность к профессиональной деятельности характеризуется личностно-педагогической направленностью, которая проявляется в понимании и принятии себя и другого как уникальной сущности, а также мотивационно-ценностном отношении к процессу обучения, в котором реализуются субъект-субъектные отношения» [2].

Н.В. Кузьмина считает, что психологическая готовность к профессиональной деятельности характеризуется наличием у специалиста знаний, умений и навыков, позволяющих ему осуществлять свою деятельность на уровне современных требований науки и техники [3].

А.Э. Штейнмец в монографии «Психологическая подготовка к педагогической деятельности» определил психологическую готовность к профессиональной деятельности как процесс формирования совокупности (системы) психических образований – представлений и понятий, способов мышления и умений, побуждений, качеств личности, обеспечивающих мотивационно-смысловую готовность и способность субъекта к осуществлению профессиональной деятельности [4].

Понятие «направленность» включает в себя представление о цели; мотивы, побуждающие к деятельности; эмоциональное отношение к этой деятельности, удовлетворенность ею. Сама профессиональная направленность представляет собой сложное многомерное образование, которое описывается множеством свойств и параметров. Н.В. Кузьмина выделяет такие свойства профессиональной направленности, как объектность, специфичность, обобщенность, валентность, удовлетворенность, сопротивляемость, устойчивость, центральность и др. В тех же свойствах характеризуется, например,

профессионально-педагогическая направленность Ю.П. Платоновым, у которого они наполняются несколько иным психологическим содержанием.

Профессиональная направленность (предполагающая и психологическую готовность) как обобщенная форма отношения к профессии складывается из частных, локальных оценок субъектом степени личностной значимости (привлекательности-непривлекательности) различных аспектов профессиональной деятельности, ее содержания и условий осуществления.

На сегодняшний день проблема подготовки будущих специалистов как никогда является актуальной, поскольку затрагивает не только сам учебный процесс, а практическую деятельность в целом. Два основных составляющих - учебная и практическая деятельность - должны идти в неразрывном консенсусе, дополняя друг друга, задавая необходимые условия реализации конечного продукта - специалиста-профессионала.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах / под ред. Н.В. Кузьминой. - Л., 1970.

2 Штейнмец А.Э. Психологическая подготовка к педагогической деятельности. - Калуга: КГПУ, 1998.

3 Одинцова Л.А., Завицкая С.В. Реализация профессиональной подготовки учителя математики в условиях многоуровневой системы высшего педагогического образования. - Белгород: Изд. БГПУ, 2000.

4 Краснорядцева О.М. Особенности профессионального мышления в условиях психодиагностической деятельности. - Барнаул, 1998.

ТҮЙІН

Таукенова А.М., ф.ғ.к.,
Таукенов Т.М.,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ
БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫН
ТӘЖІРИБЕЛІК ҚЫЗМЕТКЕ
ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ
АСПЕКТІЛЕРІ

Адамның мамандыққа көзқарасының ең жалпы көрінісі мамандыққа деген қызығушылық пен онымен айналысуға бейімділігі ретінде анықталатын кәсіби бағыттылығы болып табылады. Болашақ мамандардың жеке тұлғасының кәсібилігі мен қызметін табысты қалыптастыру олардың еңбек етуге дайындығына негізделеді. Психологиялық дайындық кәсіби қызметке дайындығының басты құрамдас бөлігі болып табылады.

RESUME

Taukenova A.M., PhD in Philology,
Taukenov T.M.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

THEORETICAL ASPECTS
OF TRAINING THE FUTURE
SPECIALISTS OF HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS
TO PRACTICAL ACTIVITY

The most generalized form of man's relationship to the profession is a professional orientation, which is defined as an interest to profession and the propensity to engage in it. The successful formation of the personality and professionalism of future specialists based on their willingness to work. Leading component of readiness for professional work is psychological readiness.

О.В. Чиржова

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

Құқық қорғау қызметкерлерін кәсіби даярлаудың тәжірибесі мен мәселелері

Андатпа. Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби-психологиялық дайындығы мәселелері қарастырылған, ведомстволық оқу орындары түлектерінің кәсіби мотивациясының ерекшеліктері мен оны қалыптастыру тәжірибесі мазмұндалған.

Түйін сөздер: кәсіби-психологиялық дайындық, кәсіби ынталандыру, диагностикалық әдістемелер, қызметкерлердің кәсіби уәждемесі.

Құқық қорғау қызметкерін кәсіби қызметтің күрделі психологиялық жағдайларына дайындауға ынталану, оларды дайындау тәжірибесіне тән қасиет. Құқық қорғау органдары, соның ішінде қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің психологиялық дайындығын жақсарту мәселесінің қазіргі таңда өзекті болуына себеп болатын бірқатар жағдайлар бар. Педагогика және психология ғылымдарының дайындау тәжірибесі мен деңгейін қорытындылау құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби дайындығын заманауи деңгейге жеткізуге, қысқа мерзімде жоғары нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді. Дұрыс ұйымдастырылған кәсіби дайындықтың толық курсынан өткен жас маман шеберліктің тиісті деңгейіне 4-6 ай аралығында жететінін, ал ондай дайындықтан өтпеген қызметкер байқап көру, қателер арқылы, құқық қорғау қызметінің ащысы және тұщысы арқылы кәсіби шеберлікке тек 8-10 жылдан кейін жететінін зерттеулер дәлелдеді. Құқық қорғау органдарындағы қызметкерлердің тұрақтамауы жағдайында мұндай мүмкіндікті қолданудың маңыздылығы айқын көрінеді.

Заңгерлерді, құқық қорғау органдары қызметкерлерін дайындауда бірқатар психологиялық кедергілер кездесетінін тәжірибе көрсетті. Олар:

- көп қызметкерлердің ұстанымдарында, көзқарастарында әкімшілік-басшылық жүйе мұрасының сақталып қалуы;

- мамандарға білім беруде және тәрбиелеуде гуманитарлық, өркениеттік құрамдас бөліктің жеткіліксіз болуы;

- құқықтық мемлекет құруға, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға, азаматтардың құқықтар мен бостандықтарын қорғауға

негізделмеген, керісінше, қылмыстылықпен күресуге негізделген «күш қолдануға бейім» болу;

- нұсқаулықтардың тармақтарына сәйкес немесе сәйкес емес деген көзқарас негізінде мәселелерді шешу дағдысы мен ынтасының, яғни «технократиялық бейімділікпен» ұқсас «нормативтік бейімділіктің» болуы;

- нормативтік бейімділікпен байланысты легисломанияның болуы, ол заңдардың, нормалардың, ұйғарымдардың күшіне сену, соларды қолданып қана барлық мәселелерді шешуге ынталану; жалықтырған пайыздарды есептеуге, іске алғысыз жазулар жазуға, жұмысқа деген қызығушылықтың төмендеуіне әкелетін құқық қорғау қызметі тиімділігінің формальды өлшемдеріне мән беру;

- тәжірибедегі қызметкерлерге тән адамдарды жақсы білу қабілетін аса бағалаушылық.

Кәсіби-психологиялық дайындық осы мәселелерді жоюға мүмкіндік туғызады және қызметкерлердің тұлғасының оңтайлы өзгеруіне мүмкіндік береді.

Кәсіби-психологиялық дайындық, А.М. Столяренконың анықтамасы бойынша, - бұл жедел-қызметтік міндеттерді шешуде тыңдаушылардың, курсанттардың, қызметкерлердің кәсіби-психологиялық дайындығының жоғары деңгейін қалыптастыру, арттыру және қолдаудың ғылыми-ұйымдастырылған және тиімді жүзеге асырылатын процесі [1].

Кәсіби-психологиялық дайындық – заңгерлердің, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби, қолданбалы, арнайы ұйымдастырылған дайындығының қазіргі кездегі түрі. Оның мақсаты - аталған қызметкерлерді кәсіби қызметтің психологиялық қиыншылықтарын жеңуге дайындау, олардың алдында тұрған міндеттерді табысты орындауды қамтамасыз ететін кәсіби-психологиялық дайындығын қалыптастыру.

Кәсіби-психологиялық дайындықтың негізгі міндеттері:

1. Құқық қорғау жүйесінің кәсіпқойларын өз кәсіби міндеттерін тиімді орындау үшін қажет қолданбалы психологиялық біліммен

қаруландыру.

2. Кәсіби-психологиялық (талдау-психологиялық, техникалық-психологиялық және тактикалық-психологиялық) дағдылар мен шеберліктерін қалыптастыру және дамыту.

3. Кәсіби қызметті табысты жүзеге асыру үшін маңызды психологиялық қабілеттерді кәсібилікпен дамыту.

4. Жедел-қызметтік міндеттерді шешуде орын алатын қиыншылықтарға кәсіби-психологиялық төзімділікті арттыру.

5. Нақты қызметке барынша жақындатылған жедел-қызметтік және қызметтік-жауынгерлік психологиялық қиыншылықтар арқылы кәсіби дағдылары мен шеберліктерін барынша шынықтыру.

6. Кез-келген кәсіби әрекеттерді орындауда тұлғаның әрқашан психологиялық аспектілерге назар аударуы, ынталануы, оларды айқындап, ескеруі арқылы көрініс табатын кәсіби-психологиялық бағдарлылығын дамыту [2, 45-46 б.].

Бұл міндеттер кәсіби-психологиялық дайындықтың негізгі мазмұны болып табылады. Оның психологиялық-педагогикалық тұжырымдамасының негізі – қолданбалы білім беруге назар аудару, заң психологиясы бойынша білім қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар оларды тәжірибеде қолдануға үйрету, адамның кәсіби және тұлғалық қасиеттерін дамыту. Аталған көзқарас және сипатталған міндеттер мамандарды дайындау мазмұнын, нысандарын, әдістерін және т.б. іріктеу ерекшеліктерін анықтай отырып, барлық педагогикалық жүйені айтарлықтай ерекшелендіреді.

ҚР ИМ Қостанай академиясы күндізгі оқыту факультетін бітіруші курсының тыңдаушылары жыл сайынғы құқық қорғау органдарында танысу іс-тәжірибесінен өткеннен кейін, оның қорытындылары бойынша педагогика және психология кафедрасының оқытушылары тыңдаушылар арасында сауалнама жүргізеді.

Аталған сауалнаманың мақсаты тыңдаушылардың өздері таңдаған мамандығына сенімділігін анықтау және тыңдаушылардың теориялық білімдерінің тәжірибеде қойылатын талаптарға

сәйкестіктігін талдау болып табылады. Сонымен, «Құқық қорғау қызметкері үшін қандай қабілеттер қажет?» деген сұраққа тыңдаушылардың 24 пайызы адамдармен психологиялық қатынас орнату шеберлігін, еңбекқорлығын, өзіне өзі сенімділігін атап өтті; 18 пайызы ПО қызметкерлері интеллектуалды дамыған адам болуы керек екенін атады; 16 пайызы талапкер адам, жұмыс істеуге ынталы және қызығушылығы бар болуын атады; 14 пайызы ПО қызметкері заңды жақсы білу тиіс десе, 10 пайызы ПО қызметкерінің есте сақтау қабілеті жақсы болуы керек деп есептейді. Сонымен қатар, тыңдаушылар басқа адамды зейін қойып тындай алу, ілтипатты, адал адам болу, өзі заңға бағынышты болу, тілі шешен, өз ойын жақсы жеткізе білу сияқты қасиеттерді атап өтті.

Сауал қойылған тыңдаушылардың үштен бір бөлігі (32 пайызы) келешек мамандықтары олардың негізгі бейімділігіне және қызығушылығына сәйкес келеді деп есептейді: 26 пайызы сенімді емес, 8 пайызы сәйкестіктің жоқтығына сенімді.

Психологтар зейін, жады, ойлау, сөйлеу сияқты танымдық процестер кез-келген қызметті табысты меңгерудің негізін құрайтынын анықтады. Сауалнамаға қатысқан 4 курс тыңдаушыларының 10 пайыздан астамы байқағыштық, жады, қисынды ойлау және зейін сияқты танымдық дағдылардың дамуы жеткіліксіз екенін атап өтті. Жауаптарды талдау нәтижесінде тыңдаушылармен аталған дағдыларды дамыту бойынша психологиялық практикумдар өткізу қажеттігі айқындалды.

Айта кететін жайт, тыңдаушылардың 78 пайызы өздерін қызметке психологиялық дайын екенін сезінеді, 12 пайызы күмәнданады, ал 8 пайызы одан әрі жұмыс істеуге өздерін психологиялық жағынан дайын емес деп таниды.

Тыңдаушылардың кәсіби қызметке кәсіби-психологиялық дайындықтарын қалыптастыру бойынша психологтың екі бағытта жұмыс істеу керегін ескеру қажет: біріншіден, бұл тыңдаушылардың психологиялық мәдениетін дамытуға бағытталған ақпараттық-ағарту жұмыстарын

жүргізу; заң қызметінің психологиялық ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік туғызатын жалпы және заң психологиясы, педагогика, этика бойынша олардың білімдерін тереңдету. Екіншіден, тыңдаушылармен диагностика, түзеу және жеке кеңестерді көздейтін кеңестер жүргізу.

Егер мамандықты табысты меңгеруі үшін кейбір қабілеттердің, білімдердің, дағдылардың даму деңгейі жеткіліксіз деген күмән туындаса, онда тыңдаушылармен қажетті қабілеттерді қалыптастыру бойынша және талап етілетін білімдерді меңгеру бойынша өте ұзақ жұмыс жүргізу қажеттілігі туралы мәселелерді талқылау қажет.

Тыңдаушыларға психологиялық жаттығулар (зейіннің қажетті түрлерін, жадыны, кеңістік ойлауды дамыту), жүйесімен бірге өздік тәрбиелеу бойынша нұсқаулар ұсынылады. Диагностикалық және жаттықтыру шаралары тыңдаушының өзін-өзі, өз мүмкіндіктерін түсінуі үшін аса маңызды, тыңдаушылардың өздік белсенділігі олардың кәсіби мақсаттарын нығайтады.

Кәсіби уәждеме - адамдарды басқарудың негізгі қызметтерінің бірі. Еңбек процесінде жұмыс істейтін адамды әрекет жасауға әрқалай түрткілейтін сыртқы құралдар ынта деп аталады. Кез келген ынта белгілі түрде нақты адаммен қабылданады, «оның санасы арқылы өтеді» және оның қызметіне түрткі болуы немесе болмауы мүмкін. Ішкі түрткі болушы күш уәж ретінде анықталады. Ынталандыру жүйесін қолдану және соған сәйкес адамда жеке немесе топтық (ұжымдық) мақсаттарға жетуге түрткі болатын уәждердің пайда болуы ынталандыру, уәждеме болып табылады. Қазіргі басқару ғылымы мен тәжірибесінде «уәждеме» түсінігі жиі қолданылады, себебі адамдардың жеке және топтық қажеттілігін ескеруге тура келеді.

Л. Васильевтің пікірі бойынша, жоғары заң оқу орны тыңдаушысының кәсіби уәждемесінің бес түрі бар.

1. Кәсіби ынталандырудың адекватты түрі. Бұл жағдайда құндылықтың бағдарлары және оған қатысты жоғары заң оқу ор-

нына түсудің себептері қоғамдық кәсіби талаптарға сәйкес тұлғаның маңызды мінез-құлығымен және заңгер тұлғасының этикалық мінезімен көрсетілетін нақты шындықпен сәйкестендірілді. Кәсіби мотивацияның түріне ие бір «іске» бағытталған тыңдаушы, яғни қылмыстылықпен күресті, азаматтардың мүддесін қорғауды, биік деңгейдегі ақыл-ой зияткерлігін, жалпы мәдениетті, құқықтық білімдарлықты, келешек кәсіби қызмет туралы жеткілікті айқын ұсынысты, өзіне қажетті кәсіби қасиеттерді дамытуға деген талпынысымен сипатталады. Мұндай уәждеменің түрі ведомстволық оқу орнында оқитын тыңдаушының жылдам бейімделуіне мүмкіндік туғызады.

2. Кәсіби уәждеменің ситуациялық түрі. Бұл жағдайда тыңдаушының сыртқы жағдайын сипаттайтын шешуші факторлар мамандық таңдауға әсер етеді: материалдық түсінігінің, тұрғын орнының, мамандықтың сыртқы мәртебесі, оның романтикалық тартымдылығының ықпалы. Бұдан басқа, жағдаятты уәждеменің кең тараған түрі, ол тыңдаушының мамандықты осы мамандықтың беделді өкілінің әсер етуі арқылы таңдауы. Басқа адамның мамандыққа деген көзқарасы арқылы өз көзқарасын қалыптастыру – мамандық таңдауда көзқарасының жеткіліксіз дамығанының көрсеткіші болып табылады. Мотивацияның ситуациялық түрі қолайсыз болып есептелінеді, себебі келешекте адамның өз қызметіне көңілі қалуымен, қанағаттанбауымен және соның салдарынан өз міндеттеріне немқұрайды қараумен байланысты.

3. Кәсіби уәждеменің конформистік түрі. Бұл жағдайда тыңдаушы мамандықты референттік топтың ықпалымен таңдайды. Мұндай таңдау тұлғаның өз ерекшеліктерін, қабілеттерін ескерусіз жасалады. Бұл уәждеменің түрі құқық қорғау қызметіне кездейсоқ келген тұлғаларда немесе заңгер мамандығы өкілдерінің балаларларында кездеседі. Дегенмен, мұндай тыңдаушылармен жеке-дара жұмыс істеу керек, себебі оларда конформистік үрдістерімен қатар адекваттық уәждеме де орын алуы мүмкін.

4. Мотивацияның компенсаторлық

түрі. Ол құқық қорғау органдарындағы қызметті өз мінезінің осал жақтарын (өз күшіне сенбеушілік, үрейлілік, секемшілдік, тұйықтық, қамығушылық, тіл таппаушылық) түзеу үшін таңдаған тұлғаларда кездеседі, себебі бұл мамандық батырлықты, дербестікті, батылдықты, осыған ұқсас тағы да басқа қасиеттерді көрсетуді талап етеді. Уәждеменің компенсаторлық түріне жататын тыңдаушыларды оқыту барысында олардың тұлғалық дамуы екі бағытта болуы мүмкін. Бір жағдайларда білім алу, тіпті мамандығы бойынша жұмыс оның күткен үмітін ақтамайды, керісінше, оның өз дәрменсіздігіне қамығу сезімін асқындырып, қызбалықтың пайда болуына, тыңдаушылар ортасында нашар бейімделуіне мүмкіндік туғызады. Басқа жағдайларда тұлға мінезінің осал жақтары басқалардан жоғары болу, басшы болуға ынталану, батылдық, эмоциясыздық, қатыгездік сияқты қабілеттерге ауысады. Психикалық қабілеттердің осындай үйлесуі нәтижесінде айтарлықтай кәсіптік қателер мен заң бұзушылықтар орын алады.

5. Мотивацияның криминалистік түрі. Аталған мотивацияның түрі өте сирек кездеседі, алайда сөзсіз анықтауды талап етеді. Ол, әдетте, дұрыс ой тұжырымдарын айтып бүркемеленген қоғамға қарсы бағыттылығын жасырумен сипатталады. Мотивацияның криминалистік түріне жататын тыңдаушы қоғамдық және тұрмыстық тәртіпті бұзып, құқық бұзушылықтар жасайды [3].

Жоғарыда келтірілген жоғары заң оқу орындарына оқуға түсу уәждемесінің түрлері әр түрлі үйлесімдерде кездесуі мүмкін, себебі адамның мінез-құлығының негізінде әрқашан бірнеше себептер жатады.

Психолог тыңдаушының институтта оқу уақытында алған бағаларымен, ұсынымдар, анықтамалар, мақтау қағаздар, дипломдар, мінездемелер, тағы да басқа құжаттармен, расталған объективті жетістіктерімен қатар, оның бейімділігін, қабілеттілігін, бағыттылығын, мамандықты игеруге тұлғалық дайындығын зерттеуі тиіс.

Психологиялық әдістемелер көмегімен адамның құндылық бағыттарын және ұстанымдарын зерттеуге болады. Оның

объектісі болып адам өмірінің негізгі салалары (жұмыс, қоғамдық жұмыс, отбасы, бос уақыт және әуестіктері), тыңдаушының таңдаған мамандығына деген көзқарасы және ең алдымен, жоғары заң оқу орынына түсу, мамандық таңдау уәждемесінің ерекшеліктері табылады. Әділдіктің, заңның үстемдігіне ынталану, келешегі бар мамандық алуды қалау, материалдық мүдделер және тағы басқалар мамандық таңдаудың себептері бола алады [4].

Кәсіби уәждемені зерттеу үшін біз келесі психодиагностикалық әдістемелерді таңдап, бейімдедік:

1. «Қызметкерлердің құндылық-қажеттілік бағдарларының рейтингі» диагностикалық әдістемесі 26 пайымдаудан тұрады. Оларды тыңдаушы келешекте жұмыс істегенде маңыздылығына қарай 5 балдық жүйе бойынша бағалауы тиіс.

2. Негізгі қажеттіліктерінің қанағаттандырылғаны деңгейін анықтау бойынша диагностикалық әдістеме. 5 балдық жүйе бойынша бағалау үшін 15 пайымдауды қамтиды.

3. Д. Марлоу мен Я. Краунның адамның қолдау уәждемесін өзін-өзі бағалауы диагностикалық әдістемесі (жалғандық шәкілі). Бұл әдістеме адамның әлеуметтік нормаларға толық сәйкестігін және уәждеме деңгейі мен ынтасын анықтау үшін қолданылады.

Зерттеуге ҚР ІІМ Қостанай академиясы тыңдаушыларының 3 санаты қатысты: күндізгі оқыту факультетінің 4 курс тыңдаушылары – 37 адам; күндізгі оқыту факультетінің 2 курс тыңдаушылары - 37 адам; сырттай оқыту факультетінің орта арнаулы білімі бар 2 курс тыңдаушылары - 13 адам. Тыңдаушылардың құндылық-қажеттік бағдарлылығы рейтингін салыстырмалы талдау нәтижесі келесіні көрсетті: күндізгі оқыту факультетінің 2, 4 курс тыңдаушылары үшін жеке бас денсаулығы мен отбасы мүшелерінің денсаулығына қамқорлық жасау, ал сырттай оқитын жас қызметкерлер үшін ең маңыздысы - үй ішінің амандығы бірінші орында тұр. Жас мамандар үшін өз кәсіби шеберлігі мен дағдыларын (одан да жоғары беделді және

жақсы төленетін кәсіби қызмет, ұжымдағы өз кәсіби мәртебесімен қанағаттануы, еңбек жағдайларының жайлылығы, жұмыстан тыс өзін жетілдіру және мүмкіндіктерін жүзеге асыру, жұмыс орнының жайлылығы) жетілдіруге ынтасы 4, 5 орындарда болды, ал күндізгі оқыту факультетінің тыңдаушылары мұндай факторларды мүлдем белгілемеді. Мұны, бір жағынан, құқық қорғау органдарында жұмыс тәжірибесінің жоқтығымен, екінші жағынан, кәсіби қызметті орындауға деген уәждеменің жеткіліксіздігімен түсіндіруге болады.

Рейтингтің соңғы орнын күндізгі оқыту факультеті тыңдаушыларында жеке және қызметтік мүдделердің үйлесу деңгейі, ал құқық қорғау органдарында қызмет істейтін тыңдаушыларда өз жұмысының мәртебесіне қанағаттануы алды.

Қызметкерлердің кәсіби уәждемесі – қызметкерлерді басқару үшін аса маңызды. Мотивация саласында уәж бен қарсы уәждің диагностикасы, олардың өзгеруі маңызды теориялық және тәжірибелік бағыт болып табылады.

Мотивация мен қарсы мотивацияның диагностикасы төмендегілерді анықтауға мүмкіндік берді :

1) кейбір құқық қорғау органдары мен және ҚАЖ мекемелерінде қарсы мотивтер мотивтерден басым болды. Өнеркәсіптік өндірістің өрлеуі жағдайында құқық қорғау органдары жүйесінен қызметкерлердің кетуі мүмкін. Сондықтан, осы жағдайды «әлеуметтік төзімділік» деп атауға болады;

2) қарсы мотивтердің басымдылығы жағдайында да қызметкерлерді дамыту мәселесі өзектілігін жоғалтпайды. Осындай қарама-қайшылықты адамдардың, қарсы мотивтердің азаюына және жағымды мотивтердің күшеюіне алып келетін, жағымды өзгерістерді сезінуімен түсіндіруге болады.

Осыған байланысты, кейбір сауалнамаға қатысқандардың пікірі бойынша, тәжірибеде «жалақының көлеміне сәйкес жұмыс жасау шегі» орын алады. Яғни, қызметкер «өзінің бағасына» сәйкес «өз күшін жұмсайды». Бірақ бұлар тікелей бір біріне тәуелді емес,

өйткені нақты жағдайларда жанашырлық, қайырымдылық, тілектестік, топ, ұжым пікірі және т.б. сияқты моральдық факторлар орын алады.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби-психологиялық дайындығы олардың қызметі барысында қалыптасып, артады. Әр түрлі білім беру мекемелеріндегі білім беру үрдісі қазіргі таңда тыңдаушылардың білімін психологиялық білімдермен толықтыруға бағытталған және оны тәжірибемен байланыстыру қажеттілігі бар. Мәселен, полиция қызметкерлерінің бірнеше ай созылатын бастапқы дайындығы барысындағы кәсіби-психологиялық дайындығы тәжірибелік сипатқа ие. Әсіресе, кәсіби дайындықты тікелей тәжірибелік органдарда, қызмет барысында және оның нақты қажеттіліктерін ескере отырып жүргізгенде кәсіби-психологиялық дайындықтың тәжірибелік бағытының маңызы зор.

Кәсіби-психологиялық дайындықты жалпы және заң психологиясы, педагогикасы сабақтарында ғана емес, басқа да арнаулы оқу пәндерін оқытқанда жүзеге асыру керек. Мәселен, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика пәні бойынша тыңдаушыларды барлық тергеу әрекеттеріне үйрету барысында кәсіби-психологиялық дайындықтың элементтері кездеседі: психологиялық қарым-қатынас пен сенімді қатынастарды орнатуда; сауалнама жүргізуде; қылмыстық іс бойынша өтетін адамдардың тұлғалық ерекшеліктерін зерттеуде (олардың психологиялық портретін құрастыруда); мәйіт бар қылмыстық оқиға жерін қарауда немесе жәбірленуші өзінің долылығын көрсеткен жағдайда; жауап алынатын адам өзінің қиқарлық мінезін, ниетсіздігін көрсеткенде, заңгерге психологиялық қысым көрсеткенде; күрделі жағдайда заттай дәлелдемелерді іздестіргенде (қараңғылық, нашар жарық, анық іздердің болмауы, жаңбыр, т.б.); іздеу жарияланған тұлғалардың портреттерін құрастыру және т.с.с.

Әкімшілік құқық пен әкімшілік қызмет пәнін оқыту барысында кәсіби-психологиялық дайындық мәселелерімен келесі әрекеттер байланысты: жедел жағдай мен қызметке

шығатын тұлғалардың ерекшеліктеріне байланысты жасаққа нұсқау беру; олардан қарсы әрекеттер мен әр түрлі бағынбаушылық күтуге болатын тұлғалардың әкімшілік құқық бұзушылықтарына жол бермеу; шиеленіскен қарым-қатынастарды болдырмау үшін азаматтармен әр түрлі сұрақтарды шешу; психологиялық әдістердің әсерімен құқық бұзушының «есін жинатқызу»; кезекші бөлімге жеткізілген, бірақ қарсылық білдіруін тыймайтын азаматтардың бетін қайтару; күрделі қозғалыс жағдайларында жаяу жүрушілер мен көлік қозғалысын реттеу; азғантай адамдар топтарының басқыншылық немесе қауіп төндіретін іс-әрекеттерін тоқтату; жер-жерлерде және қарсылық көрсететін құқық бұзушыларды ұстау; қару қолдану туралы мәселені шешу және т.б.

Құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерін қарастыру барысында психологиялық аспектіні келесі тақырыптарды зерделегенде ескерген жөн: есепке алынған тұлғалармен профилактикалық сұхбаттарды жүргізу тәртібі; құқық бұзушылық жасауға бейім тұлғаларды, олардың жеке ерекшеліктерін, әуестіктерін, өмір салтын, мінез-құлқына әсер ететін факторларын терең зерттеу; қоғамдық тәртіпті бұзуға қатысатын жастар топтарының кіші мәдениетін, ішкі ұйымдастырылуын зерттеу; қиын жасөспірімдердің отбасыларындағы өмір сүру жағдайын, қарым-қатынастарын, ата-аналарының балаларына тигізетін әсерін зерттеу, жағдайды түзететін әдістер мен құралдарды іздестіру мен қолдану; жасөспірімдермен профилактикалық жұмыс жүргізу ерекшеліктерін зерттеу; құқық қорғау органдары қызметкерлеріне профилактикалық жұмыс жүргізуге көмектесу үшін іріктеліп алынатын азаматтармен жұмыс істеу; құқықтық насихаттау жұмысы тиімділігінің мәселелерін зерттеу; халықты құқықтық тәрбиелеу, т.б.

Қазақстан Республикасының білім туралы жаңа заңдарында көзделген талаптар тыңдаушыларда іргелі және мамандандырылған білімді қалыптастыруды үйлесімді байланыстыруға, іргелі білімдер деңгейінің мемлекеттік білім беру стандарт-

тары деңгейінен төмендемеуін қамтамасыз етуге, кәсіпке шала дайындауға жол бермеуге, сонымен қатар оқыту процесінің өмірден алшақ болмауын қамтамасыз етуге міндеттейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Столяренко А.М. Психологическая подготовка личного состава органов внутренних дел. – М., 1987.

2 Психология и педагогика в деятельно-

сти сотрудников ГСК и ОВД: курс лекций / под общ. ред. Н.А. Минжанова, В.Н. Лапшина. - Караганда: Карагандинская высшая школа ГСК РК, 1996. – 204 с.

3 Васильев В.Л. Юридическая психология. – СПб.: ПитерКом, 1998. – 656 с.

4 Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. – М.: Новый юрист, 1998.

5 Менеджмент социальной работы / под ред. Е.И. Комарова и А.И. Войтенко. - М.: Владос, 2001. - С. 124.

РЕЗЮМЕ

Чиржова О.В.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

**ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СОТРУДНИКОВ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ
ОРГАНОВ**

В статье рассматриваются проблемы профессионально-психологической подготовки сотрудников правоохранительных органов, отражены особенности и опыт формирования профессиональной мотивации выпускников ведомственных учебных заведений.

RESUME

Chirzhova O.V.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**EXPERIENCE AND PROBLEMS
OF PROFESSIONAL TRAINING
THE LAW-ENFORCEMENT
AUTHORITIES' OFFICIALS**

The problems of professional-psychological training of the law-enforcement authorities' officials are considered in the article. The particularities and experiment of formation the professional motivation of the graduates of the law-enforcement authorities' educational institutions are reflexed.

УДК 355/359

Т.М. Таукенов

П.Н. Божко

Т.В. Мухлыгина
магистр права

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Отдельные аспекты методики специальной тактической подготовки сотрудников органов внутренних дел при кризисных ситуациях

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы истории возникновения, становления и развития специальной тактической подготовки, а также отдельные аспекты методики специальной тактической подготовки сотрудников ОВД при кризисных ситуациях.

Ключевые слова: органы внутренних дел, специальная тактика, специальная тактическая подготовка, профессиональная подготовка, кризисная ситуация, экстремизм, терроризм.

Решение задач укрепления безопасности страны, усиления борьбы с преступностью диктует необходимость дальнейшего укрепления кадрового состава и совершенствования профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан.

В условиях обострения политической нестабильности в странах ближнего зарубежья (Украина, Кыргызстан), имеющих фактах физического устранения как политических лидеров, так и гражданского населения при проведении экстремистски настроенными группами актов насилия, сотрудникам ОВД приходится выполнять служебные задачи в условиях, приближенных к боевым, с высоким физическим и психологическим напряжением организма. Это предъявляет высокие требования к профессиональным качествам сотрудников органов внутренних дел, к их специальной, психологической и физической подготовленности к действиям в данных условиях [1].

Эффективность этих действий во многом определяется наличием навыков профессионального взаимодействия, что составляет основу боевой слаженности коллективов подразделений органов внутренних дел, а также воспитанием эмоционально-волевой устойчивости сотрудников, формированием грамотных тактических действий, что возможно лишь при комплексном построении специальной тактической подготовки, с учетом специфических особенностей различных дисциплин, которые в большей мере подготавливают сотрудников к вы-

полнению служебно-боевых задач [2].

Однако в настоящее время возникло противоречие между требованиями к высокому профессионализму сотрудников ОВД и их недостаточной подготовленностью к выполнению служебно-боевых задач при кризисных ситуациях. Анализ действий сотрудников в экстремальных ситуациях показывает, что еще имеют место случаи нерешительности сотрудников органов внутренних дел, недостаточное умение их ориентироваться в экстремальных ситуациях и действовать тактически грамотно. Необходимо совершенствовать огневую, физическую и морально-психологическую подготовку сотрудников.

Причина данного противоречия кроется в кардинальном усложнении задач, выполняемых сотрудниками ОВД в настоящее время, о которых указывалось выше, а также в недостаточной эффективности профессионального отбора сотрудников.

Актуальной задачей нашего исследования явилась попытка решить проблему совершенствования специальной тактики сотрудников ОВД как основы их профессиональной подготовки и умения уверенно действовать в экстремальных условиях профессиональной деятельности.

Анализ изучаемой проблемы показал, что частный опыт подготовки специалистов требует обобщения, систематизации и построения целостной системы специальной тактической подготовки сотрудников ОВД, улучшения их технической и боевой оснащенности.

Практическая значимость исследуемого вопроса заключается в организационно-методическом становлении одного из ведущих направлений в системе военно-профессиональной подготовки сотрудников ОВД - специальной тактической подготовки [3]. Применение на практике теоретически обоснованной модели комплексной программы специально-тактической подготовки повышает эффективность профессиональной подготовки сотрудников к экстремальным условиям профессиональной деятельности. Установленные положения теории и практические методы

обучения будут реализовываться в подразделениях МВД РК:

1. Модель комплексной программы специальной тактической подготовки сотрудников ОВД, основанная на комплексном учете всех факторов, действующих в условиях террористической угрозы, основанная на последовательности, этапности, систематичности и непрерывности профессиональной подготовки.

2. Средства и последовательность обучения сотрудников специальной тактической подготовке, которые включают:

- овладение теоретическими знаниями в объеме специальной тактической подготовки и методах антитеррористической деятельности;

- приобретение необходимых физических, психологических качеств и специальных навыков;

- обоснование содержания и методик программ, составляющих курс специальной тактической подготовки.

3. Программа психологической подготовки сотрудников МВД.

4. Методические рекомендации и система критериев и нормативов по оценке уровня сформированности профессионально важных качеств сотрудников МВД к экстремальным условиям профессиональной деятельности.

Анализ выполнения служебно-боевых задач сотрудниками МВД показывает, что их профессиональная деятельность проходит в экстремальных условиях, связанных с элементами риска и опасности для жизни и здоровья, угрозе террористических атак на охраняемых ими лиц или объекты. Преступность приобрела организованный характер, имеет новейшие образцы оружия и технического оснащения. Массовый характер приобрели случаи террористических актов с похищениями людей, поджогами и взрывами.

Все это требует коренного пересмотра системы тактико-специальной подготовки сотрудников МВД с целью формирования у них профессионально важных качеств к экстремальным условиям профессиональной деятельности.

Системно-исторический анализ процесса тактико-специальной подготовки сотрудников МВД позволил установить ее зависимость от уровня развития вооружения, способов ведения боевых действий, уровня подготовленности сотрудников МВД, военной доктрины, военной науки и военного дела в целом. Вместе с совершенствованием оружия и военной техники, изменением структуры, размаха и напряженности борьбы с терроризмом повышаются и требования к специальной тактической и физической подготовленности сотрудников МВД, которая претерпела в связи с этим больше эволюционные изменения. Тактико-специальная подготовка из компонента боевых и специальных приемов и действий выделилась в тематический раздел служебно-боевой подготовки, имеющий свои основные понятия, предмет и закономерности формирования подготовленности сотрудников МВД к профессиональной деятельности на различных этапах обучения.

В армиях ведущих стран мира подготовке военнослужащих и сотрудников полиции к действиям в экстремальных ситуациях и при ликвидации террористической угрозы уделяется большое внимание [4]. В различных странах сложились относительно самостоятельные системы подготовки военнослужащих и сотрудников полиции и жандармерии. Всем этим системам присущи ярко выраженные характерные черты. В первую очередь - это специальная (тактическая) и прикладная (двигательно-психологическая) подготовка, направленная на развитие выносливости, смелости, уверенности в собственных силах, которая проявляется в том, что:

- во-первых, в нее включаются элементы решения тактических вводных;

- во-вторых, построение учебного процесса по специальной тактике подчинено задачам этапов боевой подготовки, а содержание дифференцировано для изучения как на занятиях по тактико-специальной, физической, так и по боевой подготовке. При этом тактические задачи решаются в комплексе с преодолением препятствий,

элементами рукопашного боя и стрельбой, выполняемой индивидуально и в составе подразделений. Основными функциональными компонентами этой подготовки являются - теоретико-методический, двигательный, психологический.

Структура тактико-специальной и физической подготовленности сотрудников с ростом квалификации претерпевает существенные изменения. Ведущим фактором подготовленности становится специальная тактическая подготовленность, вклад которой увеличивается до 26,0%.

В процессе тактико-специальной подготовки эффективно решаются задачи формирования эмоционально-волевой устойчивости сотрудников МВД. С повышением их подготовленности улучшаются в первую очередь те функции психики, которые регулируют специфическую двигательную деятельность.

Воспитание психологической устойчивости осуществляется поэтапно, путем систематической постановки постоянно усложняющихся задач на выполнение приемов, связанных с элементами новизны, риска, опасности, дефицита, времени, длительного физического и психического напряжения, в сочетании с неожиданными сильными эмоциональными воздействиями, завершаемыми обязательным контролем за ходом их выполнения [5].

Исследованиями установлено, что тактико-специальная подготовка сотрудников МВД оказывает существенное положительное влияние не только на результаты военно-профессионального обучения, но и на формирование коллективного взаимодействия и взаимоотношений, что способствовало совершенствованию коллективного мастерства и повышению уровня внутриколлективного боевого взаимодействия.

К основным путям формирования коллективного взаимодействия сотрудников МВД в процессе тактико-специальной подготовки относятся рациональное использование других средств и педагогических приемов с учетом этапов развития воинских коллективов; комплексное использование приемов тактико-специальной,

физической и боевой подготовки; использование механизмов обмена предметами деятельности в процессе выполнения совместно-последовательных и совместно-взаимосвязанных приемов; преимущественное использование военно-прикладных упражнений группового характера, выполняемых в составе подразделений, при постоянно усложняющихся условиях в сочетании с регулированием межличностных взаимоотношений и общения путем ориентирования сотрудников на определенное поведение в коллективе [6].

Системный анализ организации тактико-специальной и физической подготовки показал, что он характеризуется выраженной тренировочной направленностью, обеспечивающей лишь двигательную готовность сотрудников МВД к овладению оружием и боевой техникой по специальности, при недостаточных знаниях в области тактики и физического воспитания при относительно невысоких организаторско-методических навыках и умениях проведения различных форм тактической и физической тренировки личного состава подразделений.

Критериальную основу системы проверки и оценки подготовленности сотрудников МВД составляет комплекс показателей: успешность выполнения военно-профессиональных приемов и действий; динамика косвенных показателей работоспособности; факторная информативность; учет реального достижения.

Результаты исследований позволили выдвинуть, обосновать и апробировать в системе служебно-боевой подготовки модель комплекса показателей тактико-специальной подготовки, представляющую собой совокупность теоретических позиций и установок на построение этой подготовки, с учетом этапов боевого совершенствования сотрудников МВД, закономерностей развития физических качеств и формирования двигательных военно-прикладных навыков, усвоения теоретических знаний, организаторско-методических навыков и умений, воспитания эмоционально-волевой устойчивости на занятиях по тактико-

специальной подготовке, формирования коллективного взаимодействия и взаимоотношения сотрудников МВД в процессе профессиональной подготовки.

Для повышения эффективности процесса формирования готовности сотрудников МВД Республики Казахстан к экстремальным условиям профессиональной деятельности предлагается реализовать следующие рекомендации:

1. Внедрить в МВД Республики Казахстан в рамках служебно-боевой подготовки комплекс показателей тактико-специальной подготовки в целях повышения эффективности и качества подготовки сотрудников МВД в новых условиях обстановки.

2. Ввести в учебно-тренировочный процесс МВД Республики Казахстан программу психологической подготовки сотрудников, направленную на формирование у них морально-волевых качеств, психологической устойчивости, готовности выполнять служебные задачи в экстремальных условиях.

3. Рекомендовать начальникам подразделений МВД Республики Казахстан внести изменения и дополнения в учебные программы по действиям сотрудников МВД России в экстремальных условиях различного характера.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Об утверждении Правил организации и обеспечения государственными органами подготовки граждан к воинской службе: постановление Правительства Республики Казахстан от 24 мая 2006 года № 449.

2 Аверьянов А.А. Система: философская категория и реальность. - М.: Мысль, 1978. - С. 160.

3 Агеевец В.У. Физическая культура и гармоническое развитие личности в социалистическом обществе: автореф. дис. ... канд. философ, наук. - Л., 1970 - 22 с.

4 Адаптация к физическим нагрузкам и методы ее изучения // Сб. трудов сектора физиологии спорта. - Л., 1971. - С. 47-92.

5 Актуальные проблемы педагогики

и психологии высшей военной школы / под ред. А.В. Барабанщикова. - М., 1980. - 280 с.

6 Анисимова Т.В. Психологические особенности профессиональных взаимодействий: автореф. дис. ... канд. психолог. наук. - Л., 1985. - С. 3-14.

7 О чрезвычайном положении: Закон

Республики Казахстан от 8 февраля 2003 года.

8 О внутренних войсках МВД РК: Закон Республики Казахстан от 23 июня 1992 года.

9 О пожарной безопасности: Закон Республики Казахстан от 22 ноября 1996 года.

ТҮЙІН

Таукенов Т.М.,

Божко П.Н.,

Мухлыгина Т.В., құқық магистрі,

Қазақстан Республикасы ІІМ

Қостанай академиясы

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЛАРЫ КЕЗІНДЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН АРНАЙЫ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЯРЛАУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада дағдарыс жағдайлары кезінде ішкі істер органдары қызметкерлерін арнайы тактикалық даярлау әдістемесінің кейбір аспектілері, оның тарихы мен дамуы қарастырылады.

RESUME

Taukenov T.M.,

Bozhko P.N.,

Mukhlygina T.V., master of law,

Kostanay academy of the IAM

of the Republic of Kazakhstan

SOME ASPECTS OF METHODS THE SPECIAL TACTICAL TRAINING OF THE INTERNAL AFFAIRS BODY'S OFFICIALS IN CRISIS SITUATIONS

The article considers some aspects of methods the special tactical training of the internal affairs body's officials in crisis situations, their history and development.

Б.Қ. Өтенов

А.Ә. Ақылбеков

Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

ҚР ІІМ оқу орындарының тыңдаушыларын оқыту және тәрбиелеудегі шешуші факторлар

Аңдатпа. Мақалада тыңдаушыларды дене дайындығы құралдары арқылы тәрбиелеу, өзін-өзі қорғау әдістеріне үйрету мәселелері қарастырылады. Дене дайындығы сабақтары негізгі тән қасиеттерін тәрбиелеу және қуаттауға бағытталған, болашақ қызметкерлердің кәсіби дағдыларын және қозғалыс біліктілігін игеру және тұрақтандыру арнайы ұйымдастырылған оқу-жаттығу процесі болып табылады. Әрбір қызметкер күшті, төзімді, жылдам, епті, айрықша жағдайда психологиялық жағынан тұрақты болып, заң шеңберінде әр түрлі жағдайда өзін-өзі қорғау әдістерін қолдана білу тиіс.

Түйін сөздер: самбо күресі, дене және жауынгерлік дайындығы, дене дайындығы құралдары, күрестің техникалық-тактикалық амалдары, қауіпсіздендіру және өзін-өзі қауіпсіздендіру әдістері, техникалық дайындық.

Күрес өмір сүру құралы болғанын тарихтан білеміз. Бірте-бірте күрес техникалық әрекеттер кешеніне айналып, дене тәрбиесінің төл құралы болып, әскери істерде маңызды қолданбалы рөл атқара бастады. Күрес Отанды қорғауға және жоғары сапалы еңбекке дайын жан жақты дамыған, денсаулығы мықты, жігерлі адамдарды дайындаудың бір құралы болып табылады.

Күрес 1919-1920 жылдары әскерге шақырылатындарға арналған дене тәрбиесінің бағдарламасына және «Қызыл әскердің дене дайындығы бойынша Ережесіне» енгізілген.

XX ғ. 30-шы жылдары жастарды еңбекке және қорғауға дайындау бойынша мәселелерді шешуге қолдау болатын күрестің жаңа түрін жасап шығару қажет болды.

Осындай күрестің жаңа түрі - самбо күресі болып табылды, яғни қарусыз өзін-өзі қорғау әдістері.

Бұндай атау қоян-қолтық ұрыста шабуыл жасау және қорғану, лақтыру әдісін, бірқатар жауынгерлік және арнайы әдістерін қамтиды. Самбо күресі қарусыз өзін-өзі қорғау жүйесінің негізгі бөлігі болып табылады.

Алғашқы кезде самбо спорт түрі емес қару ретінде қолдануға әзірленген.

Сол кезде самбоны спорттық және жауынгерлік бөлімдерге бөлуге шешім қабылданды.

Самбоның жауынгерлік бөлімі қару ретінде арнайы бөлімшелердің, ІІМ және мемлекеттік қауіпсіздік комитеті қызметкерлеріне берілді.

Жазалауды орындайтын органдардың атқаратын жұмыстарының нәтижесі қызметкерлердің кәсіби дайындығымен байланысты екенін күдіксіз айтуға болады.

Ішкі істер органдары жеке құрамының дене және жауынгерлік дайындығының атқаратын рөлі үлкен. Бұл мәселе барлық деңгейде талқыланып, жеке құрамның дене және жауынгерлік дайындығын жетілдіру бойынша іс-шаралар белгіленіп, әр бөлімше тексеріліп жатады, нәтижелері бойынша қорытындылар шығарылады.

Дене дайындығы – алға қойған мақсат, еңбек ерекшелігіне байланысты денені әртүрлі әдіс тәсілдермен дайындау. Басқаша айтқанда әрбір қызметкер күшті, епті, төзімді, күрделі жағдайда психологиялық жағынан тұрақты, қандай болмасын жағдайда заң шеңберінде өзін-өзі қорғау әдістерін орындай білу керек.

Іс жүзінде тән әзірлігінің төмендігі туралы айтқанда, оны қажетті материалдық базаның жоқтығымен және білікті мамандардың жетіспеуі себептерімен байланыстырады. Бұнымен келісуге болады. Ал спорт базасы және дене дайындығы бойынша мамандары бар бөлімшелер, ондайы жоқ бөлімшелермен салыстырғанда, еш нәрсемен көзге түспейді.

Біздің пікіріміз бойынша, бұндай жағдай дене дайындығы мәселелерін реттейтін бұйрықтар мен нұсқаулықтар ескеріле отырып, органға қызметке алу, атақ беру, жоғары лауазымға бекіту үшін дене дайындығы деңгейін де ескеру маңызды.

Бірақ кадрлардың жетіспеуіне байланысты бұның бәрі жай қала береді.

Іс жүзінде тек қана бұйрықтар және өкімдер арқылы қызметкерлердің дене дайындығын тиісті қажет деңгейде қамтамасыз ету мүмкін емес. Дене дайындығын жетілдіруде саналылық қажеттілікті қалыптастыру

керек. Біздің ойымызша, ең үздік дене дайындығы бойынша бағдарлама – бұл қызметкерлердің өздерінің қызығушылығы. Адам белсенді жан ретінде өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеуге мүмкіндігі бар. Адам өзін-өзі тану жолымен ғана өзіндегі деңгейді арттыру, осы арттыру барысында қандай нәтижелерге жеткені туралы өзі ғана біледі.

Дене шынықтыру мәдениетімен шұғылдану қызметкерлердің кәсіби дайындығының басты құралы болып саналады. Қажетті дене дайындығы деңгейі қызметтік борышы, міндеті және нормасы болу керектігін, қызметкердің қызметте жоғары лауазымға жылжығанда қызметкердің жауынгерлік және дене дайындығы деңгейі ескерілетінін қажет қылу керек.

Ішкі істер органдарында дене дайындығының жағдайына әлеуметтік-экономикалық құқықтық актілердің болмауы әсер етіп, дене дайындық құралдарымен жоғары жұмысты және ауруларға қарсы тұру қабілеттілігін дамытпады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында заңдылықтың қатаң сақталуын қамтамасыз ету негізгі міндеттердің бірі болып саналады, қандай болмасын құқық бұзушылықты және оны туғызатын себептерін жою болып табылады. Бұл мәселелерді шешу жолында ауырлық ішкі істер органдары қызметкерлеріне жүктеледі.

Қызметтік-оперативтік міндеттерін орындау жағдайлары ішкі істер органдарының жеке құрамынан жоғары талап қояды.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің арнайы және дене дайындығы деңгейі жоғару болу керек. Ішкі істер органдары қызметкерлері үшін заңдылықты сақтап іс жүзінде өзін-өзі қорғау әдістерін қолдана білу маңызды болып табылады.

Іс-тәжірибе көрсеткендей, қылмыстық әрекетті болдырмау бойынша қандай болмасын операцияның аяқталу кезінде әртүрлі оқиғалар орын алуы мүмкін. Өкінішке орай, қылмыскермен кездескенде біздің қызметкерлер әрекеттердің орындалуын дұрыс білмегендіктен жарақат алып және қаза болғандар да бар. Сонымен

ПО қызметкерлеріне техника-тактика әрекеттерін жетілдірген түрде игеруі қажет.

Қызметкердің тек қана дене дайындығына ғана емес, сонымен бірге батылдық, жүректілік, төнген қауіпті біліп және өзін-өзі қолында ұстап тұрып жедел түрде дұрыс шешім қабылдап қарсы әдістер қолдану бойынша талап қойылады.

Қазақстан Республикасы ПМ Қостанай академиясы тыңдаушыларын өзін-өзі қарусыз қорғау жағынан дайындауда соққы техникасын, қаруланған қарсыластан қорғану тәсілдерін, лақтыру техникасын қамтитын негізгі түрі - практикалық сабақтар болып табылады.

Самбо бойынша сабақтарда іс жүзінде кездесетін нақты әр түрлі жауынгерлік жағдай жасалады: шұғылданатындардың алдын ала игерген қозғалыс дағдыларын жүзеге асыру мүмкіндігі бар, тактикалық және техникалық дайындықты пайдаланып, әдістерді қолдануға болады.

Оқуға қабылдау емтихандарды талдау ҚР ПМ оқу орындарына түсетін талапкерлердің дене дайындығы деңгейі жеткіліксіз екенін көрсетеді. Оқуға түсудің алдында спорттық дайындығы бар тыңдаушылар ЖОО-да оқуға дейін дене дайындыққа назар көп аудармағандарға қарағанда өзін-өзі қорғау әдістерін жақсырақ меңгереді.

Лақтыру техникасы күрделі қимыл үйлесіміне жатқан соң (акробатика, қауіпсіздендіру және өзін-өзі қауіпсіздендіру әдістері, лақтыру техникасының әдістері) оны игеру үшін біраз уақыт кетеді, осымен байланысты қимылдар механика түрде игеріледі.

Қандай болмасын қозғалыс дағдысын автоматтандыру үшін техникалық әрекетті жүйелі, күрделендірілген жағдайда және жылдамдықпен көп рет қайталау керек.

Тыңдаушы осы әрекет тек қана әрекетті ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырушы психологиялық жағын да қамтитынын түсінбейді. Бұған жататындар: қажеттілігінің пайда болуы, мәселені талдау және нақтылау, заң шеңберінде мәселені дұрыс шешу.

Тыңдаушылардың кәсіби-психологиялық тұрақтылығын дене дайындығысыз арттыру

– күрделі және қауіпті жедел-қызметтік жағдайда техникалық дайындықты жоққа шығарып қателіктерге келтіру мүмкін, бұл қауіпті және көзге көрінбейтін ақау. Кәсіби-психологиялық тұрақтылығын және дене дайындығын бірге қоса арттырып тұрса ғана күрделі кәсіби қызметтік жағдайда өзін-өзі қорғау әдістерін қолдана білетін тыңдаушыны маман ретінде тәрбиелеуге болады.

Бұл үшін тыңдаушылардың кәсіби-психологиялық дайындығын арттыру үшін сабақтарда барлық мүмкіндіктерді пайдалану қажет.

А. Дистерверг: «Білім мен адамның дамуы адамға жай немесе хабар ретінде берілмейді. Тек өз күшін салып қана оған жетуге болады», дейді. Бұл жағдайда тыңдаушының өзін-өзі тәрбиелеу мәселесі айтылады [1, 133 б.].

Тыңдаушылар қойылған мәселеге жауапты өзінен іздеу керек. Оқытушы тыңдаушының дамуына және таңдаған кәсібіне қажет қасиеттерін дамытуға және жетілдіруіне арналған іс-әрекетіне бағыт-бағдар беру керек.

Болашақ ПО қызметкерлері өзін-өзі қолда ұстай білу, өзінің құштарлығын баса алатын, өзінің ерлігін және санасын қажет бағыт-бағдарға түсіре білетін болу керек. Өз-өзіне ие болуда үлкен рөлді саналық түрде өзін-өзі қолда ұстай білуі атқарады. Сабақ кезінде әр түрлі жағдайды нақты жағдайға ұқсас қылып тыңдаушылардың назарын біліктіліктен дағдыға бағыттау [2, 24 б.].

Дене дайындығы барысында самбо күресі тәсілдерін игеру кезінде сабақтың ұйымдастырылуы өте маңызды болып табылады. Сабақтың дайындық бөлімін өткізу барысында суырыпсалмалық түрінде жарыстарды, ойындарды өткізу, жылдамдыққа және уақытқа жаттығуларды орындау.

Тыңдаушыларға оқу материалын беру кезінде оқытушыға тәсілді бөліктеріне дұрыс бөліп, жеңілден күрделіге деген қағиданы сақтап, нақты жағдайда берілген тәсіл немесе әрекет қалай орындалатыны туралы жеткізу керек.

Педагогикалық қызметтің тәжірибесіне

қарасақ, бірінші курста базалық білімдер беріледі, акробатикалық элементтер, оқу сабағы кезінде жарақатты болдырмау мақсатымен қауіпсіздендіру және өзін-өзі қауіпсіздендіру тәсілдері және қарапайым әдістер игеріледі. Екінші курста өткен материал пысықталады, тыңдаушылар жаңа әдістерді игереді. Үшінші курста үйренген әдістерді жылдамдықпен, тапсырмаларды күрделі әр түрлі жағдайда орындап, дағдылы қимыл деңгейіне дейін жеткізеді.

Төртінші курста өткен материал пысықталып, нақты жағдай ескеріліп тапсырмалар беріледі, психологиялық дайындыққа және самбо әдістерін заң шеңберінде қолдануға аса назар аударылады.

Болашақ ІІО қызметкерлерінің кәсіби деңгейін арттыру үшін, іріктеген кезде дене дайындығы жағынан жоғары, спорттық санатын орындаған абитуриенттерді қабылдау дұрыс болып табылады.

Сабақ кестесін құрастырған кезде оқу материалын дұрыс бөліп, оқытушы әдістемелік жағынан оқу материалын әзірлеп тыңдаушыларға ұсынады.

Оқу материалын жоспарлаған кезде тақырыптардың өзара байланысы туралы, олардың бөлінуі туралы және үйрену кезегі туралы есте сақтау керек.

Мәселен, соққы техникасын немесе қаруланған және қарусыз қарсыластан қорғану әдістерін игеруге кірісу алдында сабақта жарақат алуды азайту мақсатымен тыңдаушы лақтыру техникасына үйрену курсына өту қажет [3, 68 б.].

Тыңдаушыларды сауықтыру, спорт шеберлігі деңгейін арттыру, болашақ кәсібіне дайындау мақсатымен спорт секциясында үнемі шұғылдануға тарту және спортпен айналысудың тәрбие рөлі үлкен екенін есте сақтау керек.

Дене дайындығымен үнемі шұғылдану жедел-қызметтік міндеттерін тиімді шеше алатын, сонымен бірге ерекше жағдайда (қауіпті қылмыскерлерді ұстау, топтасып бағынбағанда және жаппай тәртіпсіздік кезінде заңдылық пен құқықтық тәртібін қамтамасыз ету, күрделі жағдайда азаматтарға көмек беру) ішкі істер органдарының білікті, жан-жақты дамыған мамандарын тәрбиелеуге сеп береді.

Дене дайындығы салауатты өмір салтын қамтамасыз етіп, алған білімді пайдалану және мамандығы бойынша практикаға енгізуге себін тигізіп, тұлғаның моральдық-жігерлігін тәрбиелеп, кәсібіне байланысты қозғалыс дағдыларын қалыптастырып, организмді нығайтады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Дистерверг А. О природосообразности и культуросообразности в обучении // Народное образование. - 1998. - №7. - С. 133.

2 Построение процесса обучения боевым приемам борьбы: методические рекомендации. – М.: ЦИиНМОКП МВД России, 1998. – С. 67.

3 Нургалиев Ш.К. Древнеказахское боевое искусство «Жудырыктасу» в современной интерпретации: учебно-методическое пособие. - Костанай, 2013. - С. 68.

РЕЗЮМЕ

Акильбеков А.А.,
Утенов Б.К.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

**РЕШАЮЩИЕ ФАКТОРЫ
В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ
СЛУШАТЕЛЕЙ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ МВД РК**

В статье рассмотрены проблемы изучения приемов самозащиты - борьбы самбо, также сложности при освоении приемов бросковой техники и воспитания психологической подготовки слушателей.

RESUME

Akilbekov A.A.,
Utenov B.K.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**DECISIVE FACTORS IN THE INSTRUCTION
AND UPBRINGING STUDENTS
OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS
OF THE IAM OF THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN**

The article considers the problems of studying self-defense techniques of sambo, also difficulties in mastering the throwing techniques and upbringing psychological training of students.

Б.Т. Абдықалықов

Қазақстан Республикасы ИМ
Қостанай академиясы

Сотталғандарды бостандыққа шығуға дайындаудың кейбір мәселелері

Аңдатпа. Мақалада автор сотталғандарды бостандыққа дайындаудың кейбір мәселелерін қарастырған. Сотталғандарды бостандыққа шығуға дайындау жұмыстарын жүргізуде қалыпты бейімделуін қиындататын жағдайлар жөнінде мәлімет берген.

Түйін сөздер: тәрбиешілер, тәрбиеленушілер, әлеуметтік рөлдер, сотталғандарды қоғамнан оқшаулау.

Қылмыстық жауапкершілікке тартылған жазасын өтеуші сотталғандарды түзеу және тәрбиелеуді түсіну және іске асыру өте күрделі мәселе болып табылады. Мұндағы басты міндет жазасын өтеу барысында сотталғандардың жеке басын қайта қалыптастыру, қоғамға қарсы көзқарасын, әдеттері мен дағдыларын өзгерту, азаматқа лайықты өнегелілік қасиеттерді олардың бойына сіңіру болып табылады. Ерте ме, кеш пе, әйтеуір бір уақыты келген кезде жазасын өтеп жатқан сотталған азаматтардың бостандыққа шығатындығы да бәрімізге аян. Мақалада қарастырылатын мәселелер осындай азаматтардың бостандыққа шыққаннан кейін қоғамдағы өздерінің орнын қалай таба алатындығы жайында болмақ. Жазасын атқару мекемесіндегі түзеу және қайта тәрбиелеу сотталғандардың қолданыстағы заңдарды орындауға, қоғамдық тұрмыс ережелерін бағалай білуге, еңбекке деген адал көзқарасты қалыптастыруға, бостандыққа шыққаннан кейінгі жүріс-тұрыста міндетті түрде орындалуы талап етілетін қарапайым ережелерді бойларына сіңіруге бағытталған. Адамзат баласының алдындағы қиындықтарды жеңе білуге тәрбиелеу - педагогиканың маңызды ережелерінің бірі болып табылады. Сондықтан, сотталғандардың кездескен қиындықтарды, соның ішінде босап шыққаннан кейін кездескен қиыншылықтарды жеңе білуге тәрбиелеп, оларды шешу жолдарын табуға үйрету негізгі мақсатқа айналады [1, 248 б.].

Сотталғандарды бостандыққа шығуға дайындау жұмыстарын жүргізгенде адамдардың қалыпты бейімделуін қиындата түсетін кейбір объективті жағдайлар бар. Бас бостандығынан айыру орындарында болған

сотталғандарға және олар босап шығып қосылатын қоғамда өзара дұрыс қарым-қатынас орнату ерекше қиын жағдайда өтеді, әсіресе әлеуметтік жұмыстың күрделілігімен ерекшеленеді. Сотталғанның отбасымен, ағайын-туыстарымен, таныстарымен, бұрын жұмыс жасаған әріптестерімен көптеген әлеуметтік-пайдалы байланыстары әлсіреп бұзылады. Осындай жағдайлардың зардабын жеңілдету мақсатында, заң бойынша әр түрлі шаралар алдын ала көзделген: сотталғандар сырттан қосымша заттар, сәлемдемелер алады, азаматтармен кездесуге мүмкіндік беріледі, хат жазысып тұрады. Әрине, бұл шаралар тұрақты ұзақ кездесіп тұруды ауыстыра алмайды. Соңғы жылдары Қылмыстық-атқару кодексіндегі жеңілдіктер түрі едәуір кеңейтілген.

Заң бойынша бірінші рет сотталғандармен бас бостандығынан айыруға бұрын сотталғандарды бөлек ұстау шарасы қарастырылған. Бірақ қазіргі уақытта мекемелердегі топтастыру әдісі әр түрлі сотталғандардың жеке басының ерекшелігін түгелдей ескере алмайды. Кей жерлерде бірінші рет сотталғанмен бірге бірнеше немесе әдейі қасақана саналы түрде қылмыс жасаған қауіпті қылмыскер болуы мүмкін. Қасақана қайта қылмыс жасаған сотталғандардың басқаларға кері әсер ететіндігі белгілі жағдай. Екіншіге қарағанда, бірінші жаза өтеп жүрген басқаларға кері әсерін күштірек тигізеді [2, 163 б.].

Бейімделуді ауырлататын екінші қиындық - ол сотталғандардың көптеген жағдайда өмір дағдысынан айырылуы, өз бетімен шешім қабылдай алмауы, өз қаржысын жұмсауды жоспарлай алмауы, өйткені олардың қолында ақша жоқ, барлық күн тәртібін мекеме әкімшілігі белгілейді, күнделікті өмірде басқа азаматтар сияқты өзін баспанамен, киіммен, азық-түлікпен қамтамасыз етуді ойламайды. Олар өз бетімен шешім қабылдаудан алшақтайды, яғни бостандықтағы өмірден біртіндеп алшақтай береді.

Бостандыққа шыққаннан кейін ұйымдардың, кәсіпорындардың кейбір лауазымды адамдарының оларға сенбегендігінен жұмысқа алмау сияқты мәселелер пайда

болуы мүмкін. Сонымен қатар, мұндай адамдар, әсіресе кәмелетке толмағандар, әлеуметтік қоршаудың кері әсеріне бейім тұрады. Сондықтан кәмелетке толмағандар бостандықтағы өмірдегі тұрмысын жөнге салудағы және жаңа әлеуметтік рөлін игерудегі көмекке өте мұқтаж болады.

Сотталғандардың жазасын өтеу барысында олармен түзеу және қайта тәрбиелеу жұмыстарын жүргізгенде бостандыққа шығарудың алдындағы психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық дайындық кезеңіне аса көңіл бөлу керек.

Бостандыққа шығарылуға жататын сотталғандармен түзеу мекемесінің әкімшілігі жүргізетін тәрбиелік сипаттағы шараларға тоқталайық. Ең алдымен түзеу мекемесінің әкімшілігі осындай тұлғалармен құқықтық мәселелері бойынша және қоғамдық тұрмыс тәртіптері тақырыптарына арналған әңгімелер өткізеді. Кейбір түзеу мекемелерінде сотталғандарды ұстау жағдайын өзгертуге байланысты босатуға дайындайтын арнайы жасақтар құрылып, сотталғандардың сол жасақтарда босатылғанға дейінгі уақыт аралығында жазасын өтеуі қарастырылған. Осы жасақтардағы жұмыс барысында сотталғандылықтың құқықтық салдары, сотталғандылықтың алынып тасталуы мен жойылуының негіздері және тәртіптері туралы мәліметтер беріліп түсіндіріледі. Осындай тәрбиелік-кенестік әңгімелесулер сотталғандардың бостандыққа шыққаннан кейінгі қоғам алдындағы жауапкершілік сезімінің күшейуіне, олардың міндеттері мен құқықтары және олар қатаң сақтауға тиісті болып табылатын жүріс-тұрыс ережелері туралы ұғынуға өзінің септігін тигізеді. Осылайша сотталғандарға тәртіптің талаптарын қолдану және орындалуын қадағалау, еңбекпен тәрбиелеу, кәсіптік және жалпы орта білім беру, саяси-тәрбиелік жұмыстарды жүргізу сотталғандарды жазаны өтеу барысында түзеу және тәрбиелеу, соңында оларды бостандықтағы өмір жағдайларына бейімдеудің дайындық кезеңін ұйымдастырудың негізі болып табылады. Қазіргі кезде түзеу мекемелерінде Сотталғандарды бостандыққа шығуға дай-

ындауда қолданатын іс-шаралардың бір бағыты ретінде түзеу мекемелеріндегі сотталғандардың бұқаралық-ақпарат құралдарына қол жеткізу, газет-журналдармен қамтамасыз етілу, қоғамда болып жатқан өзгерістер мен таныс болу, ұлттық арналарда жүргізілетін жаңалықтардан хабардар болу, телебағдарламаларды қарау шаралары кеңінен қолға алынған. Түзеу және тәрбиелеу үрдісінің барысында бостандыққа шыққандардың жаңа әлеуметтік ортаға, еңбек ұжымына, тұрмыстағы өзіне ең таяу тұрған әлеуметтік ортаға бейімделуінің, ол ортаның талаптары мен өнегелік құндылықтарын қабыл алуының, жаңа әлеуметтік рөлдерді игеруінің нәтижесі әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық алғы шарттарды қалыптастыруына септігін тигізеді. Сонымен қатар, сотталғандарды бостандықтағы өмірге дайындау олардың бейімділік қабілетін жетілдіру, тек оның өнегелілік тәрбиесіне, тәртіптілік пен ерік-жігер сапасын қалыптастыруға негізделіп қана қоймай, сонымен бірге жазасын өтеп шыққаннан кейін сотталғандардың қоғамнан шеттетілгендер жағдайында қалмайтындарын, олар бостандыққа шыққаннан кейін тап болуы мүмкін нақты қиындықтарды түсіндіруге және оларды бұл қиындықтарды жеңе білуге үйретуге бағытталуы тиіс [3, 191 б.].

Сотталғандарды қоғамнан оқшаулау олардың кейбіреулерінің психикалық жай-күйіне жағымсыз әсер етіп, олардың бойында енжарлықты, күйгелектікті, жан-күйзелісі жағдайын қалыптастыратындығы бізге белгілі. Осындай жай-күйдің ең алдымен қоғамнан, отбасынан, туысқандарынан қол ұзушілік сезімімен түсіндірілетіндігін қазіргі таңдағы тәжірибе де көрсетіп отыр. Сондықтан, бас бостандығынан айыру мерзімі қаншама ұзақ болса, бостандыққа шыққан тұлғалардың да еркіндіктегі өмір жағдайларына бейімделуі де соншалықты күрделі жағдайда орын алатындығы түсінікті. Кей жағдайда сотталғандардың бостандықтағы өмірге бейімделе алмай, қайталап қылмыс жасауына себепші жағдайдың туындауына қоғамның да әсері бар. Себебі кез-келген

өндіріс орны, еңбек ұжымы жұмысқа орналаспақшы болған азаматтың бұрын қылмыстық жауапкершілікте болғанын білетін болса, оларға сенімсіздік танытып, жұмысқа қабылдануына кедергі болады. Осы жағдайды, қоғам тарапынан жасаған қылмысының қандай күйде және қалай жасағандығын, жасаған қылмысының мотивін ескермей асығыс шешім қабылдау деп түсінемін. Міне осындай еңбек етуге құштарлығы бар, бұрын сотты болған азаматтардың түзеу мекемесіне қайта оралуына, елімізде қылмыстылықтың өсуіне қоғамның белгілі бір деңгейдегі әсері бар. Бүгінгі таңда түзеу мекемелерінен босап шыққан сотталғандарды әлеуметтік бейімдеу орталықтарының жұмысы қолға алынып, дұрыс бағытта жүргізілуде. Алайда, әлі күнге дейін мұндай орталықтардың саны жеткіліксіз. Осы жағдайлардың салдарынан туған-туысқандары дұрыс қабылдамай, олардан бас тартқан, сотталғандардың барар жері болмай, қайтадан қылмыстық әрекетке барып жатады. Осы тұрғыдан алғанда С.А. Салауатдиновтың: «Сотталғандар түзеу мекемесіндегі өмірге әбден бой үйретіп, бостандықтағы өмір жағдайларынан тым алшақтап кетуі, кейде тіпті олардың өзге өмір салтын есіне де алмай, қандай да болмасын өзгерістерден қорқуы, ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырудың айтарлықтай кемшілігі болып табылады. Түзеу мекемелері жекелеген жағдайларда осындай тұлғалар үшін жапа шектіруші сапасынан айырылады және ондай тұлғалардың түзелуінде жоғарғы деңгейдегі қиындықтар пайда болады» - деп атап көрсетуінен көп нәрсені аңғаруға болады [4, 76-88 б.].

Қорыта келгенде, жоғарыда қарастырған жағдайды өзгертудің ең тиімді құралы, тәрбиелеушілер сотталғандардың болашағына қамқорлық жасауы, олардың бойында мемлекетке, қоғамға деген дұрыс көзқарасты қалыптастыру. Сотталғанды бостандыққа шыққаннан кейін пайдалы жұмысқа оралуға бағыттау және жұмыспен қамтамасыз етуді басты міндет деп санау қажет. Осындай тәрбиелік нысандағы жұмыстар тәрбиешілер мен тәрбиеленушілер арасында жағымды өнегелік-психологиялық жағдайдың

қалыптасуына себепші болады, ол өз кезегінде сотталғандардың көңіл-күйіне жағымды әсер етіп, олардың бостандықтағы өмірі үшін тиянақты жағдайды қалыптастырады деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Яковлев А.М. Преступность и социальная психология. - М.: «Юридическая литература», 1971. – 248 с.

2 Михлин А. С. Проблемы досрочного освобождения от отбывания наказания. -

М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. – 152 с.

3 Казначеев В.П. Современные аспекты адаптации. – Новосибирск: Наука, 1980. – 191 с.

4 Салауатдинов С.А. Социальная характеристика длительных сроков лишения свободы как меры уголовного наказания // Актуальные проблемы уголовного права и криминологии. – М.: Всесоюзн. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1981. – С. 76-88.

РЕЗЮМЕ

Абдыкалыков Б.Т.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ПОДГОТОВКИ ОСУЖДЕННЫХ
К ОСВОБОЖДЕНИЮ**

В статье автор рассматривает некоторые проблемы подготовки осужденных к свободе.

RESUME

Abdykalykov B.T.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**SOME PROBLEMS OF TRAINING
CONVICTS TO LIBERATION**

The author considers some problems of training convicts to freedom.

А.Е. Мукажанов
құқық магистрі

А.А. Қаражан
құқық магистрі

Қазақстан Республикасы
ІІМ Қостанай академиясы

Қоғамдық қатынастарды гуманизациялау жағдайларындағы зорлықтың шектері

Аңдатпа. Мақалада қоғамдағы зорлықтың мәселелері, сонымен қатар зорлықтың түсінігі қарастырылады. Қазақстан Республикасы ішкі және сыртқы саясатында зорлықты болдырмау саясатын жүзеге асырады. Ал мемлекеттік зорлық-зомбылық азаматтық қоғамның дамуына, ашықтығына, төзімділігіне және демократиялық жетістіктерге жетуіне байланысты шектеліп отыруы тиіс.

Түйін сөздер: зорлық, зорлықсыз, қоғам, қатынас, мемлекет, либералды демократия, экономикалық қоғам, әлеуметтік қоғам, азаматтық қоғам.

Либералды демократия дегеніміз – ең алдымен адам бостандығы, ал мемлекет осындай жағдайда, Дж. Локтың пікірі бойынша, түнгі күзетші міндетін орындап, азаматтардың ұйқысын күзетуі тиіс. Қоғамдық қатынасты демократияландыру, бірінші кезекте, тұлғаға белгілі бостандық беру, мемлекеттің қоғамға қысым жасамауын көздейді. Қазіргі заман қоғамында тұлғаның осындай бостандығы мүмкін бе? Бізге Қазақстанның демократиялық қоғам құру жағдайында бұл мәселе өзекті болып табылады. Либералды демократияның теориялық принциптерін, оның ішінде тұлғаға заңды мемлекеттік зорлықтың әсерін әлсіретуді тәжірибеде қалай іске асыруға болады? Біздің жағдайда, әрине, тарихи дамуымыздың, ұлттық мінез бен діліміздің ерекшеліктерін, демократиялық дәстүрлердің жоқтығын ескермеуге болмайды. Заңды болса да, біздің қоғам мен мемлекетіміз қандай шамаға дейін тұлғаға қатысты зорлықтан бас тартуы мүмкін? Және де зорлыққа жағымсыз құбылыс ретінде ғана қарау қажет пе? Зорлық (мәжбүрлеу), нақтырақ айтқанда, қоғам мен тұлғаның игілігіне қатысты қолданады емес пе? Алайда «зорлық» түсінігінің жағымсыз эмоциялық-адамгершілік реңі бар екені анық. Бірақ, сонымен қатар, қоғамдық сана адамгершілік жағдайында ақталған зорлыққа жол береді. Қоғам қылмыскерлерге қатысты, қоғамда тұрақтылықты сақтау үшін және т.б. жағдайларда мемлекеттік зорлықты қолдайды және осындай зорлық легитимді, яғни заңды болып саналады. Осы

орайда зорлықты, оған деген қоғамдағы теріс көзқарасты ескере отырып, ақтау мүмкін бе және оны қолдануда мемлекет пен қоғам қандай шектеу қоя алады деген сұрақтар туындайды.

Осындай сұрақты И.А. Ильин да қояды. «О сопротивлении злу силою» атты трактатында ол зорлық пен күштеп мәжбүрлеу түсініктерін ажыратады: біріншісін қабылдамайды, екіншісін ерекше жағдайларда қабылдайды. И.А. Ильин адамгершілік жағынан орынды деп табылған күштеп мәжбүрлеуді зорлау деп санауға болмайды деп есептейді және оған жаңа атау беруді ұсынады – мәжбүрлеу немесе бұлтартпау. Бұл терминді енгізу қажеттілігін ол екүшті шарттар жиынтығымен (сөз нағыз жауыздық туралы болуы тиіс, ол дұрыс қабылдануы тиіс, басқа да кедергі жасау амалдары болмауы тиіс және шешім қабылдайтын адам сүйіспеншілікпен шабыттандыруы тиіс) дәлелдейді, себебі оларды еш уақытта растау мүмкін емес және әрқашан теориялық тұрғыда қарсылық білдіруге болады [1].

Л.Д. Троцкий зорлықсыз зорлыққа қарсы тұруға болмайтынын дәлелдеуге тырысады. Болашақ қоғамды әлеуметтік қайшылықсыз, зорлықсыз және жалғандықсыз суреттейді. Алайда оған революциялық, яғни зорлық құралдарымен ғана жету мүмкін дейді. Троцкий үшін зорлық пролетариаттың революциялық зорлығы ретінде орынды [2].

Зорлық түсінігінде екі қарама-қарсы көзқарас бар – кең (абсолюттік) және тар (прагматикалық), әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. А.А. Гусейнов кең мағынада зорлықты адамды барлық нысанда және түрінде, тікелей ғана емес, жанама түрінде де, физикалық қана емес, экономикалық та, саяси, психологиялық және басқа түрінде де басып тастау деп есептейді. Сонымен қатар тұлғалық дамудың кез-келген жағдайын шектеу басып тастау болып табылады, оның себебі басқа адамдарда немесе қоғамдық институттарда. Сөйтіп, зорлық жауыздықтың синонимі болып табылады, оған кісі өлтірумен қатар өтірік,

екі жүзділік, басқа да адамгершіліктен кету қасиеттері жатады. Зорлық ұғымының кеңейтілген түсінігінің бағалығы – оның моральдық өлшеміне маңызды мағына беретінінде. Бірақ оның екі кемшілігі бар: зорлық феномені өз маңызын жоғалтады; оны мойындамау адамгершілікке дәрменсіз үйрету нысанына айналады. Бұл көзқарас бойынша, адамгершілік жағынан зорлықты қолдану орындылығы туралы сұрақ жоққа шығарылады.

Әдетте зорлық адамдардың бір-біріне келтіретін физикалық зақымдарға немесе экономикалық шығындарға әкеліп соғады және оны дене зақымы, кісі өлтіру, тонау, өртеу және т.б. деп түсінеді. Бұл көзқарас бойынша зорлық өзінің ерекшелігін сақтап, моральдық жауыздық түсінігінде толықтай жоғалып кетпейді. Оның кемшілігі зорлықтың адам тәртібіне сыртқы шектеу қою деп түсініліп, адамның тәртібінің ішкі мотивациясымен байланыстырылмайды. Зорлық құбылысын мотивацияны ескермей түсіну мүмкін емес. Мәселен, сынған қолдың ауруы бар. Полицей қызметкерінің таяғынан тиген ауру бар. Дене бітімі мағынасына қарай, олардың арасында ешқандай айырмашылық болмауы мүмкін. Ал адамгершілік мағынасынан алғанда айырмашылығы мол [3].

Зорлауды анықтаумен байланысты мәселелер, оны адамдар арасындағы әмірлі-жігерлі қатынастардың бір түрі ретінде қарастырса, шешіледі. И. Кант күшті «үлкен кедергілерді жеңу қабілеті» деп анықтады. «Өзіндей күшке ие болған кедергіні жеңе алған күш билік деп аталады» [4].

Адамдардың өзара қарым-қатынасындағы билікті басқа адам үшін шешім қабылдау, бір еріктің басқа ерік арқылы күшеюі деп анықтауға болады. Зорлық адамның басқа адамды билеуін, үстемдігін қамтамасыз ететін тәсілдердің бір түрі болып табылады. Оның негіздемелері әр түрлі болуы мүмкін: а) ерік жағдайындағы нақты артықшылық, мәселен, патерналистік билік, әке билігі; б) алдын-ала келіскен өзара шарт, мәселен, заң билігі мен заңды басқарушылар билігі; в) зорлау, мәселен, басқыншы, жаулап

алушы, зорлаушы билігі.

Зорлау — мүлдем мәжбүрлеу емес, жалпы меншік пен өмірге залал емес, бұл сондай басқалардың еркіне қарсы бағытталып жасалған мәжбүрлеу мен зақым келтіру. Зорлау - адамның еркіндігін басып алу, оның ерігіне қол сұғушылық. Зорлау түсінігінде екі маңызды кезең бар: а) бір ерік басқа ерікті басып, өзіне бағындырады; б) физикалық мәжбүрлеу, сырттай шектеп әсер ету жолымен жүзеге асырылатын нәрсе.

Зорлық түсінігі жеткілікті қатал және нақты мазмұнға ие, оны кез-келген басқа нысанмен теңестіруге болмайды. Зорлықты белгілі қоғамдық қатынас нысаны ретінде, бір жағынан, адамның табиғи-сезіктілік қасиеттерінен, ал екінші жағынан, қоғамның басқа да мәжбүрлеу нысандарынан, атап айтқанда, патерналистік және құқықтық нысандарынан ажырату керек.

Зорлықтың ұсынылған анықтамасы оның нысаны мен көріністерінің адамгершілігі жағынан орынды екені туралы сұрақтарды дәлелді талқылау үшін ашық болып қала береді. Себебі зорлықтың орынды болу мәселесі жалпы еріктің еркіндігімен емес, оның адамгершілік тұрғысынан айқындылығымен, оның жақсы немесе жаман ерік ретіндегі нақты мазмұндық сипаттамасымен байланысты [3, 446 б.].

Зорлық озбырлықпен басып алу деген көзқарасты ескерсек, зорлық ерікті демократиялық қоғамда болмау керек деген тұжырым туындайды. Себебі, демократияның мақсаты адам бостандығы ең жоғарғы құндылығы болып табылатын қоғамды құру. Бірақ қандай да болмасын мемлекет зорлықсыз өмір сүре алмайды. Сондықтан, демократиялық мемлекеттер жоқ, себебі осы екі түсінік бір-бірін жоққа шығарады. Бірақ ол зорлықты моральды жауыздық ретінде қарастырса ғана орын алады. Бірақ зорлық бүкіл қоғам үшін және әр адам үшін игілік болуы мүмкін бе? Егер ата-анасы баланың еркіне қарсы оқуға мәжбүрлесе немесе сот, мемлекеттік орган кінәлі болған бір белгілі поп-жұлдызына қоғамдық жұмыстарын тағайындаса ол зорлық емес пе? Бірақ қоғам осындай

зорлықты қабылдап, тіпті оны қолдайды емес пе? Сондықтан біз игілік үшін жасалған зорлықты қоғамдық қатынастарда орын алатын ақиқат екенін айта аламыз. Бірақ ол қандай шамада қолданылуы керек, тұлғаға қарсы мемлекеттік зорлықтың шегі қандай және осы шекті кім анықтау керек? Бұл сұрақтарға бір мағыналы жауап жоқ, себебі оған көптеген әлеуметтік, саяси, мәдени, діл және т.б. сипаттағы факторлар әсер етеді. Әр қоғамның зорлыққа жол беру туралы өз түсініктері бар екенін айтуға болады.

Зорлыққа жол беру және оның шектері туралы сұрақ қоғамда ауқымды реформалау, әлеуметтік, саяси және тіпті өнегелік жүйелердің үлгілерін көшіріп алуға ынталану жағдайында өзекті болып табылады. Және бұл ең күрделісі, себебі қалыптасқан нақты стереотиптерді бұзу, қоғам санасын қайта қалыптастыру осындай реформалаудың ең күрделі мәселесі болып табылады. Қоғамдық сананы қысқа уақытта және ел басшысының бұйрығы бойынша өзгерту мүмкін еместігі тарихтан белгілі. Міне, осы жерде елде өлім жазасына тыйым салынады, бірақ тұрғылықты халықтың 80 пайызы оның қолданылуын қалайды; қоғам көптеген қылмыстар үшін жауапкершілікті қаталдатуды ұсынады, ал мемлекет белгілі стандарттарға сәйкестену мақсатында қылмыстық-құқықтық саясатты ізгілендіреді деген сияқты қайшылықтар туындайды. Егер демократиялық мемлекет – көпшіліктің билігі болып табылса, онда неге оның көптеген сұрақтары бойынша пікірі ескерілмейді, ал ол өз кезегінде қоғамның саяси элитасының қоғамды зорлауы болып табылады. Көпшіліктің пікірін ескермей жасаған саяси элитаның іс-әрекеттерін тани отырып, біздің пікірімізше, осындай іс-әрекеттердің таралу шегін білу қажет. Қоғам мемлекет тарапынан жасалған зорлықты қабылдайды, басқаша ол өмір сүре алмайтындығын түсінеді. Мемлекеттің зорлыққа деген көзқарасы үш негізгі белгімен сипатталады: 1) ол зорлықты монополияға алады; 2) оны институциялайды; 3) жанама нысандармен алмастырады. Еңбекті жалпы бөлу

шеңберінде мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету оның ерекше қызметі болған жағдайда, мемлекет қоғамның осылай даму сатысын белгілейді. Осы мақсатпен зорлық жасау құқығы арнаулы топ тұлғаларының қолында оқшауланады және белгіленген тәртіпке сәйкес жүзеге асырылады.

Мемлекетте зорлық институцияланады. Зорлық жасау құқығы заңнамада рәсімделеді. Әдет-ғұрыпқа қарағанда, заңдар өзгеше, таңдаулы жолмен әзірленіп қабылданады. Зорлық қолдануы мүмкін әр жағдайдың заңға сәйкестігі объективті, жан-жақты тергеп, талқылауды көздейтін арнайы рәсім нәтижесінде белгіленеді. Мемлекетпен қолданылатын зорлық ақыл-ой дәлелдеріне негізделеді және әділдікпен сипатталады.

Зорлықты шектеу мақсатында мемлекет тағы бір қадам жасады. Зорлықпен тура күресуді ол оны тудыруға мүмкіндік беретін мән-жайлардың алдын алумен толықтырды. Мемлекеттегі зорлық, көп жағдайда, зорлықты қолдану қаупімен ауыстырылады [3, 454 б.].

Қазіргі заманғы қоғамдар тәжірибесінде негізгі болып табылатын әсер етудің осы үшінші тәсілін қалай саралауға болады деген сұрақ осы күнге дейін даулы болып келеді. Аристотель оны ерекше топқа жатқызды. Адамның еріксіз және өз еркімен жасайтын іс-әрекеттерімен қатар, Аристотель адамның араласқан іс-әрекеттерін атап өткен, оларды адам өз еркімен, бірақ қатал қадағалаумен жасайды, өйтпесе ол өлуі де мүмкін. Мәселен, өзінің жақындарын құтқару үшін, азаптаушының талабы бойынша адамның ұят іс-әрекетке баруын айтуға болады. Гоббс осындай іс-әрекеттерді адам өз еркімен жасады, себебі оның таңдауы болды деп сипаттауды ұсынады. Бірақ өлімнен үрейленуді өліммен теңестіруге болмайды. Осы күнгі зорлыққа қарсы теоретиктердің көбісі, керісінше, осындай іс-әрекеттерді еріксіз әрекеттер қатарына қосуды ұсынады. Олардың пікірі бойынша, зорлықпен қорқытудың өзі зорлық болып табылады.

Мемлекетпен қолданатын зорлықты өз

бетінше, адам тіршілігінің түпкілікті шарты және қорытынды күйі ретінде қарастырсақ, онда ол қолдау таппайды. Мемлекеттік зорлық қаншама заңды, рәсімделген болсын, ол зорлық болып қала береді және осы мағынада да адамгершілікке жатпайды. Оның үстіне, аталған ерекшеліктер зорлыққа серпінділік күші мен әккілік беретін факторлар ретінде түсіндірілуі мүмкін. Зорлыққа деген монополия оның артықшылығына әкеліп соғады [3, 454 б.].

Мемлекеттік монополиясының заңды зорлығына қарсы зорлықсыз теорияның әртүрлі бағыттары бар, олардың өкілдері - Л.Н. Толстой, М. Ганди, М.Л. Кинг және т.б. Мемлекеттік зорлыққа зорлықсыз қарсы тұруда тарихи үш көзқарас қалыптасқан: прагматикалық, ол халықтың жағдайы мен оның күшті мемлекетке қарсы тұруға қабілетсіздігімен түсіндіріледі; шартты, оған сәйкес сыртқы күштің қолдануын талап ететін кейбір жағдайлар туындайды; және соңғысы - абсолютті, ол зорлықты мүлдем жоққа шығарады.

Зорлық қолданбау идеясы қоғамдық сананың түрлі деңгейлерінде түрлі көрініс табады. Зорлық қолданбау идеялары көбінесе теориялық сана деңгейінде жинақталады, ал тұрмыстық сана деңгейінде ол әдетте түсініксіз болады және қолдау таппайды.

Мемлекет пен заңнамаға құндылықтық көзқарас критеріі бойынша зорлық жасамауды қолдайтындарды анархизм және либералды этатизм деп екі топқа бөлуге болады. Сонымен қатар келешекте жүйелі зорлыққа қарсылық анархизмге ауысады. Бірақ зорлыққа қарсылық идеяларының дамуы барысында мемлекетке деген келеңсіз көзқарас өзгеріп, либералды этатизмнің қағидалары басым бола бастайды.

Зорлыққа қарсылықтың құқықтық санасы екі орталық құндылыққа негізделе қалыптасады, олар - өзінің материалдық субстанциясы бойынша біртұтас болатын және тығыз әрекеттесетін адам мен табиғат [5].

Батыс және шығыстың дүниетанымдық ұстанымдарының қайшылығына қарамастан,

шығыс және батыс дүниетанымының зорлыққа қарсы құндылықтары зорлыққа қарсы құндылықтардың біртұтас жүйесіне айналады [6].

Бейбітшілік пен зорлықсыз мәдениет - бұл халықаралық бейбітшіліктің тұрақты дамуына бағытталған және зорлыққа қарсы құқықтық құндылықтарды қамтитын, тұрақты дамуды, қоршаған ортаны қорғауды және әр адамның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін қазіргі таңдағы идеологиялық құрылым [7]. Сонымен бірге, адамгершілік-құқықтық тәрбие бейбітшілік және зорлыққа қарсы мәдениетті орнықтыру үшін маңызды болып табылады.

Сонымен, қазіргі әлемдегі мемлекеттік зорлықтың орын алуы шектері туралы сұрағына жауап беру үшін, келесіні айтуға болады: көптеген демократиялық елдердегі азаматтық қоғам мемлекеттік заңды зорлықты шектеу мүмкіндігіне ие, ол әлеуметтік қарым-қатынастарды ізгілендіру және саяси жүйенің ашықтығына ынталандыратын дүниежүзілік үрдістің әсерінен орын алып отыр. Тарихи дамудың осы кезеңінде зорлықтан толықтай бас тартып, абсолютті зорлықсыздықты орнату ешқандай елдің күшінен келмейді, себебі ол анархияға әкеліп соғады және кейін жаңа зорлықты туғызады. Бірақ зорлықсыздық тұжырымдамасын біртіндеп саяси және әлеуметтік тәжірибеге енгізуге болады деп сенеміз. Саяси-құқықтық дамудың, қоғамдық сананың дамуының, сондай-ақ саясаттың, құқықтың, адамгершілік пен руханилықтың арақатынасын түсіндірудің жалпы беталысы қоғамдық сананың зорлыққа қарсылық тұжырымдаманың шеңберінде дамуға бағытталатынын көрсетеді. БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы 2001-2010 жылдарды Халықаралық әлем мәдениеті мен зорлыққа қарсы онжылдық деп жариялады. Ассамблея ЮНЕСКО-ға мүше мемлекеттерге, үкіметтік емес ұйымдарға, оқу орындарына, шығармашылық қайраткерлерге және т.б. әлем мәдениеті мен зорлыққа қарсылықты дамыту мақсатында жүргізілетін қызмет

түрлерін нығайту, көтермелеу арқылы онжылдықты қолдауды ұсынды.

Қазақстан Республикасы осы жалпы адамзаттық дамудың прогрессивтік беталысынан тыс қалмады. Елімізде қабылданған саяси-құқықтық құжаттарда, біздің пікірімізше, зорлыққа қарсы бірқатар идеялар қамтылған. Қазақстан жаһандық деңгейде зорлықсыз өмір сүру және саяси диалогты нығайтуды қолдайды. Қазақстан сыртқы және ішкі саясатында зорлықсыздық принциптерін іске асыруға ынталанады. Қазақстан халқы өзін азаматтық қоғамның жақтаушысы ретінде жариялайды, бұл ішкі істерге қол сұқпаушылықты және әр адамның өзіндік ерекшелігі мен даралығын құрметтеу болып табылады. Ал мемлекеттік зорлық азаматтық қоғамның дамуына, ашықтылығына, төзімділігіне және қазіргі таңдағы демократиялық жетістіктерге жетуіне қарай шектелуі мүмкін және шектелуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Ильин И.А. О противлении злу силою // Путь к очевидности. - М., 1993. - С. 36-41.
- 2 Троцкий Л.Д. Их мораль и наша // Этическая мысль. - М., 1993.- С. 230.
- 3 Гусейнов А.А., Апресян Р.Т. Этика – М.: Гардарики, 2000. - С. 444.
- 4 Кант И. Критика способности суждения // Кант И. Соч. В 6 т. - М., 1965. - Т. 5. - С. 268.
- 5 Лыкин С.С. Ненасилие (к вопросу о понятии и перспективе ненасильственного развития) // Гуманизм и личность. Сб. науч. трудов. - Коломна, 1992. - С. 12.
- 6 Огурцов А.П. Дилеммы ненасилия // Ненасильственные движения и философия ненасилия: состояние, трудности, перспективы (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1992. - №8. – С. 5.
- 7 Культура мира и ненасилия / отв. ред. Р.Х. Кочесоков. – Нальчик: Кабард.-Балк. гос. ун-т, 2001. – С. 7-8.

РЕЗЮМЕ

Мукажанов А.Е., магистр права,
Қаражан А.А., магистр права
Қостанайская академия
МВД Республики Казахстан

**ГРАНИЦЫ НАСИЛИЯ
В УСЛОВИЯХ ГУМАНИЗАЦИИ
ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ**

В статье рассматриваются вопросы насилия в обществе и его история, а также само понятие насилия. Республика Казахстан стремится воплощать принципы ненасилия как во внешней, так и во внутренней политике. А вот пределы государственного насилия могут и должны ограничиваться гражданским обществом по мере его развития, открытости, толерантности и перспектив достижения лучших демократических образцов современности.

RESUME

Mukazhanov A.E., master of law,
Karazhan A.A., master of law,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**BORDERS OF VIOLENCE IN
HUMANIZATION OF PUBLIC
RELATIONS**

The article considers the questions of violence in society and its history, also the notion of violence itself. The Republic of Kazakhstan tries to personify the principles non-violence, both external and internal politics. But the limits of state violence can and should be limited by civil society as its development, openness, tolerance and prospects of the achievement the best democratic sample of modern democratic

Л.Т. Кинжебаева
магистр филологии

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

К проблемам когнитивной методики преподавания профессионального русского языка для слушателей неязыковых специальностей

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, посвященные проблемам реализации когнитивной методики в обучении профессиональному русскому языку слушателей неязыковых специальностей с целью формирования коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: когнитивная методика, языковая компетенция, коммуникативная компетенция, профессиональная специфика языка, профессиональный русский язык, принцип обучения.

Русский язык как средство межнационального общения и как официальный язык в Республике Казахстан занимает одно из ведущих положений. Функционирующее в обществе казахско-русское двуязычие играет позитивную роль в процессе овладения русским языком слушателями с государственным языком обучения.

В условиях научно-технического прогресса нашего общества все большую роль приобретает формирование высокообразованного специалиста, речь которого соответствует принятым нормам.

Общеизвестно, что язык в целом предназначен для осуществления коммуникации людей в самых разнообразных ситуациях деятельности человека, т.е. основной функцией языка является функция общения (коммуникативная функция), заключающаяся во взаимном обмене высказываниями членами языкового коллектива. И если язык – это орудие (средство) общения, то речь есть производимый этим орудием способ общения, отличающийся конкретностью и неповторимостью, устремленностью к определенной цели, обусловленная ситуацией общения. Несомненно, при этом следует заметить, что речь признается хорошей в том случае, когда она удовлетворяет трем наиболее общим критериям: правильности, точности, эстетичности [1, с. 11]. Развивать у слушателей эти качества, по нашему мнению, помогает правильное употребление русского языка в различных сферах коммуникации.

Актуальность данной темы определяется объективными потребностями в

решении задач современного образования. Развитие личности, её творческой индивидуальности, раскрытие и реализация интеллектуального потенциала обучающегося - всё это становится главным направлением системы профессионального образования.

Традиционные подходы к методике преподавания русского языка не позволяют научить слушателей ориентироваться в правильности использования профессионального русского языка в конкретной ситуации. Одна из главных причин такого положения дел - познавательные затруднения, представляющие собой барьер в понимании, осознанном усвоении, воспроизведении и продуктивном использовании различных элементов языка (построение предложения и т.п.), в осмыслении существенных связей и отношений зависимости между изучаемыми объектами, явлениями и фрагментами описывающего их знания: законами, частными закономерностями и т.п.

Когнитивное направление в науках, изучая процессы, связанные со знанием и познанием, раскрывает новые возможности в решении проблемы представления знаний. Процессы познания отражаются в языке, что доказывает возможность языка действительно оказывать влияние на познавательную деятельность его носителей, о чем свидетельствуют результаты когнитивной методики. Это связано с тем, что базовыми функциями языка являются коммуникативная функция. В основе когнитивной функции заложена возможность быть: а) инструментом мышления и познания; б) средством получения нового знания о действительности; в) средством обработки этого знания; г) формой хранения и передачи знания из поколения в поколение [2, с. 145].

Ценностной установкой когнитивного подхода к обучению русскому языку и методике его преподавания в данной статье является содействие процессам интеллектуального развития личности слушателя как будущего специалиста.

Когнитивная методика - это направление в

обучении, обеспечивающее положительную динамику в развитии профессиональных знаний, умений и навыков слушателей, что определяет профессиональную сторону разрабатываемого подхода в обучении [2, с. 213].

Когнитивная методика основывается на трехкомпонентной модели: интеллект, креативность и обучаемость, а также включает в себя три этапа: приобретение, преобразование и применение информации.

Один из методов когнитивного подхода в изучении русского языка - функциональная стилистика, которая осуществляется на основе применения грамматических правил, изучения научных текстов. Соблюдение требований коммуникативной направленности способствует повышению результативности обучения, т.к. приближает учебный процесс к жизненным ситуациям и, усиливая мотивацию обучения, формирует устойчивый интерес к предмету русского языка. Последнее очень важно, так как известно, что интерес, побуждение к учению – этот важнейший стимул обучения вообще – имеет особое значение при усвоении неродного языка, результативность обучения которому находится в прямой зависимости от степени осознания его необходимости [3, с. 33-51].

Запоминание отдельных слов из лексического минимума еще не обеспечивает коммуникативных навыков. Для этого необходимо практически овладеть нормами грамматики, чтобы уметь строить из этих слов словосочетания и предложения. Без автоматизма в применении грамматических правил обучаемый не может связно выражать мысли, даже зная лексические значения большого количества слов. Автоматизм же достигается тренировочными упражнениями по практическому использованию знаний, полученных на уроках грамматики. Теоретическое усвоение грамматического строя и лексического состава должно постоянно связываться с формированием навыков устной и письменной речи, с речевой практикой учащихся на основе сравнения с родным языком.

Успех реализации этой задачи во многом

определяется уровнем разработки вопроса об учете характера воздействия родного языка на русскую речь как в области фонетики, орфоэпии, так и грамматики. Нет необходимости доказывать, что использование родного языка при чрезмерном увлечении им на всех этапах работы над новым языковым явлением не принесет ощутимой пользы. Опора на родной язык является средством (методом, приемом) обучения лишь при объяснении сведений, имеющих различие в изучаемом и родном языке (например, категория рода в казахском языке), а также при работе над словом, где перевод используется как наиболее экономный прием семантизации тех слов, которые не имеют более доступных способов объяснения их значения на изучаемом языке. При закреплении материала, выработке навыков значение переводного метода значительно ослабевает и вообще может быть поставлено под сомнение. По мере автоматизации навыков при овладении неродным языком опора на родной язык постепенно уменьшается и доводится до минимума.

Активизация всех видов учебной деятельности должна осуществляться комплексно и должна быть направлена на развитие речи слушателя. Это требует подчинения всех ее форм (методов, приемов, выполняемых на уроке заданий) коммуникативной цели обучения. Принцип коммуникативной направленности предполагает такую постановку обучения, при которой обучающие не просто механически повторяют типовые структуры фраз, но и создают свои по законам изучаемого языка, так как «человек пользуется языком в своей речи для выражения не столько прежних, сколько новых, впервые возникающих у него мыслей. Поэтому ошибочно и неправильно упражнять учащихся в воспроизведении лишь изученных предложений и в восприятии и понимании столь же привычных вопросов, утверждений и отрицаний. Развивая у своих учащихся устную речь, преподаватель должен руководствоваться принципом новизны языкового или, вернее, речевого мате-

риала» [4, с. 45-51]. Поэтому накопление материала для речи происходит не только путем овладения речевыми образцами, построенными по известным моделям, но и навыками варьирования этих образцов, навыками трансформации и расширения структурных моделей, лежащих в их основе. Не менее важным условием, обеспечивающим развитие коммуникативных способностей учащихся, является выработка навыка связывать отдельные предложения и располагать их в логической последовательности в соответствии с темой высказывания. Наконец, приближение обучения к живой «творческой речи» достигается соблюдением такого условия активизации коммуникативной деятельности, как привитие навыков использования заученного языкового материала в определенных речевых ситуациях. Не случайно отсутствие навыков строить высказывание в условиях меняющихся ситуаций рассматривается исследователями как проявление искусственного подхода к проблеме овладения языком, противоречащего основным психологическим особенностям формирования речевых навыков. Нет особой необходимости доказывать также, что развитию и обогащению речевых навыков, совершенствованию устной и письменной коммуникации способствует обучение стилистическому анализу и стилистическому конструированию русского текста.

Обеспечение интереса к учению стало одним из важнейших факторов активизации слушателей и оптимизации процесса обучения русскому языку. Практикой передовых преподавателей давно доказано, что язык усваивается при условии использования на уроке интересного и доступного для учащихся данного возраста материала, отвечающего по словарному составу и грамматическим формам потребностям общения. Не случайно в настоящее время заметно повысился интерес к проблеме использования различных средств положительной мотивации изучения русского языка, к которым относят приемы занимательности, ситуативности представ-

ления материала, сообщения и беседы о значении русского языка в нашей стране и во всем мире.

В процессе обучения русскому языку существенным элементом развития языковых компетенций слушателей является расширение и углубление знаний по изучаемой специальности. Учёт этих элементов в процессе обучения способствует осуществлению второй разновидности целей в виде формирования профессиональной компетенции будущих специалистов, способных успешно функционировать в международной сфере. Получение таких знаний даёт возможность выработать у слушателей повышенную восприимчивость к культуре, умение применять определённые коммуникативные стратегии и выступать посредником в межкультурных контактах, эффективно разрешать конфликты, возникающие на почве этнокультурных различий.

Сегодня обучение языку специальности на занятиях по русскому языку в неязыковых вузах необходимо рассматривать как средство передачи социально и профессионально значимой информации, подготовки будущего специалиста к непрерывному образованию. В условиях появления в казахстанских вузах новой дисциплины «Профессиональный русский язык» актуальной становится задача научить слушателей овладеть языком своей специальности, привить навыки и умения эффективного речевого поведения в научной и профессиональной сферах общения. В связи с этим мы полагаем, что научные тексты могут выступить средством формирования у слушателей системы умений и навыков, необходимых для освоения профессиональных компетенций специалиста.

Следует заметить, что до последнего времени при работе с научным текстом, как правило, использовался традиционный лексико-грамматический подход. Это означало, что лексические и грамматические явления в языке рассматривались вне текста, что не позволяло сформировать у слушателей целостное представление о

тексте и содержащейся в нем информации, а значит, не обеспечивало понимание текста. В этой связи, на наш взгляд, основными целями и задачами в обучении слушателей профессиональному русскому языку в ведомственном вузе являются:

- формирование и развитие умений и навыков использования научной литературы по специальности с целью получения информации, способствующей формированию профессиональной компетенции;
- понимание развития информация текста, выработка соответствующей системы коммуникативных умений;
- обучение структурно-семантическому и смысло-лингвистическому анализу научного текста;
- развитие логики мышления на основе научных текстов по специальности;
- умение извлекать из текста необходимую информацию, обобщать и интерпретировать ее с целью использования в процессе учебно-профессионального общения.

Исходя из вышесказанного, для слушателей всех специальностей ведомственного вуза основным объектом обучения представляется научно-профессиональная речь, формирование которой осуществляется на основе изучения научных текстов. При этом основное внимание уделяется:

- 1) полному и точному пониманию научных текстов и извлечению новой информации, требующей адекватного замыслу автора понимания значения термина, которое достигается при помощи соответствующего терминологического словаря;
- 2) формированию и развитию навыков и умений использования научной литературы по специальности с целью получения информации для создания вторичных текстов: конспекта, аннотации, реферата, тезисов, рецензии;
- 3) развитию логики мышления на основе научных текстов по специальности;
- 4) умению определять языковые средства организации текста и использовать их при порождении и аргументации собственных высказываний по теме;
- 5) выполнению системы упражнений,

включающей: предтекстовые упражнения, направленные на снятие возможных языковых и стилистических трудностей, возникающих в процессе чтения, на раскрытие смысловой проблемы текста; текстовые упражнения, направленные на выделение смысловых структур в тексте и понимание единичных фактов, установление смысловой связи между единичными фактами текста, объединение отдельных фактов текста в смысловое целое; послетекстовые упражнения, направленные на обеспечение контроля понимания основного содержания прочитанного текста, развитие умений выражать оценочные суждения о прочитанном [5, с. 36-41]. Следует заметить, что при отборе текстов следует учитывать коммуникативные и когнитивные потребности слушателей, учитывать профессиональную заинтересованность слушателей.

Таким образом, обучение русскому языку занимает особое место в подготовке будущего специалиста, являясь органической частью процесса формирования его профессиональной компетентности.

В заключение следует подчеркнуть: когнитивное обучение следует понимать как активный процесс познания, знания и возможности, полученные при таком

подходе, способствуют развитию высокого уровня интеллекта, формированию творческого потенциала, накоплению практического опыта, необходимого будущему специалисту, формированию необходимого в новых образовательных условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Ушинский К.Д. Руководство для преподавания по «Родному слову» // Собр. соч. В 10 т. Т. 6. – М-Л., 1949. – С. 253.

2 Коренева А.В. Теоретические основы профессионального обучения речевой деятельности студентов - не филологов: монография. – Мурманск: Изд-во МГТУ, 2009. – 418 с.

3 Образцов П.И., Акулова А.И., Черниченко О.Ф. Проектирование и конструирование профессиональной технологии обучения. – Орел, 2005. – 61 с.

4 Клобукова Л.П. Терминологические игры, или Новая лингвометодическая реальность // Мир русского слова. – 2002. – №2 (10). – С. 45-51 // http://www.gramota.ru/biblio/magazines/mrs/28_336.

5 Балабанова Г.В. Структура учебного цикла при обучении профессиональному чтению студентов неязыкового вуза // Вестник Харьковского национального университета. – 2010. – №12. – С. 36-41.

ТҮЙІН

Кинжебаева Л.Т.,
филология магистрі,
Қазақстан Республикасы ИМ
Қостанай академиясы

ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР
БОЙЫНША ТЫҢДАУШЫЛАРҒА
КӘСІБИ ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ
КОГНИТИВТІ ӘДІСІНІҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада коммуникациялық құзырлылықты қалыптастыру мақсатында тілдік емес мамандықтар бойынша тыңдаушыларға кәсіби орыс тілін оқыту барысында когнитивті әдісті жүзеге асыру проблемаларына арналған мәселелер қарастырылады

RESUME

Kinzhebaeva L.T.,
master of philology,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

PROBLEMS THE COGNITIVE
METHODS OF TEACHING
PROFESSIONAL RUSSIAN LANGUAGE
FOR STUDENTS NOT LANGUAGE
SPECIALTIES

The article considers the questions to the problems of implementation the cognitive methods in teaching professional Russian language listeners not language specialties to form a communicative competence.

С.Д. Игликова

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

К вопросу о заголовке как объекте исследования современной лингвистики

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы изучения заголовка как подсистемы текста, триединства содержания, его формы и функции в современной лингвистике.

Ключевые слова: заголовок, заглавие, семантические характеристики, теория словосочетания, этнопсихолингвистика, стилистические приемы и особенности.

В лингвистике, как, впрочем, и в других науках, есть две методики подхода к проблемам: совершенно неизученная проблема рассматривается в рамках традиционной «классической» парадигмы, либо хорошо изученная проблема освещается через призму какого-то нового, только получившего свое признание направления. Понятно, что польза первого подхода состоит в том, что проблема, в принципе, получает освещение. Смысл второго («взглянуть на старое по-новому») заключается в том, что каждый «взгляд по-новому» обнаруживает у исследуемого объекта какие-либо неизвестные ранее черты, неизвестные связи с другими объектами той же самой либо смежной областей. Но, как известно, чем больше мы узнаем, тем больше мы не знаем. Предлагая нам новое знание, новые подходы тем самым порождают новое незнание и заставляют ставить новые вопросы, ответы на которые, в свою очередь, покрывают какую-то новую для науки проблему.

Заголовок не является новым объектом исследования. Особенности, функции, семантика и поэтика заголовка издавна исследуется отечественными и зарубежными лингвистами. Эти исследования в подавляющем своем большинстве выполнены на основе комплексного подхода, интегрирующего достижения литературоведения и лингвистики и направленных на поиск связей между идейным содержанием текста и его языковой формой.

Круг проблем, затрагивающих заголовки в самых общих чертах, можно определить как проблемы, касающиеся статуса заголовка (Л.Ф. Грицюк, Д.И. Руденко, Ю.И. Сватко), его семантических характеристик (В.С. Баевский, А.Н. Бер-

тякова, З.Д. Блисковский, А.А. Брагина, И.Р. Гальперин и др.) и стилистических особенностей (И.В. Арнольд, М.Ю. Навикова, О.Г. Сальникова).

Данные исследования проводились на материале различных языков, а также изучалась специфика заголовков того или иного жанра. Так, рассматривались особенности газетных заголовков (О.А. Ляпина, Шамелашвили, М. Максимова), заголовков поэтических (Л.Ф. Гицюк), прозаических художественных заголовков (Н.А. Кожина, О.Н. Траченко), рекламных текстов (Н.Л. Волкогон), заголовков в научно-технической литературе (Л.А. Лебедева, Э.К. Кузнецова) и в коммерческой корреспонденции (И.Д. Суханова).

Помимо фундаментальных проблем активный интерес современной лингвистики вызывают прикладные проблемы, такие как вопросы озаглавливания (С.Д. Кржижановский, З.Д. Блисковский) и писательского мастерства. Проблемам исторического бытования заглавий посвящены исследования С.Л. Козлова и А.С. Когана. Поэтику заглавий рассматривали Н.А. Веселова, Е.В. Джанджакова, Э.Б. Магазаник, Ю.В. Бабичева. Немало научных трудов посвящено заглавиям в творчестве отдельных писателей, где рассматриваются особенности стиля автора и отдельные заголовки (С.В. Сысоев (заглавия в творчестве А.С. Пушкина), И.Н. Сухих (заголовки в рассказах А.П. Чехова), Р.А. Подольская (заголовки в произведениях Н.А. Некрасова), Т.В. Полянина (названия в работах А.И. Герцена)). Вместе с тем в исследовании заголовка остается множество белых пятен, возникших в связи с развитием семиотики, а также в связи с интеграцией таких дисциплин, как лингвистика, литературоведение, психология, математика, культурология, и, соответственно, с выделением в недрах лингвистики когнитивистики, теории речевых актов, риторики, формальной семантики. Эти относительно новые научные дисциплины обеспечивают лингвистику новым инструментарием для исследований и дают выход на более широкие проблемы, неже-

ли те, которые рассматривались в рамках лингвистики ранее.

Форма языка соответствует функциям языкового употребления, и то, как нечто сообщается, тоже есть информация, иногда даже более существенная, чем содержание текстового послания. Чтобы определить диапазон вербальных способов передачи сообщения (диапазон возможных «как»), на первом этапе нашего исследования рассматривается вербальный уровень, т.е. уровень языка и слова (его семантики и структуры). Слова связаны с реальностью опосредованно, через ментальные структуры знаний (фреймы), формирующиеся вокруг концепта, под которым здесь понимается понятие и совокупность связанных с ним ассоциаций. В различном контексте использования высвечиваются различные части фрейма [1, с. 125]. Но это уже более глубокий когнитивно-функциональный уровень исследования текста.

Прежде чем приступить к анализу структуры и семантики заголовка, следует разграничить понятия «заголовок», «заглавие» и «название». Интуитивно слово «заглавие» ощущается как применимое к большим по объемам произведениям, нежели слово «заголовок». Скорее коллокацией является «заглавие романа» и «заголовок рассказа», хотя в речи чаще употребляется «название романа». Вероятно, заглавие и заголовок - выражения более «возвышенные», нежели «название». В английских толковых словарях слова «heading» и «title» определяются как взаимозаменяемые (одно определяется через другое). Так, «heading» толкуется как «the words written as a title», а «title» — как «a name given to a book, painting, play» [3, с. 57]. В «Толковом словаре» С.И. Ожегова даны следующие определения: «заглавие - название какого-нибудь произведения (литературного, музыкального) или отдельной его части», «заголовок - название небольшого произведения, статьи» [2, с. 13]. Так как мы исследуем заголовки рассказов, то в качестве основного принимаем термин «заголовок».

При изучении заголовка мы исходим

из понимания его как подсистемы текста, триединства содержания, формы и функции.

Таким образом, несмотря на свою «формальную недостаточность», емкость, заголовок может быть подвергнут всестороннему анализу со стороны семантики и структуры, теории словосочетания и этнопсихолингвистики. На примере заголовков можно рассматривать стилистические приемы. Заголовок вводит элементы интерсемиотической игры.

Под структурой понимается «сеть отношений (противопоставлений) между элементами языковой системы» [3, с. 496], или, иными словами, набор регулярных связей, обеспечивающих сохранение свойств объекта. В работах, посвященных изучению проблем заголовка, «структура» трактуется как понятие, эквивалентное понятию «форма», т.е. как совокупность средств, служащих для передачи сообщения. В работах русских и зарубежных лингвистов структура заголовка рассматривалась в двух аспектах: в связи с вопросом о синтактико-грамматическом статусе заголовка и в связи с изучением строения заголовка как сложного объекта, т.е. строения, выявляемого в характере соотношенности его элементов.

Решая проблему грамматического статуса, лингвисты ищут ответ на взаимосвязанные вопросы: считать заглавие словом или предложением и, в соответствии с этим, как рассматривать структурные отношения заголовка и текста. Последнее, т.е. корреляция заголовка — текст является существенным для нашей работы, поэтому следует упомянуть и о проблеме статуса заголовка. При всем многообразии точек зрения можно сказать, что существуют две качественно противоположные друг другу позиции:

1. Заголовок является лишь средством номинации текста (И.В. Арнольд, И. Рис, Г. Пауль), особой единицей языка, не равной предложению. Такая точка зрения широко распространена в среде лингвистов, занимающихся описанием русского языка (например, А.А. Шахматов), и за-

креплена в академической грамматике русского языка. При доказательстве этого положения приводятся следующие аргументы: «заголовок не является словом, так как слово - это свернутая дефиниция понятия, заголовок не является словосочетанием, так как словосочетание одномерно, а заголовок включает в себя несколько линий повествования, и, наконец, заголовок не может быть предложением, так как заголовок воплощает идею всего произведения, а предложение ограничено структурно-смысловой моделью, раскрывающей сущность какого-то одного объекта или явления, не выходящих за пределы данного предложения» [4, с. 24].

2. Заголовок, независимо от его синтаксической структуры, является предложением, соответственно, обладает предикативностью (т.е. свойством соотносить текст с действительностью) и реализует коммуникативную цель, заложенную в произведение автором (В.А. Богородицкий, В.В. Виноградов, А.В. Попов, А.А. Потенба, Ф.Ф. Фортунатов, Г. Амман, Г. Пауль, Дж. Керм).

Что касается вопроса о строении заголовка, то, следует констатировать, что в работах отечественных лингвистов конца XX в. прослеживается четкая тенденция к составлению типологии заголовков, в основе которой лежит структура заголовка как комплексного образования. Это представляется особенно существенным в свете последних разработок формальной семантики, которые предполагают объяснение семантики языкового образования его структурой, в соответствии с предложенным Г. Фреге принципом композиционности, постулирующим, что значение сложного выражения есть функция значений его частей и синтаксических правил, их соединяющих (“the meaning of a whole is a function of the meaning of the parts and of the way they are syntactically combined”) [5, с. 52], а также в связи с развитием семантических школ в России (работы Н.Д. Арутюновой, Е.В. Падучевой, Ю.Д. Апресяна).

Одна из первых типологий структурных

моделей заголовка была предложена еще в начале века С.Д. Кржижановским, который выделил заглавия, которые строго следуют форме логического суждения; удвоенные заглавия; полузаглавия (беспредикатные и бессубъектные); отметив, что чистое бессубъектное полузаглавие, в противоположность заглавию беспредикатному, почти раритет; заглавия - СФЕ [6, с. 6-10]. Кроме того, он первый указал на зависимость между структурой заголовка и адресованностью текста определенному читателю и сделал вывод, что тенденции озаглавливания характеризуют не только писателя, но и аудиторию. Вслед за С.Д. Кржижановским заголовок как определенную структурную модель уже на материале английского языка изучали Т.А. Бойцова, Л.Ф. Грицюк, Н.А. Кожина и др.

И.В. Арнольд в четком соответствии с уровневой структурой языка выделяет заголовок-слово, заголовок-словосочетание (глагольное, именное или адъективное), заголовок-предложение (сочинительное или подчинительное, соответственно), заголовок-инфинитивный либо причастный оборот. Последние она также называет «квантованными заглавиями явной фрагментарности». Т.С. Чекенева, вслед за С.Д. Кржижановским, кроме перечисленных выше типов упоминает еще названия-СФЕ и так называемые двойные названия (структурно представленные двумя частями, соединенными союзами “or” либо “and”) [6, с. 67]. Последние два типа рассматриваются скорее в диахроническом разрезе. Так, заголовки-СФЕ были популярны в литературе Средневековья и классицизма и зачастую кроме изложения основного содержания рассказа (“The Life and Adventures of Robinson Crusoe of York, Mariner, With an account of his travels round three parts of the globe written by himself” Д. Дефо) включали в себя имена, титулы, а то и всю биографию автора («Михаила Монтаниева опыты. Французского дворянина, родившегося в 1353 г. Жил при владении королей своих: Франциска I, Генриха II, Франциска III, Генриха III и

славного во Франции монарха Генриха IV, умер 13 сентября 1399г., 59 лет, 7 месяцев и 11 дней от рождения своего») [6, с. 24]. Удвоение заглавий (“Twelfth Night or What you Will” В. Шекспира) отображало психические процессы человека и включало в себя эмоциональную и логическую часть. Такие заголовки, изъясняющие сами себя, создавались с целью привлечь более широкую аудиторию [6, с. 24]. Сейчас такие структуры используются достаточно редко (около 10 случаев на 937 заголовков), организованы по тем же принципам и являются средством стилизации.

При изучении заголовка мы исходим из понимания его как подсистемы текста, триединства содержания, формы и функции.

Таким образом, несмотря на свою «формальную недостаточность», емкость, заголовков может быть подвергнут всестороннему анализу со стороны семантики и структуры, теории словосочетания и этнопсихолингвистики. На примере заголовков можно рассматривать стилистические приемы. Заголовок вводит элементы интерсемиотической игры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Cheever J. Collected Stories - N.Y.: Vintage Classics, 1990.
- 2 Лотман Ю.М. Семиотика культуры и понятие текста // Структура и семиотика художественного текста: Труды по знаковым системам. 12. - Тарту, 1981.
- 3 Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. -М.: Советская Энциклопедия, 1990.
- 4 Шелепова А.С. Название как кодовая единица текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук. - М., 2003.
- 5 Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста // И.В. Арнольд. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей. - СПб.: СПбГУ, 1999.
- 6 Кржижановский С.Д. Поэтика заглавий. - М., 1931.

РЕЗЮМЕ

Игликова С.Д.,
Қазақстан Республикасы ИИМ
Қостанай академиясы

**ТАҚЫРЫП ҚАЗІРГІ
ЛИНГВИСТИКАНЫҢ
ЗЕРТТЕУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ**

Мақалада тақырыпты мәтіннің қосалқы жүйесі ретінде, мазмұнның, оның нысаны мен қызметінің қазіргі лингвистикадағы тұтастығы ретінде зерделеу проблемалары қарастырылған.

RESUME

Iglikova S.D.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**TITLE AS THE OBJECT OF THE
MODERN LINGUISTICS STUDY**

The article considers some problems of researching the header text as a subsystem, the trinity of the content, its form and functions in modern linguistics.

Г.Ш. Анайбаева

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Некоторые аспекты современного русского языка

Аннотация. Статья посвящена изучению состояния современного русского языка и происходящих в нем изменений. Автор отмечает непривычные для традиционного литературного словоупотребления конструкции, значительную жаргонизацию языка.

Ключевые слова: литературный язык, профессиональная речь, факты словоупотребления, стиль речи, жаргонизмы, арготические слова, курсантский жаргон.

В последнее время появился ряд лингвистических работ, посвященных изучению состояния русского языка в конце XX столетия и происходящих в нем изменений. Отмечаются социальные причины происходящих изменений: демократизация русского общества, деидеологизация многих сфер человеческой деятельности, антитоталитарные тенденции, снятие разного рода запретов и ограничений в политической и социальной жизни, «открытость» к веяниям с Запада в области экономики, политики, культуры и др.

Отход в области социальной жизни общества от канонов и норм тоталитарного государства, провозглашение свободы как в общественно политической и экономической сфере, так и в человеческих отношениях, сказываются, в частности, на оценках некоторых языковых фактов и процессов: то, что раньше считалось принадлежностью социально непрестижной среды (преступной, мафиозной, просто малокультурной), начинает приобретать «права гражданства» наряду с традиционными средствами литературного языка.

Так, обращает на себя внимание чрезвычайная активизация форм множественного числа существительных мужского рода с ударными флексиями: взводА, срокА, обыскА, тросА, приискА, вызовА, тортА, супА, юпитерА и т.д. Многие из этих форм проникают в литературный речевой обиход из профессиональной среды: взводА (взводОв, взводАм и т.д.) - из речи военных (кстати, так говорят и наши слушатели); срокА и обыскА - из речи прокурорских работников и сотрудников

полицей (ср.: Незаконно увеличиваются срокА пребывания подследственных в СИЗО.; Прокуратура дала санкцию на проведение обыскОв в помещениях обеих фирм). Работники «Скорой помощи» сетуют на то, что в иную ночь у них бывает по несколько вызовОв, кулинары рассказывают о том, как они варят супА и изготавливают тортА, строителям не дают покоя слабые такелажные тросА, старатели вслух выражают недовольство задержками зарплаты на приискАх.

Распространенность подобных форм в профессиональной речи отмечалась лингвистами давно, однако значительное увеличение частотности этих форм в публичной речи - по радио, телевидению, в газете - можно считать характерной чертой последнего десятилетия XX в.

Социально маркированы некоторые факты словоупотребления и синтаксиса. Так, из языка военных распространился в общее употребление глагол *задействовать* (первоначально он употреблялся, по-видимому, применительно к новым подразделениям, вводимым в военную операцию: задействовать дивизию, задействовать резервы главного командования), особенно активно используемый сейчас в языке административных документов и вообще характерный для речи чиновников.

Чиновничий язык порождает такие непривычные для традиционного литературного словоупотребления образования, как *проговорить*, *обговорить* в значении «обсудить» (ср.: Необходимо проговорить этот вопрос на совещании; обговорим это позднее), *озадачить* в значении «поставить перед кем-нибудь какую-нибудь задачу» (ср.: Главное - озадачить подчиненных, чтобы не болтались без дела), *подвижка* (ср.: Произошли подвижки по Югославии), *наработки* (ср.: По этой проблеме у нас уже есть некоторые наработки).

Из новшеств в области синтаксиса отметим только два (но весьма характерных) факта - активизацию конструкций с предлогом *по* и специфическое управление глагола *заказать*.

В чиновничьей среде часто встречаются конструкции с предлогом *по* (переговоры по Байконуру, голосование по кандидатуре NN, договоренность по Газпрому, программа по земле). На наш взгляд, выражению *программа по земле* соответствует словосочетание *программа изменения законов пользования землей (по пользованию землей)*.

Как правило, синтаксическим хозяином в этой конструкции является отглагольное существительное, в норме не управляющее предложно-падежной группой с предлогом *по* (ср.: переговоры, договоренность о чем-либо, голосование за кого-либо, инициатива в чем-либо). Встречаются и сочетания, где в качестве подчиняющего компонента употребляется не существительное, а глагол, в традиционном литературном языке не способный управлять предлогом *по* (ср.: Необходимо договориться по международному долгу).

Конструкции с предлогом *по* этого типа частотны в языке средств массовой информации, в устных выступлениях представителей власти, политиков, финансистов, бизнесменов, то есть наблюдается достаточно широкий «разброс» этой конструкции по разным функциональным разновидностям речи и разным социальным слоям и группам носителей русского языка. Однако нельзя не отметить тот факт, что эта конструкция мало характерна для устно-разговорной речи социальных групп, не связанных с указанными выше сферами деятельности (власть, политика, финансы, бизнес), - например, для речи гуманитарной интеллигенции [1].

Оборот «заказать + одуш. сущ.», представляющий собой результат стяжения нормативной конструкции, родился в речи мафиозных, преступных групп в конце 80-х - начале 90-х гг. XX в.

Глагол *заказать* в нормативном его употреблении управляет объектом, который может выражаться только неодушевленным существительным - как конкретным, так и абстрактным (заказать костюм в ателье, заказать столик (ужин) в ресторане и т.п.). Сейчас этот глагол стал употребляться в

значении «подготовить, организовать убийство кого-либо» (ср.: Киллерам заказали известного политического деятеля, и они привели заказ в исполнение: вчера NN был убит возле своего дома (из газет)).

Рассмотренный выше пример - специфическое употребление глагола *заказать* - один из великого множества фактов, свидетельствующих о явлении, весьма характерном для состояния литературного русского языка в 80-х - 90-х годах прошлого столетия - о его значительной жаргонизации.

На сегодняшний день русский язык, фактически освобождённый от цензурных рамок, переживает в этом плане свой собственный кризис.

Жаргон - социальная разновидность речи, используемая узким кругом носителей языка, объединённых общностью интересов, занятий, положением в обществе.

В современном русском языке выделяют молодёжный жаргон, или сленг (англ. Slang - слова и выражения, употребляемые людьми определённых профессий или возрастных групп), жаргоны профессиональные, в местах лишения свободы используется и лагерный жаргон [2].

Речь определённых социально замкнутых групп (воров, бродяг и т.д.) называется арго (фр. Argot - замкнутый, недействительный). Это засекреченный, искусственный язык преступного мира, известный лишь посвящённым и бытующий также лишь в устной форме.

Наибольшее распространение в наше время получил молодёжный жаргон, популярный у студентов, у учащейся молодёжи, у подростков.

Жаргонизмы, как правило, имеют эквиваленты в общенародном языке: «общага» (общезитие), «шпоры» (шпаргалки) и др. Появление многих жаргонизмов связано со стремлением молодёжи ярче, эмоциональнее выразить своё отношение к предмету, явлению. Отсюда такие оценочные слова: «потрясно», «обалденный», «ржать», «балдеть», «кайф» и др. Все они распространены только в устной

речи и нередко отсутствуют в словарях (с чем связаны разночтения в написании некоторых жаргонизмов).

Причины живучести молодежного жаргона - это слабо осмысленное стремление ощутить и сохранить свой особый мир, отличный от общего, «взрослого», «официального» мира, свою независимость в нем; стремление к языкотворчеству, к языковой игре, критическая, насмешливая, шутливая настроенность, помогающая сохранить оптимизм и противостоять «враждебным» явлениям (родительской власти, учительской назидательности, официальному этикету и т.д.); юношеская бравада; подражание и др.

Жаргонизмы начали своё существование с тех пор, как человек научился говорить. Это речь какой-нибудь социальной или иной объединённой общими интересами группы, содержащей много слов и выражений, отличных от общего языка, в т.ч. и искусственных, иногда условных.

У жаргона своя эстетика, своя этика. Для носителя жаргона считается привлекательным грубоватое остроумие, то, что идёт вразрез с общепринятыми нормами. Главное в данном случае - оригинальность. Жаргонизмы и ещё в большей степени арготизмы выделяются вульгарной окраской. Однако их лексическая ущербность объясняется не только стилистической сниженностью, но и размытым, неточным значением. Смысловая структура большинства жаргонных слов варьируется в зависимости от контекста. Например, глагол «кемарить» может означать «отдыхать», «дремать», «спать»; прилагательное «убойный» имеет значения «интересный», «хороший», «надёжный», «ценный», «прекрасный» и т.п. Поэтому употребление жаргонизмов делает речь не только грубой, но и небрежной, нечёткой.

Так, автор статьи о междометной функции жаргонизмов О.Б. Турбина, процитировав слова Д.С. Лихачёва: «Обывательское мнение определяет жаргон как грубый, вульгарный, циничный. Сами арготирующие склонны воспринимать его как язык хлесткий, удалой, лихой и остроумный»,

- делает вывод: «Жаргон часто является выразителем особой, вульгарной и даже уголовной идеологии. Вместе с жаргонным словом входит в нашу жизнь понятие, недостойное того, чтобы получить право на существование. Огрубляется, становится примитивным не только язык, но и мировоззрение говорящего» [3].

Многие жаргонизмы проникают и на страницы печати, в радио- и телеэфир. Стоит включить радио на высоких частотах и услышишь, как ведущие - или как они себя называют - ди-джеи - соперничают между собой в острословии. С появлением криминальной хроники на телевидении всепроникающие жаргонизмы получили доступ и туда.

Многие из жаргонных элементов, к сожалению, утрачивают свою социальную прикрепленность, становятся хорошо известными и употребительными в разных социальных группах носителей русского языка.

Даже журналисты, которые, казалось бы, должны бороться за чистоту языка, употребляют жаргонизмы, чтобы сделать материал ближе, понятнее и интереснее для читателей. Слова-паразиты, такие как «клёво», «ништяк», «отпад» и пр., часто появляются в заголовках статей, например: «На таймшере «кинули» уже миллион семей», «Пугачева играет в казино на халяву?», «Кто круче - Могильный, Федоров, Малкин?» - такие заголовки можно встретить на страницах «Комсомольской правды».

Жаргонизмы встречаются и в названиях кинофильмов, правда, преимущественно в боевиках, например: «Стукач», «Катала», «Ментовские войны», «Беспредел».

Прислушайтесь к речи молодых и услышите жаргонные по своему происхождению, но весьма частотные в разных стилях и жанрах современной литературной речи слова и обороты: *крутой* (калька англ. tough) - решительный и хладнокровный человек, производящий сильное впечатление на окружающих этими своими качествами; *тусовка* - собрание людей, объединенных общими интересами (тусу-

ются артисты, музыканты, журналисты, политики); *разборка* - выяснение отношений, обычно агрессивное, с применением насилия; *заложить* - предать кого-нибудь, донести на него; *лимон* - миллион рублей или долларов (применительно к другим денежным единицам лимон, по-моему, не употребляется); *кинуть* - обманным путем выманить более или менее крупную сумму денег (ср.: Кинули меня на пол-лимона); *вешать лапшу на уши* - рассказывать небылицы, обманывать; *крыша едет, поехала (у кого-либо)* - некто сошел (сходит) с ума или просто стал плохо себя ображать и т.д.

Необходимо отметить, что в силу профессиональной деформации употреблением лексики, принадлежащей к уголовному (воровскому) жаргону, грешат и сотрудники правоохранительных органов, особенно мест содержания под стражей и лишения свободы («мент», «бесконвойник», «красный», «обиженный», «козел» и т.д.).

Экспрессивная лексика военно-профессиональной речи, к которой мы относим и речь наших слушателей, складывается из профессиональных жаргонизмов и профессиональных арготизмов. Профессиональные арготизмы характеризуются яркой образностью. Семантическая природа профессиональных жаргонизмов и арготизмов реализуется в возможности образного обозначения специальных понятий на основе производства новых слов по существующим словообразовательным моделям, например: рубашка их *хэбэ* – хлопчатобумажная рубашка, «*дневалить*» - исполнять обязанности дневального, *жить на гражданке* – жить вне территории учебного заведения, не в казарме.

Курсантский жаргон (так буду называть жаргон наших слушателей) – понятие достаточно широкое. У курсантов жаргон служит для краткости обозначения предметов и явлений курсантской жизни, а также для простоты общения в данной специфической социальной группе. Курсантский жаргон представляет собой совокупность неологизмов, часть которых образована путём

сокращения названий воинских званий (литёха - лейтенант, старлей – старший лейтенант, кэп – капитан, подпол - подполковник, полкан - полковник), должностей (препод, курсовик, особист); руководителей учебного заведения (первый, второй, третий, четвертый, пятый, шестой), других явлений курсантского быта (секретчик, каптерщик, стодневка, столовка, дежурка), отражает область взаимоотношений между курсантами (слушателями) разных курсов (карась, старшак, перваш, втораш, третьаш, четвераш и есть даже пятираши – те, кто закончил вуз в год поступления нового 1 курса).

Социально-групповая ограниченность курсантской речи, как и речи любой социальной группы, располагающей собственным корпоративным жаргоном, создает препятствия для понимания специфических элементов этой речи лицами, не имеющими соответствующего социального опыта. Сравните, например, ходить *в гражданке* – ходить в неформенной одежде; *«пиджак»* - гражданские люди, по мнению военных, а также слушателей ведомственных учебных заведений (наших, в частности), окончившие гражданский вуз и получившие офицерские погоны, и их служба, опять же по мнению вышеперечисленных, не идёт ни в какое сравнение с их четырьмя годами обучения в военном учебном заведении и проживания в казарме; *ёжики* – слушатели, прибывшие на учебу из юга Республики, *потеря* – рассеянный слушатель и др.

Значительная часть речевого репертуара курсантов представлена лексикой молодежного жаргона, арготическими элементами речи представителей асоциальных групп. Из арго наркоманов заимствованы: *«балдеж»* - состояние праздности, ничегонеделанья; тюремное арго представлено словами *«хавка»* - пища, *«хавать»* - принимать пищу; *«балабасить»* - принимать еду ночью в кубрике, когда не видит руководство курса, *«стучать»* (каз. - тоқылдау) - доносить на кого-либо (отсюда – стукач, тоқылдақ) и др.

Либерализация языка принимает дикие

формы в отношении к ругательствам, «матерному языку», который, вопреки всем грозным протестам, извечно живуч в русском устно-речевом быту. Это традиционное даже по названию - «непечатное слово» - сегодня появляется на страницах газет, современных произведений, спектаклей. Автор одной из статей, посвященных указанной проблеме, И. Овчинникова («Свобода не отменяет приличий»), видит в этом утрату инстинкта самосохранения и заботы о здоровье нации. «Разумеется, - пишет автор, - ругательства, в том числе и самые грязные, знают все, потому что они написаны на всех заборах. Но любой из нас точно также знает, что слова эти запретны. А когда площадная брань звучит со сцены, с экрана, тиражируется, она как бы получает право гражданства. И раз уж не умеют иные творческие себя ограничить, удержать в установленных веками пределах – значит, надо власть употребить, чтобы защитить глаз и ухо тех, кому не хочется, чтобы вся их жизнь превратилась в привокзальный сортир» [4].

При анализе художественных произведений, вышедших в последние 10-20 лет, очень ярко улавливается тенденция использования арготических слов. Да и следует признать, что в последнее время не было издано ни одного качественного художественного произведения, которое стало бы современным бестселлером. В современной моде ходят маленькие детективчики, опять же пестрящие арготизмами.

Таким образом, основная масса современных нарушений чистоты речи связана с употреблением грубых, просторечных слов, ненормативной лексики, варваризмов, жаргонизмов, арго, слов-паразитов и канцеляризмов, а диалектизмы в последнее время нередко встречаются и в речи горожан. Все эти группы лексики объединяет то, что в качестве нарушителей «чистоты» они обычно являются инородными, иностилевыми включениями в речь, это отрицательные явления в развитии национального языка. Другими словами, для того, чтобы они расцени-

вались как своеобразные «пятна», нужно, чтобы «основная ткань» текста была «чистой», т.е. чтобы в основе речи лежал русский литературный язык со стилистически нейтральной лексикой. В противном случае - если вся речь состоит преимущественно из жаргонизмов - она целиком будет находиться за пределами русского литературного языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Воротников Ю.Л. Слова и время / Ю.Л. Воротников. – М.: Аст-Пресс, 2003. – 168 с.

ТҮЙІН

Анайбаева Г.Ш.,
Қазақстан Республикасы ИМ
Қостанай академиясы

**ҚАЗІРГІ ОРЫС ТІЛІНІҢ КЕЙБІР
АСПЕКТІЛЕРІ**

Мақала қазіргі орыс тілін оқыту жағдайы мен ондағы болып жатқан өзгерістерге арналған. Автор дәстүрлі әдеби сөз қолданымындағы дағдыланбаған конструкция, тілдің айтарлықтай жаргондалғанын көрсетеді

2 Люстрова З.Н. О культуре русской речи / З.Н. Люстрова, Л.И. Скворцов, В.Я. Дерягин. - М.: Знание, 1987.

3 Турбина О.Б. О семантической и коммуникативной природе междометных высказываний // Высказывание как объект лингвистической семантики и теории коммуникации. Часть I. Омск, 1992, С.134-136.

4 Филиппова Н.И. Словотворчество в современных СМИ: Курсовая работа. – ГОУВПО «Уральский государственный университет им. А.М. Горького». – Екатеринбург, 2009.

RESUME

Anaibaeva G.Sh.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**SOME ASPECTS OF MODERN
RUSSIAN LANGUAGE**

The article is devoted to studying the state of modern Russian language and the changes occurring in it. The author notes unusual for traditional literary usage designs significant the jargon of language.

Е.С. Федотова

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

Особенности переживания чувства вины несовершеннолетними осужденными к лишению свободы

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы содержания и особенностей переживания чувства вины несовершеннолетними осужденными к лишению свободы. Проводится анализ отдельных компонентов чувства вины с помощью батареи психодиагностических методик. Приводятся статистические данные, полученные в ходе экспериментального исследования.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, диагностика, агрессия, вина, самооценка, активность.

Становление института ювенальной юстиции в Республике Казахстан заставляет сегодня смотреть на проблему детской преступности, назначения и исполнения уголовных наказаний в отношении них с совершенно новых позиций. Во главу угла ставится, в первую очередь, возможность отыскания таких рычагов воздействия на несовершеннолетних преступников, которые позволяли бы не только восстановить социальную справедливость и осуществить наказание, но и сделать все возможное, чтобы ребенок никогда больше не вернулся на криминальный путь. Над решением этой проблемы работают многочисленные специалисты самых различных областей. И вопрос развития ювенальной юстиции в странах, где до сих пор это понятие имеет едва ли не размытый смысл, является очень спорным. Представители духовенства сегодня заявляют не только о бесполезности данного института, но даже о его глобальном вреде. Так, представители русской православной церкви утверждают, что постулаты ювенальной юстиции деморализуют оступившихся подростков и дают им такую свободу, при которой последующее воздействие на несовершеннолетних преступников становится невозможным [1].

Однако, взглядыываясь в суть данной проблемы, можно говорить о том, что наука, разрабатывающая доктрины работы с несовершеннолетними преступниками, пытается учесть все факторы, могущие поставить на ноги только начинающую

развиваться деятельность по оказанию помощи «детям», совершившим преступления. Каждая область науки ищет свои пути.

Психологическая наука как основной помощник в процессе отправления правосудия в отношении несовершеннолетних осужденных имеет огромное количество возможностей, позиций и инструментов.

Рассматривая вопрос оказания помощи несовершеннолетним преступникам, в отношении которых применено наказание в виде лишения свободы, мы задались вопросами: какие чувства испытывает ребенок, оказавшись в стенах исправительного учреждения; переживает ли он чувство вины, сожалеет ли о содеянном; в случае, если ребенок все-таки переживает эти чувства, можно ли их использовать в процессе их исправления так, чтобы побороть криминальную направленность подростка и сформировать у него просоциальную ориентацию [2, с. 247].

Чтобы выявить ответы на эти вопросы, мы провели исследование, в котором при-

няли участие 25 добровольно согласившихся на него подростков воспитательной колонии для несовершеннолетних в г. Алматы. Целью исследования явилось изучение переживания чувства вины несовершеннолетними осужденными к лишению свободы в процессе их исправления. Для исследования основных характеристик личности несовершеннолетних осужденных к лишению свободы мы использовали методику «Личностный дифференциал», адаптированную сотрудниками психоневрологического института им. В.М. Бехтерева, и методику «Диагностика агрессии», предложенную А. Бассом и А. Дарки. Для исследования компонентов чувства вины мы использовали метод «Незаконченные предложения» Л.С. Солнцевой, Т.В. Галкиной.

Анализ результатов методики «Личностный дифференциал» проводился по трем факторам: 1) фактор самооценки, 2) фактор силы,

3) фактор активности. Средние показатели по всем трем шкалам представлены на рисунке 1.

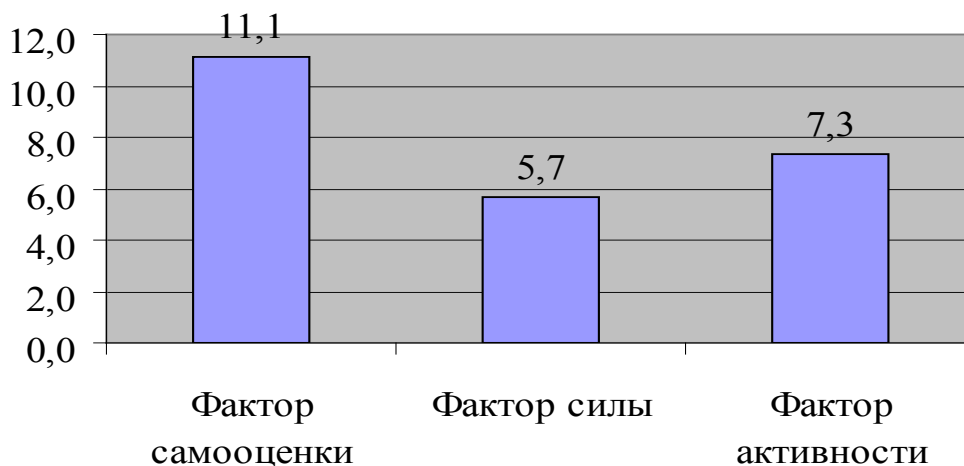

Рис. 1. Гистограмма результатов методики «Личностный дифференциал»

Анализ результатов показывает, что преобладающим фактором является фактор самооценки. Данный факт обуславливает особенности поведения осужденных. В Я-концепции осужденных, участвовавших

в исследовании, можно выделить компоненты, которые позволяют разделить их на три категории: «совестливые» - высокая моральная самооценка и высокий уровень внутренней конфликтности и самообви-

нения сочетаются с интенсивным переживанием чувства вины; «морализаторы» - высокая моральная самооценка, довольно высокая уверенность в себе, принятие себя и нежелание меняться сочетаются с умеренно низким переживанием чувства вины; «индифферентные» - средний уровень моральной самооценки, низкий уровень внутренней конфликтности и отраженного самоотношения сочетаются с низкой интенсивностью переживания чувства вины.

Показатели фактора силы у испытуемых являются низкими. Это свидетельствует о том, что испытуемые переживают недостаточный самоконтроль в совершении поступков и проступков, неспособны держаться одной линии поведения, зависимы от оценок окружающих. Это можно интерпретировать как причину неспособности удерживать контроль над порывами агрессии в момент совершения преступления, неспособности отказаться

от задуманного при совершении криминальных действий.

Фактор активности выявляет у большинства испытуемых доминирование экстравертивной направленности. Из этого следует, что испытуемые, для которых характерна эта линия поведения, отличаются высокой активностью, импульсивностью и агрессивностью, ориентированы на общение с окружающими. Для таких детей может стать характерным постоянное нахождение в конфликте с родителями и учителями, нежелание признавать ошибки и уход от ответственности, а также неспособность проявлять внешне переживание чувства вины, если таковое имеется.

Наличие же и величину переживания чувства вины мы исследовали с помощью методики «Диагностика агрессии», предложенной Бассом и Дарки. Анализ результатов данной методики представлен на рисунке 2.

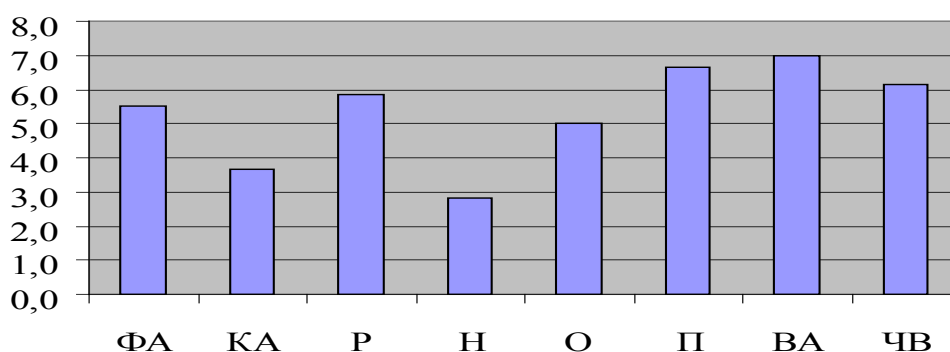

Рис. 2. Гистограмма средних показателей результатов методики «Диагностика агрессии». ФА - физическая агрессия, КА - косвенная агрессия, Р - раздражение, Н - негативизм, О - обида, П - подозрительность, ВА - вербальная агрессия, ЧВ - чувство вины.

Личность исследуемых подростков имеет свои особенности, обусловленные не только их криминализацией, но и условиями отбывания наказания. Раздражительность несовершеннолетних осужденных проявляется во взаимоотношениях с окружающими: будь то сотрудники колонии, входящие с ним в контакт в процессе выполнения профессиональных обязанностей, или такие же воспитанники колонии, с которыми он круглосуточно находятся в тесном личном контакте. Раздражительность порождает

высокую вербальную агрессию, которая выражается в грубом неподчинении правилам отбывания наказания, сквернословии, которое иногда оказывается нормой общения, навешивании ярлыков друг на друга, что является одним из способов выместить отрицательные эмоции, связанные с заключением в стены исправительного учреждения. Подозрительность испытуемых формируется в процессе их криминальных взаимоотношений и становится привычным состоянием в процессе

отбывания наказания в стенах колонии. Криминальная субкультура несовершеннолетних осужденных вынуждает быть в постоянном напряжении, чтобы удерживать свой статус и положение в криминальном обществе. И это становится стойкой личностной чертой несовершеннолетних осужденных.

Обработка данных методики Бассарки позволила разделить осужденных на три категории: осужденные с низким уровнем агрессии (32% от всех исследуемых), осужденные со средним уровнем агрессии и с высоким уровнем агрессии (по 34% от всех исследуемых). Также в процессе проведения методик было обнаружено, что для юношей с низким уровнем агрессивного поведения характерен низкий уровень физической агрессии, что отмечается у 60% исследуемых этой группы, низкий уровень раздражения (у 47% исследуемых), косвенной и вербальной агрессии (у 33%, 20% исследуемых соответственно), обиды (у 33% исследуемых) и подозрительности (у 20% исследуемых). Высокие уровни выявились по таким психологическим характеристикам, как негативизм (у 27% исследуемых) и угрызения совести или чувство вины (у 60% исследуемых). Несовершеннолетние осужденные редко используют физическую силу против другого лица или объекта, его заменяющего, иногда могут прибегать к крикам, визгу и угрозам, также они доверяют людям и видят в них сотрудников, но, не смотря на это, некоторые юноши могут прибегать от пассивного сопротивления до активной борьбы против установившихся обычаев и законов, что ведет к ощущению угрызений совести и убеждения в том, что они не всегда являются хорошими людьми, к которым можно обратиться за помощью.

Для юношей, чей уровень агрессии находится в норме, преобладают такие психологические характеристики, как высокий уровень вербальной агрессии (у 53% исследуемых), негативизма и чувства вины (по 27% исследуемых) и высокий уровень физической, косвенной агрессии,

раздражения и низкий уровень обиды (по 20% исследуемых).

Юноши данной группы хорошо относятся к людям и к их действиям, но иногда используют физическую силу против обидчика, возможен выплеск агрессии на другого человека или предмет, на агрессора, или же использование угроз в адрес последнего, после чего они ощущают угрызение совести за причиненное зло окружающим. Следует заметить, что агрессивные реакции, как физическая и косвенная агрессии, раздражение, негативизм и подозрительность, доминируют в равной степени у 36% исследуемых. Для юношей с высоким уровнем агрессии характерна раздражительность, противостояние установившимся нормам и правилам, возможны зависть и ненависть к окружающим за действительные и вымышленные действия, которые могут сопутствовать нанесению вреда обидчику, оскорблениям в его адрес или же перенаправлению агрессии на другого человека или объекта.

На следующем этапе исследования мы соотнесли уровень агрессии испытуемых с наличием и величиной чувства вины. Для юношей с высоким уровнем агрессии характерно наличие низкого уровня переживания вины. У них наблюдается также высокий уровень негативизма. Для юношей, чей уровень агрессии определяется как средний и низкий, характерно наличие высокого уровня вины и ответственности.

Компоненты чувства вины несовершеннолетних осужденных были исследованы с помощью методики «Незаконченные предложения». Контент-анализ данной методики позволяет увидеть высокие показатели чувства вины у большинства испытуемых. Качественная обработка данных дает информацию о том, что по предмету чувства вины осужденных можно разделить на две категории: 1) чувство вины по отношению к совершенному преступлению и 2) чувство вины по отношению к родителям. Ис-

пытуемые первой категории более негативно оценивают свои возможности и менее положительно относятся к своему прошлому. Интенсивность переживания чувства вины изменяется в зависимости от контекста взаимодействия: для воспитанников колонии характерно интенсивное переживание чувства вины по отношению к сверстникам однако, в контексте взаимодействия с родителями интенсивность переживания чувства вины значимо не снижается.

Проведенное исследование позволяет утверждать, что несовершеннолетние осужденные характеризуются различными личностными профилями. Каждый из профилей характеризуется различным уровнем агрессии, каждому из которых соответствует свой уровень вины. Это

позволяет говорить о том, что мероприятия, направленные на построение программы перевоспитания осужденных и коррекции их личности, необходимо строить, исходя из принадлежности их к тому или иному профилю.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Позиция Русской Православной Церкви по реформе семейного права и проблемам ювенальной юстиции // <http://www.patriarchia.ru/db/text/2774805.html>.

2 Адыгезалов А.Ф. Использование переживания наказания у несовершеннолетних осужденных в исправительной психологической коррекции // Вестник Воронежского института МВД России. - 2012. - №2. – С. 247-251.

РЕЗЮМЕ

Федотова Е.С.,
Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ КІНӘЛІЛІГІН СЕЗІНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада бас бостандығынан айыруға сотталған кәмелетке толмағандардың кінәлілігін сезіну мазмұны мен ерекшеліктері қарастырылады. Бірқатар психодиагностикалық әдістер көмегімен кінәлілігін сезінудің кейбір компоненттеріне талдау жүргізіледі. Тәжірибелік зерттеу барысында алынған статистикалық деректер келтіріледі.

RESUME

Fedotova E.S.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

FEATURES OF EXPERIENCE SENSE OF GUILT THE MINORS SENTENCED TO DEPRIVATION OF LIBERTY

The article considers the questions of content and features of experiences sense of guilt the minors sentenced to deprivation of liberty. There is an analysis of the individual components of sense of guilt by a battery of diagnostics instruments. There are the statistical data obtained in the experimental study.

Ю.В. Щур

Г.Н. Круглик

К.Ш. Исергепов

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан

К вопросу о психологической подготовке спортсменов

Аннотация. Наряду с основными направлениями подготовки спортсменов, обеспечивающими высокие спортивные достижения, важной частью является психологическая подготовка. В данной статье рассмотрены некоторые вопросы психологической подготовки спортсменов и спортивных команд.

Ключевые слова: спортивная деятельность, спортивная наука, психологическая подготовка, функциональное состояние, физические действия, психогигиена.

Значение психологии для современной спортивной практики в настоящее время не оспаривается. Однако, нужны новые формы и методы этой работы.

В одних видах спорта психологические вопросы разработаны досконально (гимнастика, бокс, футбол и др.), в других - специальная спортивная деятельность как модель психологического изучения исследована недостаточно.

Практика современного спорта требует от спортивной науки не только перспективных теоретических исследований, но и ответов на актуальные жизненные вопросы. Тренеров интересуют и разъяснения по существу этих вопросов и конкретные рекомендации для их решения.

Вновь воспользоваться традиционным приёмом при рассмотрении психологических вопросов - значит повторять уже известные положения. Поэтому мы предлагаем другой приём рассмотрения этой проблемы, позволяющий оценить её под несколько иным углом зрения. Имеются в виду психотерапевтические и психопрофилактические аспекты, базирующиеся на синтезе психологических, психотерапевтических и медико-биологических знаний. Кроме своего практического значения эти аспекты соответствуют современному направлению взглядов в мировой спортивной науке [1, с. 98].

Успешная деятельность психолога в спортивной команде невозможна без активной поддержки тренера. Учитывая специфику современного спорта, тренер должен обладать знаниями биохимии, физиологии, биофизиологии, эндокринологии, матема-

тики, психологии, педагогики и других. Только базируясь на комплексе знаний, творчески используя его, тренер может добиться успеха. Отсюда очевидна заинтересованность тренера в общении со специалистами в этих областях.

Существует традиционный взгляд на то, что подготовка спортсмена состоит из четырёх направлений: технической, тактической, физической (функциональной) и психологической подготовки. Техническая (двигательный арсенал), тактическая (эрудиция спортсмена), функциональная (возможность реализации достижений технической и тактической подготовки), организационная (общественно-социальные моменты).

Психологическая подготовка - по какому направлению не велась бы спортивная подготовка - техническому, тактическому, функциональному или организационному, тренер всегда имеет дело со спортсменом как личностью, наделённой своей психологией, оказывающей индивидуальный взгляд на педагогический, воспитательный процесс.

В работе над совершенствованием спортивных движений, техники всегда в значительной степени наличествует психологический аспект, а мышечное усилие, движение - это конечный этап мысли, сознания - их реализация. Аналогично психология органично входит в такие существенные разделы подготовки, как совершенствование тактики, улучшение функционального состояния и выносливости спортсмена. Кроме того, спортивная деятельность всегда в условиях социальной среды и не может рассматриваться без учёта законов социальной психологии.

Поэтому, говоря о психологической подготовке в спорте, мы обычно имеем в виду психологическое обеспечение технической, тактической, функциональной и организационной сторон подготовки спортсмена. Процесс этот имеет свои определённые этапы (юношеский, молодёжный спорт, высшее спортивное мастерство), от особенностей которых зависят и средства, и методы психологического обеспечения и

приёмы педагогической работы. Внутри этапов можно выделить различные периоды (тренировочный, предсоревновательный, соревновательный, реабилитационный), которые также требуют адекватного выбора средств и методов психологического обеспечения.

Рассматривая запросы тренеров-практиков к совместной работе с психологом, можно выделить следующее: тренер в своей работе имеет дело с личностью, сведения об отдельных свойствах которой ему важны в целях суммарного представления о человеке. В практической работе необходимы рекомендации для обеспечения стабильности выступлений конкретного спортсмена в соревнованиях. Прекрасно зная процесс подготовки спортсмена, тренера волнует его выступление в соревновании, где иногда он теряет управление командой или спортсменом, и неудачное выступление сводит на нет многолетнюю работу. Такая ситуация обычно связывается с изменением психического состояния спортсмена. Ведь чем объяснить резкое ухудшение результата у спортсмена, который за несколько дней до этого показывал на тренировках высокие результаты? Почему вдруг «растравивается» техника, теряется выносливость, нарушаются внутрикомандные связи, забывается тактика? Срыв, очевидно, нельзя объяснить дефектами техники или тактики, понятиями относительно стабильными [2, с. 117].

Известно, каких усилий требует искоренение даже мелкого технического дефекта. На шлифовку техники уходят годы. Однако, ветераны, оставляя занятия спортом, могут и через несколько лет продемонстрировать высокую технику, доказывая этим, что прочно закреплённый сложнейший двигательный навык сохраняется на многие годы. То же относится и к тактике. Эрудиция, накопленный за многие годы опыт спортсмена не пропадают. Сами по себе тактические знания не забываются, меняется лишь возможность извлечения нужного приёма из памяти.

Функциональное состояние спортсмена за 2-3 предсоревновательных дня карди-

нально измениться не могут (если нет болезни или травмы). Как правило, не может проявиться и эффект перетренированности - ведь обычно нагрузки перед соревнованиями снижаются.

Следовательно, ухудшение показателей на соревнованиях можно объяснить только результатами изменения психического состояния спортсмена. Во-первых, психическое состояние может меняться в считанные минуты, во-вторых, психическая сфера координирует деятельность всех других систем, и изменение психического состояния ведёт к последующим изменениям в организме. Над стабильными сторонами подготовки спортсмена (техника, функциональное состояние) работают постоянно, эти качества ежедневно тренируют и регулярно контролируют, а лабильная, наиболее изменчивая нервно-психическая сфера остаётся практически без внимания. В связи с этим часто и совершенно необоснованно применяется термин «психологическая подготовка». В оценке выступлений спортсменов и команд неудачи объясняют «плохой психологической подготовкой», не вкладывая в это выражение никакого содержания. А если этот же спортсмен или команда через неделю выступила прекрасно, значит ли это, что за 4-5 дней успела получить какую-то психологическую подготовку? Случаи подобного рода следует анализировать с точки зрения дефектов в организации, технике, тактике или функциональном состоянии спортсмена. Следовательно, тренера практически интересует помощь психолога в обеспечении оптимального психического состояния спортсменов в период наиболее ответственных соревнований. При этом в понятии «состояние» интегрируются очень многие показатели функций человека: это статическое изображение личности на данный момент, включающее все её

проявления. Они информативно контролируют состояние. Например, волнение спортсмена сильнее всего проявляется перед стартом, но стоит спортсмену выйти на поле, помост, ринг, беговую дорожку, как его состояние меняется (по крайней мере, субъективно, а большей частью - и объективно) [3, с. 29].

Практическую задачу по оптимизации психического состояния спортсмена, которую тренер выдвигает перед психологом, можно назвать психопрофилактического и психогигиенического характера.

Спортивная психогигиена, решая эту важную проблему, идёт по пути использования знаний, накопленных не только этими направлениями спортивной медицины, но и смежными медико-биологическими науками.

Психология и психогигиена не смогут раскрыть в спорте свои возможности полностью, если не будут учитывать специфику спортивной деятельности. Ведь спорт на уровне высшего мастерства - совершенно особая среда деятельности человека и слепо копировать достижения в других сферах человеческой деятельности недопустимо [4, с. 21].

Кроме общих признаков, характеризующих современный спорт, в каждом виде имеются свои существенные особенности, которые психологическая и психогигиеническая работа также не может не учитывать.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Гиссен Л.Д. Психология и психогигиена в спорте. - М.: ФиС, 1973. - 98 с.
- 2 Ильин Е.П. Психология спорта. - СПб.: Питер, 2007. - 117 с.
- 3 Психология и современный спорт. - М.: ФиС, 1982. - 29 с.
- 4 Психология спорта. - М.: ФиС, 2007. - 21 с.

ТҮЙІН

Щур Ю.В.,
Круглик Г.Н.,
Исергепов К.Ш.,
Қазақстан Республикасы ІІМ
Қостанай академиясы

**СПОРТШЫЛАРДЫ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДАУ
ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕСІНЕ**

Спортшыларды дайындаудың негізгі бағыттарымен қатар жоғарғы спорттық жетістіктерді қамтамасыз ететін психологиялық дайындық маңызды бөлігінің бірі болып табылады. Мақалада спортшылар мен спорттық командаларды психологиялық дайындаудың кейбір мәселелері қарастырылған.

RESUME

Shchur Yu.V.,
Kruglik G.N.,
Isergepov K.Sh.,
Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan

**ON THE PSYCHOLOGICAL TRAINING
OF SPORTSMEN**

Psychological training is very important part, together with the main directions of training sportsmen providing the high sport results. The problems of sportsmen and sport teams' psychological training are considered in the article.

Требования к статьям:

1. Принимаются к рассмотрению статьи объемом до 8 полных страниц формата А-4, включая схемы, таблицы, рисунки, резюме, список литературы.
2. К статье прилагаются:
  - авторская справка на казахском, русском и английском языках, в которой указываются Ф.И.О. автора (авторов), ученая степень, ученое звание, название статьи, место работы, e-mail, адрес и телефон;
  - УДК; аннотация и ключевые слова на языке статьи;
  - резюме на казахском и английском языках, если статья на русском языке, и резюме на русском и английском языках, если статья на казахском языке;
  - рецензия специалиста, имеющего ученую степень в соответствующей отрасли науки;
  - копия квитанции о подписке на журнал «Ғылым»;
  - качественное фото автора (авторов) в формате jpg. на электронном носителе.
3. Статьи предоставляются в распечатанном виде (2 экз.) и на электронном носителе.
4. Текст набирается гарнитурой Times New Roman, кегль 14, через интервал 1,5. Параметры страницы: левое поле - 30 мм, остальные - 20 мм.
5. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.
6. Цитируемая в статье литература дается в конце статьи в порядке указания на источник. Каждый источник должен иметь отдельный номер. Цитаты в тексте обозначаются цифровыми ссылками в квадратных скобках. Пристатейный библиографический список должен быть оформлен согласно ГОСТу 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления.
7. Сноски даются цифрами постранично.
8. Формулы в тексте должны быть вписаны четко. Статья с большим количеством формул предоставляется на носителе информации (программа «MS Equation» или подобная).

Журнал ҚР Ғылым Академиясының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінде теріліп, беттелді

Редакторлар:

Садвакасова З.С., Красиворон Т.В.,
Довгань О.В. (ағылшын тілі), Исмагулова Г.Қ.
Түзетушілер Ашкенова Н.А., Шайкемелова Л.С.

Мекен-жайымыз:

110005, Қостанай қ., Абай д., 11
Тел: 8 (7142) 25-56-14, 25-52-80 (120)
Факс: 8 (7142) 25-58-40
E-mail: rio.kui@mail.ru
www.akuis.kz, www.rio.akuis.kz
Басуға 2014 ж. 10.09. берілді.
Пішімі 60x84^{1/8}. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 12,5 б.т. Таралымы 300 д.
2014 ж. қыркүйек. Тапсырыс №

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темірбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР Ғылым Академиясы

Журнал набран и сверстан в отделе организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Костанайской академии МВД РК

Редакторы:

Садвакасова З.С., Красиворон Т.В.,
Довгань О.В. (англ. яз.), Исмагулова Г.Қ.
Корректоры Ашкенова Н.А., Шайкемелова Л.С.

Наш адрес:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11
Тел.: 8 (7142) 25-56-14, 25-52-80 (120)
Факс: 8 (7142) 25-58-40
E-mail: rio.kui@mail.ru
www.akuis.kz, www.rio.akuis.kz
Подписано в печать 10.09.2014 г.
Формат 60x84^{1/8}. Печать ризография.
Объем 12,5 п.л. Тираж 300 экз.
Сентябрь 2014 г. Заказ №

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК